

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG:

ERIK HOFFMEYER . OTTO MÜLLER . ERLING OLSEN

REDAKTØR: POUL MILHØJ

*

1960

98. BIND . 3.-4. HEFTE

*

INDHOLD:

	Side
SKIBSFARTENS PROBLEMER. <i>Af J. Chr. Aschengreen</i> . . .	105
NOGLE BEMÆRKNINGER TIL H. ULDALL-HANSENS DISPUTATS »TID OG RENTE«. <i>Af W. Simonsen</i>	118
DET BALANCEREDE BUDGETS MULTIPLIKATOR OG UDENRIGSHANDELEN. <i>Af P. Nørregaard Rasmussen</i> .	127
INVESTERINGERNE INDEN FOR MEJERIERNE OG SLAGTERIERNE. <i>Af Leon Buch</i>	131
HUSHOLDNINGSBUDGETUNDERSØGELSER AF OP- SPARINGSFORHOLD. <i>Af Erling Jørgensen</i>	152
TEST AF KONJUNKTURTESTEN. <i>Af Helge Munksgaard</i> .	169
TIDSSKRIFTOVERSIGT	175
LITTERATUROVERSIGT	182
BOGANMELDELSER (Se omslagets 3. side)	192

DANSKE BOGHANDLERES KOMMISSIONSANSTALT
KØBENHAVN . MCMLX

DEN DANSKE LANDMANDSBANK

AKTIESELSKAB

Hovedkontor: Holmens Kanal 12
København K.

63 filialer i København og omegn - 61 filialer i provinsen

KAPITAL-FORVALTNING

Frie og båndlagte kapitaler modtages til forvaltning. Reglement tilsendes på forlangende. (Telf. 6500, lokal 343).

VÆRDIPAPIRER modtages i opbevaringsdepot.

AKTIER og OBLIGATIONER
købes og sælges.

BOXE udlejes.

Alle forespørgsler besvares omgående af vore afdelinger og af vort hovedkontor
Central 6500, lokal 65.

Telegram-adresse: LANDMANDSBANK

PRIVATBANKEN

I KJØBENHAVN

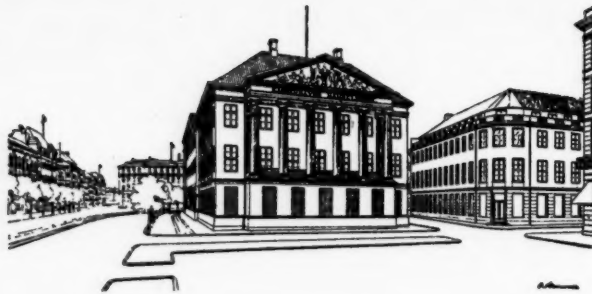
Kapital og Reserver:

Kr. 200.000.000,00

Københavns ældste bank
— over 100 år i erhvervslivets tjeneste.

Hovedsæde: Børsgade 4 — Telefon Central Nr. 1

AKTIESELSKABET

KJØBENHAVNS HANDELSBANK

BALANCE ULTIMO SEPTEMBER 1960

DEBET

Kassebeholdning		163,613,189 81
Indenl. banker og sparekasser:		
Indskud	1,881,561 07	
Kreditter og lån	30,784,736 44	
Udenlandske korrespondenter (banker og bankiers)		32,666,297 51
Fremmed mønt og vekslers på udlandet		128,987,592 76
Udenl. obligationer og aktier		16,833,676 66
Indenl. obligationer og aktier		0 00
Egne aktier (nom. kr. 0,00)		382,208,604 80
Panteobligationer		0 00
Indenlandske vekslers		16,334,641 76
Udlån		188,580,780 29
Kasse kredit		175,996,237 41
Konto kulant:		1,178,442,156 22
Indenlandsk regning	150,350,938 14	
Udenlandsk regning	7,016,173 64	
Forskellige debitorer		157,367,111 78
Blandt deponerede sikkerheder under de sidste 5 poster udgør egne aktier nom. kr. 3,572,700 00		437,065,769 16
Garantier		374,514,355 30
Faste ejendomme		42,878,604 61
Inventar og boxanlæg		0 00
Ruponer, børs- og stempelmærker		5,206,656 76
Omkostninger		45,288,213 11
		3,345,983,887 94

KREDIT

Aktiekapital		100,000,000 00
Reserver:		
Lovmæssig reservefond	48,000,000 00	
Ekstra reservefond	87,000,000 00	
Kursreguleringsfond	18,000,000 00	
Investeringsfond	5,000,000 00	
Konto for skatter	5,000,000 00	
Overførsel fra forr. år	8,680,434 23	
Folio		171,680,434 23
Konto kulant:		91,719,718 39
Indenlandsk regning	515,015,492 48	
Udenlandsk regning	17,953,064 15	
Indlån på bankbog m. v. med kortere opsigelsesvarsel end 1 måned		532,968,556 63
Indlån på 1 måned eller længere tid		389,864,822 96
Indenlandske banker og sparekasser:		807,700,190 94
Indskud, kreditter og lån		221,846,003 39
Udenlandske korrespondenter (banker og bankiers)		115,359,590 26
Rediskonterede vekslers:		
Indenlandske	0 00	
Udenlandske	0 00	
Garantier		374,514,355 30
Akcept konto		3,547,322 80
Forskellige kreditorer		465,834,217 50
Prioritetsgæld i faste ejendomme		0 00
Rente og provision m. m.		70,948,675 54
		3,345,983,887 94

SKIBSFARTENS PROBLEMER*

Af J. CHR. ASCHENGREEN**

For nogle få måneder siden sad jeg en formiddag i London og talte med en engelsk kollega om skibsfarten – den dag navnlig om forholdene inden for tankskibsfarten. Vi sammenlignede tallene for den oplagte tonnage i verden, vi så på de oplysninger, der forelå om bestilte nybygninger, og sammenlignede disse tal med den forventede stigning i verdensbehovet for olie i de nærmeste årtier. Billedet tegnede sig, ærlig talt, meget mørkt, og efter en stunds forløb blev vi enige om, at faktisk så vi nogenlunde ens på sagerne, og nu skulle vi holde op, for blev vi ved, endte det bare med, at vi sad og blev så triste, at vi helt mistede modet.

Miste modet er det værste, der kan ske – og det har de danske redere ikke.

Skibsfartens problemer og skibsfartens vanskeligheder er mange og store. Der er ingen af os, der undervurderer dem, men inden jeg mere detaljeret går igang med at tale om problemerne, vil jeg gerne stærkt understrege, at den danske skibsreder af idag ikke har mistet troen på sit erhvervs fremtid. Siden tidernes morgen har der været varer, der skulle transporteres over havene, og sålænge vort samfund består, vil der være brug for skibe. Og ikke alene det. Ser vi ud over verden, er det ganske åbenbart, at verdenshandelen langt fra har nået sit maximum. Der kan ske forskydninger af den ene og den anden art, men totalen vil vokse fra år til år og sandsynligvis i stadig stigende grad.

Skibsredere er fødte optimister og har stadig deres optimisme i behold, selvom der ikke i de senere år har været meget, der opmuntrede til et lyst syn.

Dette var et par bemærkninger, jeg gerne ville forudskikke, således at De hele tiden skal være klar over, at selvom jeg skal nævne alvorlige problemer, så betyder det ikke, at vi har mistet troen på os selv og vort erhverv.

Den store generalnævner i skibsfartens problemer idag er den simple kendsgerning, at der er altfor mange skibe i verden, og at der i de nærmeste

* Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 5. april 1960.

** Direktør i Det østasiatiske Kompagni, formand for Danmarks Rederiforening.

år kan ventes leveret yderligere mange nybygninger fra skibsværfterne. Det er tvivlsomt, om stigningen i verdenshandelen vil blive så stor og så hurtig, at der kan blive brug for alle disse nye skibe.

Ganske naturligt følger vi tallene for den oplagte tonnage med den største opmærksomhed. Toppunktet blev nået i begyndelsen af oktober måned ifjor, da næsten 9 millioner brutto register tons var lagt op – ca. 4,5 mill. tons tørlastskibe og 4,5 mill. tons tankskibe. Lad mig her indskyde, at jeg hele vejen vil benytte brutto register tons, når jeg angiver tons mængder. Hvis De ønsker at omsætte brutto register tons til dødvægt tons, vil en forøgelse på 50% give et temmelig korrekt billede.

Oplægningsstallene inkluderer ikke den del af den amerikanske regeringsflåde, som er lagt i mølposer, og som kun vil vise sig igen på verdenshavene, hvis fragtmarkedet skulle løbe fuldkomment løbsk eller i tilfælde af krig.

Siden oktober er der sket en nedgang i de oplagte skibes mængde, og de seneste tal er pr. 1. marts 1960, da der var oplagt knapt 2½ mill. tons tørlastskibe og godt 3 mill. tons tankskibe.

Dette er et skridt i den rigtige retning og berettiger til en moderat optimisme, men enhver skibsreder spørger sig selv, om bedringen vil vise sig at holde, eller om den kun er en sæsonmæssig foreteelse. Vi håber, men må indrømme for os selv, at der er mest grund til at vente, at de nærmeste måneder vil vise nogen nedgang i tørlastmarkedet og en del modgang for tankskibene.

Der er dog en faktor, der berettiger til et vist lyssyn på længere sigt. Ser man en specifikation af de pr. 1. marts oplagte tørlastskibe, viser den, at ud af den samlede oplagte tonnage på knapt 2½ mill. tons er godt 2¼ mill. tons (eller næsten 95%) bygget i 1945 og tidligere. Det er førkrigs- og krigsbyggede skibe, de fleste af oplæggerne, og altså skibe, som ikke længere er moderne og tidssvarende. Skibe, som inden for en overskuelig fremtid må gå til ophugning, og som for manges vedkommende aldrig kommer ud at sejle igen.

For tankskibenes vedkommende er billedet ikke helt så godt. Den oplagte tonnage er 3.160 mill. tons, og heraf er lidt over 2 mill. tons eller knapt 65% bygget i 1945 og tidligere.

For begge kategoriers vedkommende gælder det, at man burde kunne se hen til at nå balancepunktet mellem udbud og efterspørgsel inden for en rimelig tid, dels ved at ophugningen af ikke tidssvarende tonnage fremskyndedes, dels ved at verdenshandelen steg, men det må ikke glemmes, at stigningen i verdenshandelen skal være stor nok til også at absorbere de nybygninger, der bliver leveret i de nærmeste år.

Det gik vel endda, selvom det selvfølgelig må tage lidt tid, men det næste store problem melder sig straks i form af den stærkt øgede skibsbygningskapacitet, der efterhånden er kommet i verden. Man regner med, at værft-

terne verden over er i stand til at opbygge en handelsflåde som den nuværende på 10 til 12 år, og da et fornuftigt vedligeholdet skib kan vare en snes år, er det desværre klart, at hvis skibsværfterne skal holdes i fuld beskæftigelse i årene fremover, vil de producere så mange skibe, at man vanskeligt kan se, hvornår vi kan nå balancepunktet mellem udbud og efterspørgsel.

Vi kan ikke bebrejde værfterne, at de søger at holde deres beskæftigelse vedlige så længe som muligt, men på den anden side er det vist forståeligt, at den reder, der i de senere år kontraherede tonnager til høje priser, kontant betaling med glideskala og alt til faget henhørende, og som nu kæmper en hård kamp for at holde sine skibe i fart, at han med den største uro og ængstelse må se værfterne slutte kontrakter til lave og faste priser, endda på gunstige kreditvilkår og dermed yderligere forøge det store tonnageroverskud.

Kunne man nå dertil, at ca. halvdelen af verdens skibsbygningskapacitet var beskæftiget på anden måde end ved at bygge skibe, var meget nået både for skibsbyggerne og for rederne. Men det er vist en utopisk tanke og i hvert fald en opgave, som kun skibsbyggerne kan løse.

Det var måske et naturligt ræsonnement, at rederne verden over burde tage hånd i hanke med situationen og regulere forholdet mellem udbud og efterspørgsel, bl.a. ved at sætte forøget fart i ophugningerne. For tørlastskibenes vedkommende er der på international basis gjort et sådant forsøg på at finde frem til en overenskomst gældende for trampskibe over 5.000 tons d.w., en overenskomst, som dog først skal begynde sin virksomhed, når og hvis 75% af verdenshandelsflåden af disse skibe slutter sig til. Dette er ikke nået endnu, og ingen kan sige, om projektet nogensinde bliver ført ud i livet.

Planen går ud på, at de tilsluttede redere skal indbetale en vis procentdel af fragten for nye fragtafslutninger til en fond, og af disse penge skal der udredes en godtgørelse til oplagte skibe og ligeledes en godtgørelse til skibe, som blev ophuggede. Altså en opmuntring til oplægning og ophugning. Tanken har vundet stærk støtte blandt græske redere, ikke mindst hos dem, der har skibe under Flags of Convenience. Desuden er der engelske, hollandske og tyske rederier, der har anmeldt deres interesse. I Skandinavien har rederne hidtil holdt sig tilbage, for en stor del, fordi de ikke føler sig overbevist om, at reglerne vil blive overholdt af så mange forskellige redere af så mange forskellige nationaliteter, og dels fordi de mener, at i det lange løb tjener det skibsfartens interesser bedst, at udviklingen uhindret får lov at gå sin gang.

Det ville være ønskeligt, om forholdene udviklede sig på naturlig måde henimod balancepunktet, men varer dette urimeligt længe, kan der komme et tidspunkt, hvor man også i Skandinavien må overveje stillingen igen.

Det kan sikkert også være fristende at sige, at rederne verden over kunne

have undgået denne situation ved at lade være med at kontrahere så mange skibe, og det kan der selvfølgelig ikke være to meninger om, men man må her huske på, at der er tale om et internationalt, verdensomspændende og frit erhverv, åbent for enhver, og under sådanne forhold kan der ikke træffes arrangementer om antallet af nybygninger. Man må selv bestemme, og den, der ikke bygger, løber risikoen for at blive agterudsejlet. Rederne dengang – de fornuftige af dem – var ikke uden forståelse af, at markedet kunne gå nedad igen, men jeg vil vove at påstå, at ingen reder havde forudset, at bunden kunne gå så fuldstændigt ud af markedet, som tilfældet har været.

Der kom også mange nye redere til. Suezkrisen i 1956 bragte en højkonjunktur for skibsfarten, som fik adskillige finansiers til at tro, at bare man byggede skibe eller købte skibe, så havde man sikret sig en plads ved guldstrømmen med ret til at tappe denne i rigt mål. Mennesker med mange penge og lidet kendskab til skibe blev redere og fortryder idag, at de blev det, men det er for en ikke ringe del dem, der er skyld i miseren.

Hvad tørlastskibene – og specielt trampskibene – angår, spillede kultransporterne fra USA til Europa indtil fornylig en stor rolle; således blev der i 1955 skibet 26 mill. tons kul fra USA til Europa, i 1957 kulminerede transporterne med 45 mill. tons, i 1958 var tallet 31 mill. og i 1959 var de nede på 18 mill. – en nedgang på næsten 30 mill. tons fra 1957. Man regner med, at transporterne verden over af tørlast i 1957 var 540 mill. tons, og at de sank til 490 mill. tons i 1958. Kullene tegnede sig således for en stor del af nedgangen, men mange andre varer gik tilbage, og resultatet blev en tilbagegang på 50 mill. tons eller ca. 10%. Dette sammen med en livlig tilgang af nye skibe var mere, end markedet kunne tage uden at blive forstyrret, og resultatet har da også været det jordskælv i fragtmarkedet, som vi lider under nu.

Lad os – inden vi går videre – kaste et blik på skibsfartens stilling i Danmark i de senere år. Denne viser en stigende betydning i samfundshusholdningen, selvom de sidste 3 års tilbagegang i fragtmarkedet har sat sit spor også i danske rederiers indtjening. I 1947 indsejlede den danske handelsflåde 570 mill. kroner, 10 år senere i 1957 var dette tal steget til ca. 1800 mill. for at falde til ca. 1500 i 1958. I 1959 regner vi med, at indsejlingen ligger omkring de 1550 mill. kroner.

I denne årrække har vi haft fornuftige regler for skattefri afskrivninger, og jeg håber, De ikke tager mig det ilde op, når jeg siger, at efter min mening taler det til ære for danske skibsredere, at de næsten uden undtagelse har gjort fornuftig brug af disse afskrivningsregler.

Medens årene efter den første verdenskrig så store overskud fra krigsårene vende sig til tab og selskab efter selskab komme ud for trange tider, delvis fordi de let tjente penge var blevet givet letsindigt ud – til tider dog imod rederiledelsens ønske – har rederierne i årene efter den anden verdens-

krig ført en overordentlig formålstjenlig politik. Rimelige udbytter er blevet udbetalt til aktionærerne, men størsteparten af de indtjente penge er blevet anvendt til genopbygning af flåden, som havde lidt meget store tab under krigen. Den danske handelsflåde er betydelig større idag, end den var før krigen, nemlig 2.088.000 tons pr. 1.1.60 imod 1.175 mill. tons brutto i 1939, men opgangen er ikke større end den opgang, der har været i den totale verdenshandelsflåde. I 1939 udgjorde den danske handelsflåde 1,7 % af verdensflåden. Idag har vi 1,8 %, så De vil se, at vi har fulgt trit med udviklingen og hævdet vor stilling, men ikke mere. Det er imidlertid en bedre flåde end før krigen – nyere, idet ca. 50 % af flåden i 1939 var under 15 år, i 1959 var 80 % inden for den alder. Dette skyldes selvfølgelig for en del genopbygningen efter krigen, men det er ikke hele forklaringen, for medens 80 % af den danske flåde er under 15 år, er dette tal 58 % for verdenshandelsflåden. Samtidig med anskaffelsen af nye skibe har der fundet udrangering af forældet tonnage sted.

De skibe, der er bygget til efterkrigens Danmark, er hurtige, moderne indrettede og udstyrede og har for de allerflestes vedkommende alle moderne navigationshjælpemidler, såsom radar, ekkolod, radiopejling etc. Maskinen er i de fleste tilfælde en dieselmotor, og på det område har Burmeister & Wain sørget for, at vi er på højde med det bedste. Også med hensyn til de forhold, som officerer og mandskab lever under, tåler nutidens danske skibe sammenligning med et hvilken som helst andet lands skibe.

Alt i alt er den danske handelsflåde ny, moderne og effektiv, vi burde se den travlt og profitabelt beskæftiget – men det går jo ikke altid sådan, som man synes, man har fortjent det.

Verdenshandelsflåden er fra 1939 til 1959 steget med ca. 85 %. Som jeg sagde før, har Danmark så nogenlunde holdt sin forholdsmæssige stilling. Det samme gælder de fleste af de gamle skibsfartslande, selvom nogle – f.eks. Norge og Sverige – er gået videre, idet deres flåder er vokset med henholdsvis 116 % og 130 %. Til gengæld er stigningen for Englands vedkommende kun 16 %.

En ny faktor er imidlertid kommet til i efterkrigsårene, nemlig skibe, der sejler under de såkaldte »Flags of Convenience«, bekvemmelighedsflag, som vi har døbt dem på dansk. Pan/Hon/Libskibe, hvilken betegnelse står for Panama, Honduras og Liberia, som er de stater, der i størst omfang har været villige til at indregistrere skibe uden virkeligt tilhørsforhold til landet. Siden 1939 er den i Panama registrerede handelsflåde vokset fra 718.000 tons til 4,6 mill. tons; Honduras og Liberia, der i 1939 overhovedet ingen skibe havde sejlen under deres flag, har nu indregistreret henholdsvis 200.000 tons og 11,9 mill., altså for de tre lande en samlet handelsflåde på 16,7 mill. tons eller 15 % af verdenshandelsflåden.

Disse skibe har været en meget kraftig – og, som vi synes, unfair –

konkurrence i efterkrigsårene. Der har været gjort forgæves forsøg på at nå frem til en bestemmelse om, at der bør være et vist tilhørsforhold mellem et skib og det land, hvis flag det fører. Men selv dette minimumskrav har ikke kunnet gennemføres. Skibene under Flags of Convenience sejler derfor uden noget som helst nationalt tilhørsforhold, de betaler ikke skat til noget land, og i det høje fragtmarked kunne de derfor anvende hele deres indtjening til bygning af nye skibe. De kender intet til ministerielle skibstilsyn, der stiller krav til skibene af den ene og den anden art. De kender intet til bemandingslove, der foreskriver, hvor mange mand de skal have ombord i deres skibe, og har derfor i mange tilfælde betydeligt mindre besætninger end vi andre. De bruger officerer og mandskab fra de gamle søfartlande, men har ikke bidraget noget til deres uddannelse osv. osv. Så har jeg endda ikke nævnt den omstændighed, der måske har været af den allerstørste betydning for deres rivende udvikling. De har ikke været underkastet valutabestemmelser i noget land og har ikke kendt til et begreb som hjemførelsespligt for fremmed valuta. Dette sammen med skattefritagelse har gjort dem til velkomne kunder i den amerikanske finansverden, hvor man med stor beredvillighed har stillet kapital til disposition.

Vi kan ikke komme udenom, at der er dygtige redere blandt Flags of Convenience-rederierne, og vi må også indrømme, at der er mange udmærkede og velbyggede skibe under disse flag – måske kan vi heller ikke komme bort fra en følelse af misundelse over for mennesker, der i vore dage kan arbejde fuldstændig uden forpligtelse til og uden nogen som helst indgreb eller opsyn fra statslige myndigheder. Ja, selv fagforeningerne har kun i ringe omfang kunnet gennemføre overenskomster med Flags of Convenience-skibene, og et forsøg på at strejke imod dem i alle havne i verden viste sig umuligt at gennemføre.

Foruden Pan/Hon/Lib-flåderne er der kommet andre nye lande til. Lande, som tidligere ingen handelsflåde havde eller kun en mindre, men som føler en svulmende nationalfølelse, der kræver en national handelsflåde, og som er parat til at betale en ekstra pris for at kunne skibe egne varer på egen køl. Blandt sådanne kan nævnes Argentina og Brasilien, der begge ved statslige krav søger at beskytte deres egen voksende handelsflåde til skade for andre skibe, der tidligere har taget vare på disse landes transportere.

I denne kategori er også de mange lande, der efter krigen er blevet selvstændige og uafhængige, og som føler, at national prestige kræver skibsfart. Blandt disse finder vi en række af Østens lande; i Afrika er de også ved at komme med og f.eks. Ghana er i gang med at søge sig en plads på søen. Også jerntæppelande som Polen og Jugoslavien har gjort sig store anstrengelser for at udbygge en handelsflåde. Skibene fra disse nye handelsflåder skaber navnlig konkurrence for ruteskibene, men før jeg går over til at tale om ruteskibenes problemer, må jeg hellere blive færdig med trampskibene og tankskibene.

Trampskibene – havenes vagabonder – er en kategori for sig selv. De er parat til at gå på jagt overalt i verden efter fordelagtige fragter. De er parat til at konkurrere om transport af bestemte ladninger, når dette byder på de største muligheder, og de er interesseret i timecharter, når denne form for forretning lover de bedste økonomiske resultater. De er opportuniste og følger markedets svingninger. I gode tider skummer de fløden, og i trange tider har de dårlige kår. For tiden er det ikke nemt at være trampreder. Det er noget bedre, end det var for et halvt år siden, da de dårlige fragter tvang så mange skibe til oplægning, og de resterende måtte være glade, når de kunne finde en beskæftigelse, der dækkede de direkte udgifter, selvom den intet efterlod til forrentning og afskrivning. Idag er der til tider mulighed for at dække de direkte udgifter og indtjene en mindre del af forrentnings- og afskrivningsudgifterne, men – som nævnt tidligere – taler sandsynligheden for nedgang i de kommende måneder. Det gælder derfor om at være i stand til at få en smule ud af selv en dårlig fragtrate, med andre ord at være i stand til at sejle lige så billigt som andre landes handelsflåder, men vi hævnes nu af, at der i Danmark er strenge krav både med hensyn til skibenes udstyr og indretning, til deres bemanning og aflønning.

En ikke ringe del af tankskibsflåden blev – medens legen var god – sluttet på lange timecharters, sædvanligvis på fem år, og de tankskibsredere, der har sådanne certepartier løbende, priser sig lykkelige i dagens marked. Lange timecharters er nu uopnåelige selv til lave rater, og der er praktisk talt kun mulighed for beskæftigelse med trip charters for meget prompt afskibning og til en fragtrate, der er pint ned til det laveste niveau. Der var en bedring i vintermånederne, men nu er tankskibene tilbage i suppedasen, og oplægningerne vil sandsynligvis stige i de nærmeste måneder. For et halvt år siden måtte en tankskibsreder med skibe i løs fart være henrykt, hvis han overhovedet kunne finde beskæftigelse til sit skib selv til en rate, der kun gav ham næsten – men ikke hel – dækning af hans direkte udgifter. Der skete en bedring i slutningen af 1959, men ikke nok til at dække rederens direkte udgifter plus rimelig andel af forrentning og afskrivning, og nu er det atter for nedadgående.

Den nævnte kortvarige bedring kom dels ved en noget større efterspørgsel efter olietransporter, men navnlig ved, at den skønne, tørre sommer, vi havde i de fleste lande i Europa, ikke gav tilstrækkelige afgrøder til disse landes forsyning. Store transporter af korn blev foretaget fra USA og Canada, og tankskibene har med held taget del i disse transporter til sorg for tørlastskibene, som gerne ville have beholdt kornrejserne for sig selv. Man kunne have tænkt sig, at kornladningerne måtte komme frem fugtige af olie og lugtende så slemt, at hverken mennesker eller dyr ville finde kornet egnet til føde, men rensningen af tankene har kunnet foretages så effektivt, at der har været forbavsende få tilfælde af beskadigelser.

Den tørre sommer har været til hjælp for tankskibe på en anden måde. I Norge og Sverige har man været ilde stedt i egne, hvor vandkraften er basis for elektricitetsforsyningen. Elvene er tørret ud og kraftforsyningen holdt op med det resultat, at Norge lejede 11 og Sverige 7 tankskibe og lagde dem op ved småbyer, hvor de nu fungere som elektricitetsværker. En ganske pudsigt følge af en solrig sommer.

De fleste danske tankskibe ligger i størrelse op til ca. 20.000 tons dødvægt, og sådanne skibe er blevet dårligere stillet i konkurrencen, efter at jætteskibene har gjort deres indtog på havene. Råolien transporteres over lange strækninger og i store kvantiteter, og til dette egner de store skibe sig godt. De er i stand til at sejle en rate pr. ton, som er ganske uantagelig for skibe under 20.000 tons dødvægt. For blot nogle få år siden var det 18/20.000 tonnerne, som var de store skibe, og som var de bedst egnede til råolietransporterne. Det er et meget slemt slag for skibe af denne størrelsesorden, at deres store marked pludselig forsvinder, og havde det ikke været for korntransportene og nogen opblussen af benzintransporterne, ville det have set uhyggeligt ud for disse skibe.

De vil have lagt mærke til, at det var specielt for råolietransporterne, jætteskibene var egnede. Benzin og lignende ladninger, den såkaldte »clean cargo«, handles sjældent i så store mængder, og for dem er 18/20.000 tonnerne stadig det mest egnede skib, så vi håber på, at der en skønne dag vil være lønnende beskæftigelse for tankskibe af denne størrelse.

Mon det ikke snart er på tide at tale lidt om ruteskibene. Det er en kategori skibe, som er blevet af større og større betydning for dansk skibsfart. I 1939 var ca. 40 pct. af tørlastskibene i den danske handelsflåde beskæftiget i rutefart, men nu er vel rundt regnet 70 pct. af disse skibe beskæftiget på den måde. Og det er også en kategori, som har sine alvorlige problemer.

Tramprederen må være fuldblods opportunist, hvis han skal kunne klare sig. Ruteskibsrederen går under i kampen, hvis han er opportunist. For ham gælder det at modstå den fristelse, der kan være til i boom tider at tage sine skibe ud af ruterne og anbringe dem i det åbne marked til høje rater og meget større overskud. Gør han det, begår han synden, der aldrig tilgives. For at bygge en rute op, må man erhverve afskibernes tillid ved at vise dem, at de kan stole på afsejlingernes regelmæssighed. De må se i praksis, at skibene kommer på de data, der er angivet i annoncerne, at godset bliver godt behandlet ombord i skibene, at reklamationer bliver prompte afviklede; i det hele taget, at det er en seriøs linie, som en afskiber kan være godt tjent med at gøre brug af. Det må man bevise i praksis, når man begynder en linie, og man må bevise det hver eneste dag uden undtagelse, hvis man vil fortsætte med sin linie. Dette gælder for enhver linie, men for danske i særdeleshed, for langt den overvejende del af lastmængden i danske ruteskibe transporteres mellem udenlandske havne,

og vi kan kun hævde os ved at være fuldt på højde med vore konkurrenter.

Det linienet, som danske redere igennem årene har arbejdet op, er spredt over alle syv have og er i stadig udvikling. En del af ruterne har Danmark som udgangspunkt, men ikke mindst i de senere år har der fundet en stærk udvikling sted af linier med fremmede havne og fremmede verdensdele som basis og hjemmehavne.

Fælles for alle disse linier er, at de ikke er alene om betjeningen af deres ruter. Andre landes skibe søger de samme trades, og igennem tiderne har linierne fundet det formålstjenligt at nå frem til et samarbejde med hensyn til fragtrater og med hensyn til de øvrige betingelser for transporten. Ofte udstrækker samarbejdet sig til rationalisering af afsejlingernes antal; til en fordeling af laste- og lossehavnene, så at ikke alle skibene behøver at gå til de samme havne etc. Sammenslutningerne er de såkaldte Shipping Conferencer, som ofte betegnes som nogle temmelig reaktionære og forstokkede organisationer, men som i realiteten er og føler sig, som det de er: Handelens tjenere.

En conference dækker altid et bestemt lasteområde og et bestemt område af lossehavne. Ofte er disse områder meget store som f. eks. Far Eastern Freight Conference, der dækker lastning i Skandinavien og Østersøen, Storbritannien og nordkontinentale havne ned til Nordfrankrig; i Østen er losseområdet Malaya, Singapore og Siam, Hongkong, Philippinerne og Japan. For hjemgående er lasteområdet det samme, hvorimod losseområdet omfatter Middle East, nordafrikanske havne, europæiske middelhavshavne og atlantehavshavne foruden Nordkontinentet, U. K., Østersøen og Skandinavien, altså et meget stort område.

Conferencens mål og dens raison d'être er at tage vare på alle transporter af ordinær ladning fra sit lasteområde til sit losseområde. Når jeg bruger udtrykket ordinær ladning, er det for at pointere, at der er varekategorier, som f. eks. gødningsstoffer for udgående og korn og lign. for hjemgående, der handles i meget store mængder, og som ifølge deres natur er uegnede til at være tarifferet ladning, og som konferencen ikke kan tage vare på.

Enhver conference har sin tarif, der som regel er et kompliceret apparat bygget op gennem årtier, efterhånden som erfaringen viste, at den krævede ændringer. Tariffen bliver aldrig færdig, for eftersom livet og handelen skifter, må den også skifte for til enhver tid at være udtryk for en for begge parter rimelig betaling for den transportydelse, skibet udfører. Tariffen kan ændres efter handelen, den kan forhøjes og reduceres efter udgiftsniveauets stigen og falden. Det sidste med reduktion må vel desværre regnes som kun en teoretisk mulighed. Men tariffen søger at undgå at skele til fragtmarkedets stigen og falden. Når det er højt – som for tre år siden – ligger tariffen langt under det åbne markeds rater, hvorimod tarifraterne ligger over det åbne marked, når slump'en kommer.

Conferencernes mål er stabilitet. I det område, som en conference erklærer for sit, påtager den sig at dække handelens krav på tonnage. Både i dag og imorgen og i årene fremover skal købmanden kunne regne med, at der altid vil være så mange og så regelmæssige afsejlinger, som han har brug for, og han har lov til at forvente, at skibene på ruten altid er på højde med tidens udvikling med hensyn til fart og indretning. Det gælder både for den store afskiber med tusinder af tons og den lille afskiber med nogle få kolli.

Conferencen påtager sig store forpligtelser over for handelen i sit område, medens handelen på sin side ingen forpligtelser påtager sig. Dog er der vigtigt forbehold. Tarifraten indeholder en rabat – som regel på 10 pct. – som afskiberen har ret til at få et halvt år efter afskibningen, men kun hvis han har afskibet alle sine forsendelser med skibe tilhørende konferencens medlemmer. Der er i mange konferencer mulighed for at få rabatten udbetalt omgående ved at underskrive et løfte om kun at skibe med konferencens både, men det er det samme på en lidt anden måde.

Shipping konferencer er et stort og uhyre interessant emne, om hvilket der er meget mere at sige – jeg har kun sagt, synes jeg, lige det allernødvendigste for at danne basis for at tale lidt om problemerne for konferencerne.

Når det åbne marked ligge på et højt niveau, plejer tramprederen ikke at vise større interesse for liniefarten og konferencerne. Men når det modsatte er tilfældet, når landingerne er få og fortjenesten i det åbne marked ringe, medens linierederierne stadig sejler under relativt blide kår, sker det ikke sjældent, at en trampreder prøver at trænge sig ind på en conferences enemærker for at etablere sig i dens trade. Det er sjældent, at conferencelinierne godvilligt affinder sig med en outsider. Som regel mødes enhver outsider, enten han er tramp- eller liniereder, med opposition, og ofte udvikler situationen sig til et økonomisk opgør, der tvinger raterne ned i et urimeligt lavt niveau. Dette er desværre ikke blot og bar teori; de fleste rederier, der driver rutefart, har oplevet at blive draget ind i disse meget kostbare bataljer. Og truslen hænger over hovedet på konferencerne, så længe liniefarten har nogenlunde gode økonomiske vilkår. Det er den gamle historie om de tomme krybber, og hestene der bides, og det bliver ikke bedre, når der ved siden af den tomme krybbe er en krybbe med en lille smule havre i.

De nye skibsfartslande rundt omkring i verden og deres unge handelsflåder søger som regel ind i liniefarten og venter at blive optaget som medlem af de konferencer, der besejler deres hjemland. Jeg vil ikke sige, de bliver mødt af konferencerne med åbne arme, men som regel er der tilstrækkelig realitetssans hos konferencemedlemmerne til, at man sætter sig ned og taler fornuftigt om samarbejde. Det er en sag, der har to diametralt modsatte sider. Man kan ikke bebrejde den unge, nye handelsflåde, at den føler sig

kaldet til at tage del i transporterne til og fra dens hjemland. På den anden side er det forståeligt, at selskaber, der over en lang årrække har besejlet et område i gode, som i dårlige tider, og har givet handelen de afskibningsmuligheder, som handelen havde brug for, føler sig berettiget til at forblive som ene haner i kurven. I disse forhandlinger står stædig fastholden af gamle rettigheder på den ene side mod til tider ganske urimelige krav på den anden side, men indtil nu er det lykkedes at komme til forlig.

Værre er det, at de fleste – om ikke alle – af de nye skibsfartslande synes, at de skal favorisere deres egne skibe, og dermed ryger vi lige lukt ind i et af den frie skibsfarts allerstørste problemer: Diskriminationen.

Danske redere har aldrig bedt om statsstøtte, hverken i form af subvention eller i form af garanti med hensyn til at skibe dansk ladning med danske skibe. Vi mener, skibsfart bør og skal være et frit internationalt erhverv, og at alle er bedst tjent med denne ordning. Denne mening deles ikke af alle lande, således kan jeg nævne, at jeg fornylig så en opgørelse, der viste, at ikke mindre en 45 stater foretog skridt af den ene eller anden art for at favorisere landets skibsfart imod andres skibe. Diskrimineringen bliver ofte gjort til et led i handelsaftaler med pligt til afskibning med de kontraherende landes flåder. Visse lande har havneafgifter og fyrafgifter pålagt udenlandske men ikke hjemlandets skibe, forskellig toldbehandling, eftersom varen ankommer med udenlandsk eller nationalt skib o. s. v.

Graderne af diskriminering er mange, og efterhånden er der kun ret få lande, som kan sige sig fri.

Ulykken er, at et så dominerende land som USA fører an i dansen om diskriminering. Efter amerikansk lov skal alle transaktioner, hvorved den amerikanske stat eller dens organer under en eller anden form medvirker, behæftes med en klausul om, at transporterne for mindst 50 pct.'s vedkommende skal foregå med amerikanske skibe. Dette gælder ikke alene de egentlige hjælpeprogrammer til udlandet, men også transaktioner, der efter europæisk opfattelse i vidt omfang må anses for at være af kommerciel karakter såsom de af Eksport-Import Bankens ydede lån eller garantier og salgene fra de amerikanske overskudslagre. Ydermere virker disse 50 pct. fragtbestemmelser i praksis ofte som næsten 100 pct. regler, dels fordi modtagerne hyppigt ikke finder det muligt eller hensigtsmæssigt at splitte lasterne op, dels fordi – som f. eks. med hensyn til Eksport-Import Bankens lån – kun modtagerlandet kan få lov til at løfte de »frie« 50 pct., hvorimod tredielands skibsfart er helt udelukket fra at konkurrere om transporterne. For militærladninger gælder det, at 100 pct. skal transporteres under amerikansk flag; danske skibe har således hidtil været udelukket fra at transportere gods til de amerikanske baser på Grønland. Forsvarerne for den amerikanske diskriminationspolitik henviser til, at den kun berører ca. 10 pct. af USA's totale eksport målt i tons, men hertil er at sige, at

det meget ofte drejer sig om relativ værdifuld last, og ligeledes er det et faktum, at ved bestemmelsen om, at de »frie« 50 pct. kun kan fragtes af moderlandets skibe, har USA opmuntret adskillige af modtagerlandene til på trods af al sund økonomi at gå igang med at anskaffe skibe.

Den amerikanske diskriminering har været og er stadig til stor skade for de gamle skibsfartslande – ikke mindst for USA's NATO-partnere – både direkte og ved det eksempel, den har sat. Et eksempel, som med stor beredvillighed følges – oftest i meget videre omfang – af lande, som føler, at USA tjener som forbillede.

Skibsfart under amerikansk flag er dyr, men til gengæld kan den amerikanske reder få byggesubsidier, der dækker forskellen i byggepris mellem USA og det billigste udenlandske byggeland, sidst Japan. Han kan få »operational subsidy«, som dækker forskellen mellem driftsudgifter under amerikansk flag og andet flag, yderligere får han lovmæssig eneret på visse ladninger med det resultat, at transporter på amerikansk køl ofte er blevet betalt med en rate, der er op til tre gange så høj som den rate, ikke-amerikanske skibe accepterer for samme transport på samme tidspunkt. Der er gjort mange forsøg på at påvirke USA til at ændre dets skibsfartspolitik – sidst i fjor ved mødet i Washington på højeste niveau, men hidtil forgæves – Det har indtil nu ikke været muligt at få amerikanerne til at se, at selvom deres politik medfører visse fordele for amerikansk skibsfart, så medfører den samme politik både direkte og indirekte skade for deres NATO-partnere, som er langt, langt større.

USA er nu inde på, at hjælpeprogrammerne til de såkaldte underudviklede lande skal bæres for en del af de europæiske nationer, og der kan vel siges at være noget retfærdigt heri. Men fra skibsfartens side må vi alvorligt håbe på, at der – som en af betingelserne for europæisk deltagelse – siges, 50/50 eller andre diskriminerende regler må væk fra programmerne.

Et andet område, hvor jeg synes, det måtte være muligt med held at tale med USA om skibsfartspolitik, er NATO-møderne. Efter aviserne at dømme kritiseres adskillige lande i Europa, bl.a. Danmark, for en for ringe indsats i det militære samarbejde, og kritikken er måske ikke uberettiget. Men forsvar er jo ikke bare krudt og kugler, kanoner og raketter. I de to verdenskrige har vi da set handelsflåderne yde en indsats, der var af afgørende betydning. Det synes derfor temmelig ulogisk, at man fra samme side gør livet vanskeligt for skibsfarten, som i en given situation må være en væsentlig part af NATO-landenes forsvarsindsats.

På enhver måde må vi søge at påvirke det amerikanske syn på skibsfart, for skulle det lykkes os at få amerikanerne overbevist og få dem til at ændre signaler, så de kunne deltage effektivt i kampen mod diskrimineringen, ville vi være et meget langt skridt fremme mod vort mål.

Må jeg til slut opsummere nogle af vore alvorlige problemer:

En langvarig depression;

En verdenshandelsflåde, der er for stor til verdenshandelens behov med deraf følgende oplægning;

en værftskapacitet, der er dobbelt så stor som påkrævet;

en stærk trang i mange lande til at skabe en national handelsflåde;

en om-sig-gribende tendens til diskriminering i favør af national tonnage;

Flags-of-Convenience-flåder;

De vil sikkert indrømme, at vi har rigelig andel i tidens bekymringer.

Alligevel – som jeg sagde i begyndelsen af mit foredrag – har den danske reder stadig sin optimisme i behold. Er det naivt og blåøjet på baggrund af den alvorlige depression? Nej. Optimismen er berettiget. Den danske reder ved, at hans skibe er gode og næsten alle selskaberne velkonsoliderede og i stand til at tage nogen modgang. Han ved, at der – selv i depressionsperioder – altid kan komme lidt opgang og en mulighed for den frie reder et eller andet sted i verden. Han ved også, at hvis man giver ham mulighed for at sejle frit på nogenlunde samme omkostningsniveau som andre landes skibe, skal han nok finde og udnytte hver eneste chance, der gives. Viljen til at overleve har han stadig i behold.

NOGLE BEMÆRKNINGER TIL H. ULDALL-HANSENS DISPUTATS »TID OG RENTE«

Af W. SIMONSEN*

Den 15. Oktober 1959 forsvarede cand. polit. H. Uldall-Hansen sin for Erhvervelse af den statsvidenskabelige Doktorgrad skrevne Afhandling »Tid og Rente«. Som første officielle Opponent er jeg af Tidsskriftets Redaktion blevet opfordret til i Overensstemmelse med gældende Tradition at knytte nogle Bemærkninger til det under selve Forsvarshandlingen fremførte. Det er med en vis Betænkelighed, at jeg har fulgt denne Opfordring, idet mit principielle Synspunkt er, at Forsvarshandlingen maa være det centrale og i det Omfang, den tilmaalte Tid tillader, omfatte alt, hvad der er væsentligt i Oppositionen. Paa den anden Side maa det erkendes, at en dyberegaaende Behandling af visse Enkeltheder, særlig naar de gør Brug af matematiske Hjælpemidler nødvendig, tidsmæssigt kan overskride Handlingens Rammer, og da den citerede Afhandling rummer Enkeltheder af særdeles interessant Art, skal jeg i det følgende nærmere uddybe nogle af disse.

Mine Bemærkninger, der saaledes kun har Karakter af et Supplement til det under Oppositionen allerede fremførte og ikke tilsigter Gentagelser, maa jeg efter Sagens Natur begrænse til Punkter i Afhandlingen, som vedrører Rentesregningen i egentlig Forstand, og Bedømmelsen af de økonomiske Afsnit i Arbejdet maa selvfølgelig overlades til de paa dette Omraade sagkyndige. I et vist Omfang har jeg endvidere fraveget Forfatterens Betegnelses-system, enten for at benytte velkendte Betegnelser inden for Rentesregningen eller for i en konkret Sammenhæng at undgaa supplerende Indices o.l., som det i en saadan Forbindelse er af mindre Betydning at fremhæve.

(i) Forfatteren kommenterer p. 34, L.2-13 f.o., de mulige Former for Diskonteringsfaktoren $d_{T|}$, men er tilsyneladende ikke opmærksom paa det for Rentesregningen fundamentale multiplikative Princip, som finder sit Udtryk ved Fordringen

$$d_{s+T|} = d_s d_{T|}, \quad (1)$$

* Professor ved Københavns Universitet.

hvor s og t opfattes som kontinuert varierende Perioder. Fordringen (1) giver Udtryk for, at Diskonteringen, opfattet som en kontinuert forløbende Proces, skal give uforandret Resultat ved en Spaltning af Totalperioden $s+t$ i Partialperioder, henholdsvis s og t , og medfører (under Forudsætning af Kontinuitet af $d_{\overline{t}}$ og under Hensyn til $d_{\overline{0}} = 1$) som eneste mulig Form for Diskonteringsfaktoren

$$d_{\overline{t}} = (1+i)^{-t} = e^{-\delta t}, \quad (2)$$

hvor i er (helaarlig) Rentefod og δ ($=\text{Log}(1+i)$) den tilsvarende Renteintensitet.

(ii) I Afsnit 2.3 (p. 75) indfører Forfatteren det vigtige Begreb *Kurskvotient* som Forholdet mellem »ideelle« Kurser paa et m -aarigt og et n -aarigt Laan af samme Type (hvor $m < n$), idet Kapitaliseringer baseres paa et Sæt af varierende (helaarlige) Rentesatser i_1, \dots, i_n (»ideelle« Satser, med Forfatterens Terminologi). I Bilag 1 (pp. 217–222) vises det for ensforrentede Serielaan eller Annuitetslaan ved Anvendelse af partiel Differentiation med Hensyn til de respektive »ideelle« Satser, at en isoleret Ændring af een af de »ideelle« Satser medfører en Ændring af Kurskvotienten i samme Retning. Binds alle »ideelle« Satser saaledes, at de skal være lig en fælles effektiv Sats for de to betragtede Laan, naar man under Benyttelse af sammensat Differentiation til et korresponderende Resultat, som af Forfatteren er formuleret i den vigtige Sætning 2.3–02 (p. 75).

Dette Resultat har udover Anvendelserne i selve det foreliggende Arbejde meget stor Interesse for Rentesregningen i egentlig Forstand, idet det tillader vidtgaaende Generalisationer af betydelig praktisk Værdi.

Til nærmere Belysning heraf betragtes to Laan med *Restvarigheder* henholdsvis m og n , hvor $m \leq n$; Rækken af resterende Ydelser (pr. Restgæld 100) for de to Laan, der for Simpelheds Skyld antages at forfalde helaarligt, antages at være henholdsvis κ_t og λ_t . Om den mere detaljerede Struktur af Laanene forudsættes indtil videre intet; specielt gøres der ingen Forudsætninger om ensartet Type eller ensartede nominelle Forrentningsforhold. Betegner i den for de to Laan fælles (helaarlige) effektive Rentesats og $v = 1/(1+i)$ den tilsvarende Diskontofaktor, er Kurserne for Laanene henholdsvis

$$K = \sum_{t=1}^m \kappa_t v^t \quad (3)$$

$$L = \sum_{t=1}^n \lambda_t v^t. \quad (4)$$

Kurskvotienten Q er da givet ved

$$Q = K/L, \quad (5)$$

saa at $K = LQ$. Ved Differentiation med Hensyn til i faar man under Hensyn til (3) og (4):

$$\frac{dK}{di} = L \frac{dQ}{di} + Q \frac{dL}{di}$$

eller

$$- \sum_{t=1}^m t \kappa_t v^{t+1} = L \frac{dQ}{di} - Q \sum_{t=1}^n t \lambda_t v^{t+1}.$$

Division med vK giver da

$$\frac{1}{vQ} \frac{dQ}{di} = \frac{\sum_{t=1}^n t \lambda_t v^t}{\sum_{t=1}^n \lambda_t v^t} - \frac{\sum_{t=1}^m t \alpha_t \lambda_t v^t}{\sum_{t=1}^m \alpha_t \lambda_t v^t}, \quad (6)$$

hvor

$$\alpha_t = \kappa_t / \lambda_t \quad (t = 1, \dots, m). \quad (7)$$

Antages det nu, at α_t er ikke-voksende for $t = 1, \dots, m$, kan man vise, at $\frac{dQ}{di} \geq 0$, saa at Forholdet mellem Kurserne K og L er en ikke-aftagende Funktion af den effektive Rentesats i .

Beviset herfor kan føres ved Anvendelse af en Metode analog med den af Forfatteren anvendte. Noget simplere er dog Benyttelse af en inden for Rentesregningen og Forsikringsmatematiken ofte anvendt Ulighed (jfr. f.Eks. J. F. Steffensen: Forsikringsmatematik (1934), pp. 436—437):

$$\frac{\sum_{t=1}^m a_t b_t w_t}{\sum_{t=1}^m a_t w_t} \leq \frac{\sum_{t=1}^n b_t w_t}{\sum_{t=1}^n w_t} \quad (m \leq n). \quad (8)$$

Denne Ulighed er gyldig, hvis $w_t \geq 0$ og b_t er ikke-aftagende for $t = 1, \dots, n$, a_t er ikke-voksende og ≥ 0 for $t = 1, \dots, m$, medens Nævnerne paa hver Side af Uligheden er $\neq 0$. Erstatte man i denne Ulighed w_t med $\lambda_t v^t$, b_t med t og a_t med α_t , ser man umiddelbart, at højre Side af (6) under den angivne Forudsætning om α_t er ≥ 0 .

Det kan bemærkes, at i de Tilfælde, hvor Ydelserne ved de to betragtede Laan kun omfatter Rente af Restgæld samt Afdrag, men ikke Subsidiær-

ydelse i Form af »Kurstillæg« (Agio) eller »Gevinster« (som ved visse Former for Præmielaan), og Laanene er nominelt ensforrentede, reduceres Kurskvotienten til 1, hvis i er lig den fælles nominelle Sats.

Før at illustrere Anvendelsen af det generelle Resultat anføres følgende Eksempler, som fremkommer ved passende Specialiseringer.

(I) *Serielaan — Serielaan.*

Man har, idet de nominelle Rentesatser for Laanene er henholdsvis i^I og i^{II} :

$$\frac{1}{100} \kappa_t = \frac{1}{m} + \left(1 - \frac{t-1}{m}\right) i^I \quad (9)$$

og

$$\frac{1}{100} \lambda_t = \frac{1}{n} + \left(1 - \frac{t-1}{n}\right) i^{II}.$$

Her er

$$\frac{m}{n} \alpha_t = \frac{1 + (m+1-t) i^I}{1 + (n+1-t) i^{II}};$$

skriver man Tælleren paa Formen

$$1 + (n+1-t) i^{II} - [(n-m) i^{II} - (m+1-t)(i^I - i^{II})],$$

finder man

$$\frac{m}{n} \alpha_t = 1 - \frac{(n-m) i^{II} - (m+1-t)(i^I - i^{II})}{1 + (n+1-t) i^{II}}.$$

Antages $i^I \geq i^{II}$, er dette Forhold ikke-voksende, saa at Kurskvotienten er en ikke-aftagende Funktion af i .

(II) *Annuitetslaan — Annuitetslaan.*

Idet de nominelle Satser atter betegnes ved henholdsvis i^I og i^{II} , har man

$$\frac{1}{100} \kappa_t = 1/a_m^I$$

og

$$\frac{1}{100} \lambda_t = 1/a_n^{II}. \quad (10)$$

Her er α_t konstant, altsaa ikke-voksende, saa at ogsaa i dette Tilfælde Kurskvotienten er en ikke-aftagende Funktion af i .

(III) *Serielaan — Annuitetslaan.*

Med de respektive nominelle Satser i^I og i^{II} er κ_t givet ved (9) og λ_t ved (10); man ser da umiddelbart, at α_t er ikke-voksende og dermed Kurskvotienten ikke-aftagende som Funktion af i .

(iii) I nær Tilknytning til Begrebet Kurskvotient definerer Forfatteren i

Afsnit 2.4 (p. 75) Begrebet »(m,n)-Efterrenten« som den *fælles* effektive Rentesats, som maatte være gældende for de to betragtede Laan for at opnaa, at deres Kurskvotient blev lig Forholdet mellem de to tilsvarende (»ideelle«) Markedskurser, der taget hver for sig vilde betinge tilsvarende og i Almindelighed forskellige effektive Rentesatser for de to Laan. Forfatteren beviser den vigtige Sætning 2.5-01, som beskriver Efterrentens Placering i Forhold til de to sidst nævnte effektive Rentesatser, og som sammen med ovennævnte Sætning 2.3-02 danner Grundlaget for den kvantitative Del af Undersøgelserne i Afhandlingen. Et supplerende Resultat, som vedrører Efterrenteforholdene for tre ensforrentede Laan af samme Type, er af Forfatteren placeret under Kapitel 4 som Sætning 4.22-01, men havde maaske naturligere fundet sin Plads i Kapitel 2.

I Kapitel 4 giver Forfatteren under Forudsætning af Tilstedeværelsen af den som »kursligevægtig Stabilitetstilstand« betegnede stationære Markedstilstand en Beskrivelse af den grafiske Fremstilling af Efterrenteforløbet, der betragtes i Sammenhæng med den grafiske Fremstilling af henholdsvis Kurs og tilsvarende effektiv Rente for de mulige Løbetider. Forfatteren betragter herunder — i den Hensigt at illustrere Forholdene uden at være besværet af de Ulemper, som Antagelsen af Løbetider, der ikke er kontinuert fordelt, medfører — det Grænsetilfælde, der repræsenteres ved, at vilkaarlige Løbetider antages mulige. Man føres herved under passende Differentiabilitetsforudsætninger om de paagældende Kurver til en (momentan) Efterrenteintensitet, der spiller en Rolle analog med Efterrentens. Forfatterens Udviklinger p. 122, L. 3-22 f.o., tager Sigte paa Fastlæggelsen af denne Intensitet (der betegnes som »Punktefterrente«). Tilladeligheden af den foretagne Grænseovergang bør imidlertid noget nærmere begrundes, idet det maa paavises, at den ved en fast Løbetid n og en variabel Løbetid $n+h$ ($h>0$) bestemte Efterrenteintensitet $\delta = \delta(h)$ for $h \rightarrow 0$ som Grænseværdi har en Størrelse δ^* , den momentane Efterrenteintensitet, der eentydigt er bestemt ved Relationen (4.23-03).

Det kan først bemærkes, at Resultaterne vedrørende Kurskvotientens Variation med den effektive Rente med mindre væsentlige Modifikationer kan overføres til kontinuert amortisable Laan, og at dette ogsaa gælder den ovenfor under (ii) betragtede Generalisation, idet der gælder en med (8) analog Ulighed for Integraler i Stedet for Summer.

Idet man som i Afhandlingen indskrænker sig til at betragte nominelt ensforrentede Serielaan eller Annuitetslaan, bestemmes den ovenfor betragtede Intensitet $\delta = \delta(h)$ ved Relationen (4.23-01), som vi med lidt ændrede Betegnelser kan skrive som

$$\frac{C(n+h)}{C(n)} = \frac{K(n+h, \delta)}{K(n, \delta)}, \quad (11)$$

hvor $K(t, \delta)$ betegner Kursen for et Laan af den paagældende Type med Løbetid t under Forudsætning af en effektiv Renteintensitet af Størrelsen δ . At (11) eentydigt bestemmer $\delta(h)$, følger af, at Resultaterne vedrørende Kurskvotientens Variation med den effektive Rente som netop bemærket vedblivende er gyldige og for de to specielle Laantyper yderligere i den skarpere Form, at Kurskvotienten er en *voksende* Funktion af den effektive Renteintensitet.

Relationen (11) kan skrives paa Formen (jfr. (4.23-02)):

$$\frac{1}{C(n)} \frac{C(n+h) - C(n)}{h} = \frac{1}{K(n, \delta)} \frac{K(n+h, \delta) - K(n, \delta)}{h}. \quad (12)$$

For de to betragtede Laantyper kan man vise, at $\delta^* = \lim_{h \rightarrow 0} \delta(h)$ eksisterer og eentydigt bestemmes ved

$$\frac{C'(n)}{C(n)} = \frac{K'_n(n, \delta^*)}{K(n, \delta^*)}, \quad (13)$$

saafremt $C(t)$ er differentiabel for $t=n$ (jfr. (4.23-03)).

Ved den efterfølgende Behandling betegner δ^I ved begge Typer af Laan den nominelle Renteintensitet.

Serielaan.

Man har

$$\frac{1}{100} K(t, \delta) = \frac{\delta^I}{\delta} + \left(1 - \frac{\delta^I}{\delta}\right) \frac{\bar{a}_{t|}}{t}.$$

Herved faas

$$\frac{1}{K(n, \delta)} \frac{K(t, \delta) - K(n, \delta)}{t - n} = \frac{1 - \frac{\delta^I}{\delta}}{\frac{\delta^I}{\delta} + \left(1 - \frac{\delta^I}{\delta}\right) \frac{\bar{a}_{n|}}{n}} \frac{\frac{\bar{a}_{t|}}{t} - \frac{\bar{a}_{n|}}{n}}{t - n} = u, \quad (14)$$

hvor

$$u = \varphi(t, \delta) \quad (15)$$

er en analytisk Funktion af (t, δ) for $t > 0$, $\delta > 0$; specielt er

$$\varphi(n, \delta) = - \frac{1 - \frac{\delta^I}{\delta}}{\frac{\delta^I}{\delta} + \left(1 - \frac{\delta^I}{\delta}\right) \frac{\bar{a}_{n|}}{n}} \cdot \frac{1}{n} \left(\frac{\bar{a}_{n|}}{n} - v^n \right), \quad (16)$$

idet

$$\frac{\frac{\bar{a}_{t|}}{t} - \frac{\bar{a}_{n|}}{n}}{t - n} \rightarrow \left[\frac{d}{dt} \left(\frac{\bar{a}_{t|}}{t} \right) \right]_{t=n} = - \frac{1}{n} \left(\frac{\bar{a}_{n|}}{n} - v^n \right).$$

Ifølge Sætningen om Kurskvotienten er $\varphi(t, \delta)$ for et fast $t \neq n$ en aftagende Funktion af δ (da u kan skrives paa Formen $\frac{1}{t-n} \frac{K(t, \delta)}{K(n, \delta)} - \frac{1}{t-n}$).

Heraf følger $\varphi'_\delta(t, \delta) \leq 0$ for $t \neq n$, og da $\varphi'_\delta(t, \delta)$ er analytisk, er ogsaa $\varphi'_\delta(n, \delta) \leq 0$, saa at $\varphi(n, \delta)$ er ikke-voksende. Endvidere kan $\varphi(n, \delta)$ ikke være konstant i noget Interval (da i saa Fald en Eksponentialfunktion i δ skulde stemme overens med en bruden rational Funktion af δ i et saadant Interval); altsaa er ogsaa $\varphi(n, \delta)$ en aftagende Funktion af δ .

For hvert fast t er følgende $u = \varphi(t, \delta)$ en aftagende Funktion af δ , og da $\delta \bar{a}_{t|}^{\infty} = 1 - v^t \rightarrow 1$ og $\delta \bar{a}_{n|} = 1 - v^n \rightarrow 1$ for $\delta \rightarrow \infty$, ser man ved at skrive u paa Formen

$$u = \frac{1 - \frac{\delta^I}{\delta}}{\delta^I + \left(1 - \frac{\delta^I}{\delta}\right) \frac{\delta \bar{a}_{n|}}{n}} \frac{\frac{\delta \bar{a}_{t|}}{t} - \frac{\delta \bar{a}_{n|}}{n}}{t - n},$$

at

$$\varphi(t, \delta) \rightarrow \frac{1}{\delta^I + \frac{1}{n}} \frac{\frac{1}{t} - \frac{1}{n}}{t - n} = -\frac{1}{(1 + n\delta^I)t}$$

for $\delta \rightarrow \infty$. For $\delta \rightarrow 0$ har man endvidere

$$\frac{\bar{a}_{n|}}{n} \sim \frac{1}{n\delta} \left(n\delta - \frac{1}{2} n^2 \delta^2 \right) = 1 - \frac{1}{2} n\delta$$

og

$$\frac{\bar{a}_{t|}}{t} - \frac{\bar{a}_{n|}}{n} \sim \frac{1}{2} n\delta - \frac{1}{2} t\delta = \frac{1}{2} (n - t)\delta,$$

saa at

$$\varphi(t, \delta) \sim -\frac{\frac{1}{2} (\delta - \delta^I)}{1 - \frac{1}{2} n(\delta - \delta^I)} \rightarrow \frac{\delta^I}{2 + n\delta^I}$$

for $\delta \rightarrow 0$.

Heraf ses, at man har

$$\delta = \psi(t, u),$$

hvor $\psi(t, u)$ er en analytisk Funktion af (t, u) i Omraadet

$$t > 0, \quad -\frac{1}{(1 + n\delta^I)t} < u < \frac{\delta^I}{2 + n\delta^I}.$$

Sammenholdes (12), (14) og (15), ser man da, at

$$\delta(h) = \psi\left(n+h, \frac{C(n+h) - C(n)}{h C(n)}\right) \quad (h > 0);$$

eksisterer $C'(n)$, vil følgende $\delta(h) \rightarrow \delta^*$ for $h \rightarrow 0$, hvor

$$\delta^* = \psi\left(n, \frac{C'(n)}{C(n)}\right). \quad (17)$$

Man ser, at (17) eentydigt bestemmer δ^* , og endvidere, at (17) er ensbetydende med

$$\frac{C'(n)}{C(n)} = \varphi(n, \delta^*); \quad (18)$$

ved (14) og (15) for $t \rightarrow n$ faas da, idet $\delta \rightarrow \delta^*$:

$$\frac{C'(n)}{C(n)} = \frac{K'_n(n, \delta^*)}{K(n, \delta^*)},$$

hvilket netop er (13).

Man bemærker, at man ved (16) har $\varphi(n, \delta^I) = 0$.

Annuitetslaan.

I dette Tilfælde er

$$\frac{1}{100} K(t, \delta) = \frac{\bar{a}_t^I}{\bar{a}_t^I},$$

saa at

$$\frac{1}{K(n, \delta)} \frac{K(t, \delta) - K(n, \delta)}{t - n} = \frac{\bar{a}_t^I}{\bar{a}_n^I} \frac{\bar{a}_t^I - \bar{a}_n^I}{t - n} = u, \quad (19)$$

hvor

$$u = \eta(t, \delta)$$

er en analytisk Funktion af (t, δ) for $t > 0$, $\delta > 0$; man har

$$\eta(n, \delta) = \frac{1}{s_n^I} - \frac{1}{s_n^I}, \quad (20)$$

da

$$\frac{\bar{a}_t^I}{\bar{a}_t^I} - \frac{\bar{a}_n^I}{\bar{a}_n^I} \rightarrow \left[\frac{d}{dt} \left(\frac{\bar{a}_t^I}{\bar{a}_t^I} \right) \right]_{t=n} = \frac{v^n}{\bar{a}_n^I} - \frac{\bar{a}_n^I v_I^n}{(\bar{a}_n^I)^2}.$$

Paa tilsvarende Maade som ved Serielaan ser man da (idet man benytter, at $\eta(n, \delta)$ er en aftagende Funktion af δ , som det direkte ses af (20)), at $u = \eta(t, \delta)$ for hvert fast t er en aftagende Funktion af δ med

$$\eta(t, \delta) \rightarrow \frac{\frac{1}{\bar{a}_n^I} - \frac{1}{\bar{a}_t^I}}{t - n}$$

for $\delta \rightarrow \infty$, idet (som ovenfor vist) $\delta \bar{a}_t^I \rightarrow 1$ og $\delta \bar{a}_n^I \rightarrow 1$. Da \bar{a}_t^I vokser med t , er denne Grænseværdi < 0 .

Endvidere vil

$$\eta(t, \delta) \rightarrow \frac{\frac{t}{\bar{a}_n^I} - \frac{n}{\bar{a}_t^I}}{t - n}$$

for $\delta \rightarrow 0$, da $\bar{a}_t^I \rightarrow t$ og $\bar{a}_n^I \rightarrow n$. Højre Side er > 0 , da t/\bar{a}_t^I vokser med t .

Den resterende Del af Ræsonnementet forløber som ved Serielaan, idet man har $\delta = \zeta(t, u)$, hvor $\zeta(t, u)$ er en analytisk Funktion af (t, u) i Omraadet

$$t > 0, \quad \bar{a}_n^I \left(\frac{1}{\bar{a}_t^I} - \frac{1}{\bar{a}_n^I} \right) / (t - n) < u < \frac{\bar{a}_n^I}{n} \left(\frac{t}{\bar{a}_t^I} - \frac{n}{\bar{a}_n^I} \right) / (t - n).$$

Man ser ved (20), at $\eta(n, \delta^I) = 0$.

DET BALANCEREDE BUDGETS MULTIPLIKATOR OG UDENRIGSHANDELEN

Af P. NØRREGAARD RASMUSSEN *

Før det balancerede budgets multiplikator blev erkendt¹ var det (vistnok) almindeligt at antage, at en parallel stigning i offentlige køb af varer og tjenester på den ene side og skatter på den anden side ville være neutrale i relation til samlet faktorindkomst.² På samme måde antog man, at en parallel stigning i export og import var uden multiplikatoreffekt.

Denne sidste antagelse blev drøftet af Stolper³, som påviste en multiplikatorvirkning ved en parallel forøgelse af export og import.

Under de sædvanlige forudsætninger for det balancerede budgets princip beror virkningen på, at det fald i efterspørgslen i den private sektor som gennemtvinges ved forøgede skatter, modsvares ganske af den stigning i efterspørgslen, som de, der modtager indkomst fra den offentlige sektor, vil præstere. Men da denne stigning er gennemført via forøgede faktorindkomstudbetalinger fra den offentlige sektor, vil resultatet være, at aktiviteten og/eller prisniveauet (som målt ved faktorindkomsten) alt andet lige vil være vokset med stigningen i det offentlige budget. Det er således her en multiplikator i relation til faktorindkomsten på 1. Man kan vise⁴, at hvis de omtalte skatter er indirekte, vil multiplikatoren i relation til nationalindkomsten målt i markedspriser være 2.

* Dr. polit., professor ved Københavns Universitet.

1. Jfr. »A Note on the History of the Balanced-Budget Multiplier« *Economic Journal*, Marts 1958 og de f. eks. af Erik Schneider givne litteraturhenvisninger i »Zur Frage der Multiplikatorwirkung eines ausgeglichen Budgets«, 25 *Economic Essays in Honour of Erik Lindahl*, Stockholm.

2. At dette måtte modificeres, hvis forbrugseffekten hos skatteyderne antages at være forskellig fra forbrugseffekten hos de grupper, som modtog indkomstudbetalinger fra det offentlige var erkendt, jfr. f. eks. Kaldors bidrag i Beveridge, *Full Employment in a Free Society*, London 1944, Appendix C.

3. W. F. Stolper, »The Volume of Foreign Trade and the Level of Income«, *Quarterly Journal of Economics*, 1947 (Vol. LXI).

4. Jfr. »Markedspriser ctr. faktorpriser ved det balancerede budget«, offentliggjort i festskriftet: *Til Frederik Zeuthen*, København 1958. Cfr. heroverfor Schneider, op. cit., som mener, at kunne vise, at i relation til nationalindkomsten i faktorpriser vil – ved finansiering af de øgede offentlige faktorindkomstudbetalinger ved indirekte skatter – multiplikatoren være 0, mens den i relation til nationalindkomsten målt i markedspriser vil være 1.

Stolper argumenterer nu, at en tilsvarende virkning må findes i relation til betalingsbalancens løbende poster. Hvis exporten vokser, og importen samtidig vokser parallelt, vil følgelig aktiviteten vokse med stigningen, dvs. »... even without a net foreign balance there may be an income-generating effect of the increased total volume of foreign trade ...«¹. Samme konklusion drager Neisser² og Preben Munthe³.

Helt forenklet kan Stolpers betragtning fremstilles således. Vokser exporten med 100 kr., og tænker man sig, at den herved skabte nye indkomst vender sig mod importvarer, hvorefter importen vokser med 100, vil resultatet være en stigning i faktorindkomst på 100 kr., dvs. en multiplikator på 1 ved en parallel stigning i export og import.

Reducerer man Stolpers argumentation hertil – og det er så vidt man kan se muligt – er betragtningen indlysende, og den er helt analog til det balancerede budgets multiplikator.

Betragter man exporten som exogen variabel vil det efter almindelig simpel multiplikator teori⁴ uden hensyntagen til tilbageslag fra udlandet være velkendt, at ved en stigning i exporten på ΔA vil importen vokse med

$$\Delta B = \frac{\Delta A \cdot b}{1 - (c - b)}$$

hvor c er forbrugstilbøjeligheden og b er importtilbøjeligheden. For at få Stolpers tilfælde frem – med parallel stigning i export og import – må man da åbenbart forudsætte

$$\Delta B = \Delta A,$$

hvilket efter den anførte, simple multiplikator kræver

$$\frac{b}{1 - (c - b)} = 1$$

eller

$$c = 1,$$

hvilket indebærer, at hele indkomststigningen retter sig mod forbrugsvarer.

Idet indkomstmultiplikationen er $\frac{1}{1 - (c - b)}$ får man, at indkomsten i

dette tilfælde vokser med $\Delta A \cdot \frac{1}{b}$. I reglen må man imidlertid regne med, at $1 > c > 0$, hvilket udelukker det anførte tilfælde, så længe man betragter importen som alene indkomst-induceret. Derimod vil f.eks. spekulative bevæ-

1. Stolper, op. cit., p. 287.

2. »The Significance of Foreign Trade for Domestic Employment«, *Social Research*, 1946.

3. »Multiplikatorvirkningen ved en parallell økning av eksport og import«, *Festskrift til I. Wedervang*, Oslo 1951.

4. Se f. eks. Schneider, *Einführung in die Wirtschaftstheorie*, III Teil, Tübingen 1959, pp. 272 ff.

geler kunne få forbrugstilbøjeligheden til (midlertidigt) at blive lig (eller større end) 1. Skal indkomstmultiplikatoren være lig 1, skal imidlertid ikke alene forbrugstilbøjeligheden være lig 1, men tillige skal importtilbøjeligheden (b) åbenbart være lig 1.

Sagt på en anden måde, så forudsætter Stolpers ide, at der – af en eller anden grund – sker en (abnorm) stigning i efterspørgslen efter importvarer¹. Men når dette er tilfældet er der intet mærkeligt i, at man kan nå ned på en multiplikator på 1 – modsat det almindelige tilfælde, hvor multiplikatoren må antages at være større end 1.

Ikke desto mindre er der analogi til det balancerede budgets multiplikator på 1. Betragter man nemlig den offentlige og den private sektor under eet, vil det ses, at det balancerede budgets tilfælde ganske som Stolpers tilfælde indebærer en stigning i den samlede forbrugstilbøjelighed (eller i det mindste i udgiftstilbøjeligheden). Den i parantesen anførte modifikation refererer til, at den skattefinansierede udgift kan være en investering (modsat konsum), hvilket tilfælde imidlertid modsvares af, at man i Stolper's eksempel tænker sig investeringen som en endogen variabel – i hvilket tilfælde (næsten) alt kan ske². Analogt til at teoremet om det balancerede budget i virkeligheden »indsniger« en forudsætning om stigning i (samlet) forbrugstilbøjelighed (eller udgiftstilbøjelighed), således indfører også Stolper en forudsætning om stigning i udgiftstilbøjeligheden. Skal nu indkomstmultiplikatoren være 1, må denne stigning i udgiftstilbøjeligheden forklares ved en ensidig stigning i importtilbøjeligheden.

Om man vil, kan man dog argumentere, at medens en offentlig indtægts-udgifts-relation på 1 af politiske grunde ikke er usandsynlig, så vil den balancerede udenrigshandels tilfælde, som refererer sig til den private sektors reaktion, og som forudsætter en udgifts- og importtilbøjelighed på netop 1, formentlig under almindelige institutionelle forhold referere sig til en yderst speciel situation.

En generalisation af ræsonnementet bag det balancerede budgets multiplikator er imidlertid af interesse. Man kunne her mere generelt argumentere – ganske svarende til finanspolitiske ræsonnementer –: Enhver privat virksomhed giver anledning til expansive og kontraktive processer; de expansive skyldes virksomhedens indkomstudbetalinger, medens de kontraktive skyldes det simple forhold, at virksomheden opnår en (positiv) pris for sine produkter. Dette er analogt med de offentlige indkomstudbetalinger på den ene side og skatterne på den anden side. Skatter såvel som køb af varer (med en

1. Stolper viser selv dette ganske klart.

2. Når Preben Munthe kan konkludere, at »en balanceret økning i et lands udenrigshandel kan føre til en økning i landets aktivitet som er større end den primære eksport- og importøkning«, forklares dette ved, at han betragter investeringen som endogen variabel.

positiv pris) fratager befolkningen indkomst, som er potentielt anvendelig på anden måde.

Analogien kan nu føres videre, idet ligevægten mellem de af virksomhederne igangsatte expansive og kontraktive processer kan tænkes netop at modsvare den samlede produktive kapacitet. Man har da »fuld beskæftigelse«. Men ligevægten kan også ligge udenfor dette optimale punkt, i hvilke tilfælde den offentlige sektor ved en netto-expansiv eller -kontraktiv proces kan søge ligevægten ført frem eller tilbage mod den politisk ønskede ligevægt.

Dette er blot en anden måde, på hvilken man kan udtrykke en af nyere finansvidenskabelig litteraturs kendte konklusioner.

Et l
sieri

I de
n
hur
en
Øko
tag
ring
V
for
gels
ser
tion
æn
vid
ka
lig
ka
inv
de
do
gift
kå
rie
* P

INVESTERINGERNE INDEN FOR MEJERIERNE OG SLAGTERIERNE

Et bidrag til belysning af de oprindelige anlægsudgifters størrelse og finansiering samt til bedømmelse af bevægelserne i bruttoinvesteringerne i tiden fra andelsvirksomhedernes begyndelse til de senere år

AF LEON BUCH*

I det følgende fremlægges nogle foreløbige resultater af en undersøgelse af mejeriernes og slagteriernes investeringer gennem det sidste trekvart århundrede. Selve denne undersøgelse, der her kun behandles i hovedtræk, er en del af en mere omfattende undersøgelse, der ved *Københavns Universitets Økonomiske Institut* med støtte fra *Statens almindelige Videnskabsfond* foretages med henblik på en belysning af bevægelserne i landbrugets investeringsrate.

Ved denne mere omfattende undersøgelse gennemprøves mulighederne for at finde udtryk for landbrugets investeringsrate og sammenholde bevægelserne i denne med bevægelserne i andre for landbruget relevante størrelser som f.eks. brutto- og nettoindtægten, lånerenten for henholdsvis obligationslån (kreditforeningslån) og sparekasselån, løn og beskæftigelse samt ændringer i produktionsomfanget og produktionsstrukturen m.v. Det er endvidere tanken at undersøge, hvorledes den til investeringerne fornødne kapital er fremskaffet, herunder hvilken rolle selvfinansieringen til forskellige tider har spillet, samt om bevægelserne i dennes andel af den samlede kapitaltilførsel har fulgt bevægelserne i landbrugets indtjeningsevne.

Udover at formålet med undersøgelsen af mejeriernes og slagteriernes investeringer således i ret høj grad er bestemt af den ramme, der er lagt for den mere omfattende undersøgelse af landbrugets investeringsrate, er der dog i det følgende også gjort forsøg på at belyse de oprindelige anlægsudgifters størrelse og finansiering.

Motiveringen herfor er, at man på forhånd måtte kunne formode, at vilkårene for igangsættelsen af de omfattende investeringer i mejerier og slagterier i perioden 1880—99 må have været alt andet end gunstige, dels fordi de

* Fuldmægtig i Folketingets Sekretariat.

øvrige erhverv kan formodes at have påført landbrugserhvervet en stærk konkurrence i efterspørgslen efter investeringskapital, dels fordi landbrugets evne til helt eller delvis selv at fremskaffe den nødvendige kapital må antages at have været svækket af den gennem størstedelen af denne periode fortsat ugunstige udvikling i priserne på landbrugsprodukter.

Til illustration af, hvor stærk stigningen i den samlede efterspørgsel efter investeringskapital i denne periode har været, kan anføres følgende: Ifølge K. Bjerke og N. Ussing¹ steg hele landets bruttoinvesteringer regnet i faste priser (1929-priser) fra 126 mill. kr. i 1880 til 347 mill. kr. i 1899, hvilket svarer til en stigning på ca. 175 pct. Da rådighedsbeløbet i samme periode kun steg fra 1316 mill. kr. til 2544 mill. kr. eller med 93 pct., beslaglagde bruttoinvesteringerne således i 1899 ca. 13,6 pct. af rådighedsbeløbet mod kun ca. 9,6 pct. i 1880.

Tilsvarende kan landbrugets økonomiske bæreevne inden for samme periode belyses med nogle enkelte tal. Ifølge nogle af P. Døssing udarbejdede oversigter² kan landbrugets nettofaktorindkomst i løbende priser beregnes til at have udgjort 311 mill. kr. i 1880. I årene til og med 1888 falder nettofaktorindkomsten hvert år, indtil den i 1888 er kommet helt ned på 236 mill. kr., og bortset fra årene 1890—92 holder den sig stort set under 300 mill. kr. helt hen til år 1900.

Heroverfor står, at der i årene 1882—99 anlagdes godt 1100 nye mejerier, hvoraf godt 1050 var andelsmejerier, medens der i årene 1887—99 blev anlagt omkr. 30 nye slagterier, hvoraf de 25 allerede ved starten var organiseret som andelsselskaber.

At landbruget har kunnet foretage sådanne investeringer ved siden af de løbende investeringer i de individuelle bedrifter over en periode, hvor pris- og indkomstudviklingen var erhvervet ugunstig, og hvor ekspansionen inden for de øvrige erhverv lagde beslag på store kapitaler, afføder derfor følgende spørgsmål: Hvordan var det muligt for landbruget at foretage disse investeringer og fremskaffe kapitalen hertil?

For at besvare dette spørgsmål er der i det følgende afsnit om anlægsvirksomhedens begyndelse og finansiering foretaget en undersøgelse af investeringsudgifternes størrelse og anlægskapitalens fremskaffelse.

Af det til belysning af forholdene ved starten af de første mejerier og slagterier benyttede kildemateriale skal især nævnes jubilæumsskrifterne, der i adskillige tilfælde har indeholdt specificerede oplysninger om anlægsudgifterne og deres finansiering, ligesom også forhandlingsprotokoller, årsregnskaber og andre dokumenter fra virksomhedernes allerførste år — f.eks.

1. Kjeld Bjerke og Niels Ussing: *Studier over Danmarks Nationalprodukt 1870—1950*, København 1958, side 150.
2. Se de af P. Døssing beregnede tal, der findes offentliggjort i det af E. Cohn udarbejdede værk: *Privatbanken i Kjøbenhavn gennem 100 år*, II. halvbind, København 1958, side 545.

pantebreve o.lign. — har været af betydning dels som selvstændigt kilde-materiale, dels som kontrolmulighed ved bedømmelsen af pålideligheden af de i jubilæumsskrifterne anførte oplysninger. Endvidere kan nævnes *Mælkeritidende*, *Andelsbladet* og andre periodiske skrifter ligesom selvfølgelig *mejeri-fortegnelserne* og *mejeristatistikken* har været benyttet. Den sidste har endvidere sammen med årsregnskaber fra slagterierne udgjort det væsentligste grundlag for undersøgelsen af udviklingen gennem perioden fra starten til de seneste år. Også den officielle statistik er benyttet i al mulig udstrækning, ligesom der på mange måder er draget nytte af en lang række større eller mindre værker om landbrugs- og andelsforhold³.

I. Anlægsvirksomhedens begyndelse og dens finansiering

Som nævnt i indledningen var anlægsvirksomheden inden for mejerierne og slagterierne særlig kraftig i den sidste del af forrige århundrede. Den gennemsnitlige oprindelige anlægssum for de i perioden 1882—99 anlagte andelsmejerier kan på grundlag af oplysninger om 263 andelsmejeriers anlægssummer i mejeristatistikken for året 1900 beregnes til godt 22.000 kr.; det vil sige, at den samlede oprindelige anlægssum for de i perioden anlagte godt 1100 andels- og private mejerier må have andraget rundt regnet 25 mill. kr., hvis man regner med, at de private mejerier har kostet omtrent det samme at anlægge som andelsmejerierne. For de i perioden 1887—99 anlagte slagterier kan anlægssummen opgøres til knap 4 mill. kr., når der også her regnes med samme gennemsnitlige oprindelige anlægssum for an-

3. Dels fordi kildernes antal er meget stort (alene af jubilæumsskrifter er der benyttet 188), dels fordi udbyttet af de enkelte kilder har været meget uensartet, skal der ikke her anføres nogen egentlig litteraturliste. For jubilæumsskrifternes vedkommende skal der således kun henvises til den af Ulf Kjær Hansen udarbejdede bibliografi: *Danske jubilæumsskrifter*, København 1955, hvori titel, udgivelsessted og -år er angivet for de pågældende skrifter. Baggrunden for andelsvirksomhedernes fremkomst og en række forhold i forbindelse med disses stiftelse og udvikling er belyst af H. Hertel: *Andelsbevægelsen i Danmark*, København 1917, og A. Axelsen Drejer: *Den danske Andelsbevægelse*, København 1929 og senere udgaver. Sidstnævnte forfatter har endvidere i værket: *Andelsslagterierne i Danmark 1887—1937*, København 1937, givet en række værdifulde oplysninger såvel om slagteriernes udvikling som om de enkelte virksomheder. Nogle med tal forsynede beskrivelser af andelsmejeriernes forhold i slutningen af forrige århundrede er givet af B. Bøggild i følgende værker: *Mælkeribruget i Danmark*, København 1907, *Andelsmælkerier*, København 1887, *Andelsmælkerierne*, Odense 1900, samt i artikler i *Ugeskrift for Landmænd* (1890), *Mælkeritidende* (1892 og 1894) og *Tidsskrift for Landøkonomi* (1902). Den første systematiske fortegnelse over landbrugets organisationer og institutioner findes i N. Heymann: *Landbruksinstitutioner*, København 1897, hvori er medtaget en række (ikke altid lige korrekte) oplysninger om slagteriernes anlægssummer. Endelig bør nævnes det store værk af I. B. Krarup: *Landbrugets Udvikling i Danmark*, København 1895—1912, hvori for første gang er offentliggjort resultaterne af en systematisk indsamling af oplysninger om andelsmejeriernes anlægsgiffter.

dels- og privatforetagender⁴. (For så godt som samtlige i denne periode anlagte andelsslagterier findes der oplysninger om anlægsudgifterne i jubilæumsskrifter eller lign.).

Det følger nu allerede heraf, at finansieringen af anlæggelsen af de for landbrugets produktionsomlægning nødvendige virksomheder kun har lagt beslag på en kapital af forholdsvis begrænset størrelse, nemlig højt regnet 30 mill. kr. i den betragtede periode. Dette berettiger dog ikke til at slutte, at der så heller ikke har været særlig store problemer forbundne med anlægskapitalernes fremskaffelse, for over halvdelen af de ovennævnte investeringer foretoges inden for femåret 1885—89 altså på det tidspunkt, hvor landbrugets indtægter var stærkest faldende og nettofaktorindkomsten kun udgjorde omkr. 250 mill. kr. i gennemsnit pr. år.

Det forekommer i hvert fald rimeligt at antage, at der i de to største anlægsår, 1887 og 1888, hvor disse investeringer androg henholdsvis knap 4 mill. kr. og godt 6 mill. kr., kan have eksisteret et finansieringsproblem, og det må under alle omstændigheder være af en vis interesse at se, hvilke kilder der bidrog til midlernes fremskaffelse. Der er derfor i det følgende foretaget en supplerende undersøgelse af finansieringsforholdene ved starten af mejerierne og slagterierne, men det har her været nødvendigt at begrænse undersøgelsen til andelsvirksomhederne, idet oplysninger om de private virksomheders finansieringsforhold praktisk talt ikke forekommer i tilgængelig form.

Til grund for undersøgelsen af *andel mejeriernes finansieringsforhold* i perioden 1882—99 foreligger oplysninger om den oprindelige anlægskapitals fremskaffelse for 76 andelsmejerier, der blev bygget i denne periode. Resultatet af undersøgelsen er anført i oversigten i hosstående tabel 1.

Det lader sig med hensyn til en vurdering af udsnittets repræsentativitet ikke benægte, at selve udsnittet er temmelig lille — kun godt 7 pct. af samtlige de i perioden byggede andelsmejerier. Hertil kommer, at fordelingen på landsdele er ret skæv, idet det største område, Jylland, er repræsenteret med det mindste antal, medens omvendt Fyn, der selv med de omliggende øer udgør det mindste af de tre områder, er repræsenteret med et forholdsmæssigt stort antal (jfr. herom senere). Dette sidste forhold er imidlertid søgt afhjulpet for så vidt angår beregningen af tallene i kolonnen for hele landet, idet man ved sammenvejningen af de enkelte landsdeles tal til tal for hele landet som vægte har benyttet forholdet mellem antallet af andelsmejerier inden for de enkelte landsdele i året 1898.

Ser man derefter på de gennemsnitlige oprindelige anlægssummer, der

4. Den gennemsnitlige oprindelige anlægssum for de i perioden 1887—99 anlagte andelsslagterier androg ca. 85.000 kr., når der ses bort fra Andelsselskabet Odense off. Slagtehus og Eksportslagteri, der straks fra starten blev anlagt som et »kæmpeforetagende«, der alene kostede omkring 1.400.000 kr. En lidt nærmere omtale af Odenseslagteriet følger senere.

Tabel 1. Finansieringsforholdene for 76 andelsmejerier bygget i tiden 1882—99.

	Jylland	Fyn	Sjælland	Hele landet
Antal mejerier med oplysninger om finansieringsforholdene	18	39	19	76
Gennemsnitlig anlægssum i kr.	17.940	21.919	23.016	20.139
Anlægssummens fordeling på:	kr.	pct.	kr.	pct.
1. Andels- og aktiekapital	1.355	7,6	3.683	16,8
2. Lån fra landbrugere o. lign.	860	4,8	2.397	10,9
3. Sparekasselån.	11.950	66,6	11.841	54,0
4. Uangivne långivere.	—	—	2.474	11,3
5. Banklån.	2.528	14,1	821	3,8
6. Kreditforeningslån	778	4,3	462	2,1
7. Byggegæld m.v.	469	2,6	241	1,1
I alt.	17.940	100,0	21.919	100,0
			23.016	100,0
			20.139	100,0

ligger på ca. 18.000 kr., 22.000 kr. og 23.000 kr. for henholdsvis Jylland, Fyn og Sjælland, bemærker man, at den på grundlag af oplysningerne fra de her anvendte 76 mejerier beregnede gennemsnitlige anlægssum for hele landet kun beløber sig til godt 20.000 kr., når sammenvejningen foretages på den ovenfor angivne måde. Den vejede gennemsnitlige anlægssum for udsnittets 76 mejerier ligger således ca. 10 pct. under den gennemsnitlige anlægssum for de foran til beregningen af de samlede anlægsgudgifter benyttede 263 andelsmejerier. Dette kan dog delvis skyldes den omstændighed, at der blandt udsnittet på de 76 mejerier er forholdsvis flere virksomheder, der er bygget inden for den første halvdel af perioden 1882—99, end tilfældet er for det lidt større udsnit på de 263 mejerier, og herved kommer det forhold, at de gennemsnitlige anlægssummer i tiden fra 1882 til 1899 steg (omend kun langsomt og langt fra jævnt), til at øve indflydelse på sammenligningsgrundlaget. Den aldersmæssige skævhed er dog for ubetydelig til at kunne forklare hele afvigelsen; også den ikke ubetydelige spredning på tallene for anlægssummerne over indflydelse. I øvrigt kan det ikke ved en nærmere gennemgang af materialet med henblik på det nævnte forhold konstateres, at billedet af finansieringsforholdene ville forrykkes i nogen væsentlig grad, selv om de i den senere del af perioden byggede mejerier kom til at indgå med en smule større vægt.

Det er derfor anset for forsvarligt at betragte oversigtens oplysninger som

et billede af andelsmejeriernes finansieringsforhold i den nævnte periode, og man konstaterer da, at indbetalte andels- og (aktie)kapitaler kun spillede nogen større rolle på Fyn, og at det samme kan siges om posten »lån hos landbrugere og andre personer med tilknytning til landbruget«. Banklånene var kun af betydning for Jyllands vedkommende, og inden for denne landsdel lader denne type låns betydning sig yderligere begrænse til den sydvestlige del af landsdelen, hvor f.eks. Varde Bank tog aktiv del i finansieringen af andelsmejerierne. Kreditforeningslån forekom praktisk talt kun i undtagelsestilfælde og ydedes da som regel ad omveje, idet de oftest er ydet til enkelte gårdejere mod pant i disses ejendomme, hvorefter de pågældende gårdejere har genudlånt pengene til det nystartede mejeriselskab.

Tilbage som den dominerende långiver står da sparekasserne, der især har spillet en stor rolle på Sjælland, hvor de (og det vil navnlig sige Bondestandens Sparekasse) har finansieret ca. 90 pct. af anlægsudgifterne. I Jylland har sparekasserne finansieret de to tredjedele af anlægsudgifterne, og omtrent det samme kommer man til for Fyns vedkommende, hvis man regner med den mulighed, at de uangivne långivere i virkeligheden har været sparekasser, hvilket ikke kan udelukkes, idet såvel de pågældende mejeriers placering i umiddelbar nærhed af »Landbosparekasserne« og deres filialer som størrelsen af de optagne lån peger i den retning. Resultatet for hele landet under ét bliver da, at anlæggelsen af andelsmejerierne i den her omhandlede periode for ca. de tre fjerdedele vedkommende blev finansieret gennem sparekasserne⁵.

5. Som det blev anført under omtalen af kildematerialet, har jubilæumsskrifterne spillet en betydelig rolle, hvilket især er tilfældet for den del af undersøgelsen, der vedrører finansieringsforholdene. Da det imidlertid ikke kunne udelukkes, at benyttelse af denne specielle form for kildemateriale kunne indebære en vis risiko for, at undersøgelsens resultater kunne komme til at lide under, at forfatterne af disse skrifter har været i besiddelse af højst forskellige forudsætninger for og evner til at benytte og bedømme de forhåndenværende kilder, blev det straks fra starten besluttet at foretage en prøve med hensyn til nøjagtigheden af de i jubilæumsskrifterne anførte oplysninger.

Da Svendborg amt var det område, fra hvilket der forelå flest jubilæumsskrifter med oplysninger om finansieringsforholdene, foretoges der besøg på i alt 50 mejerier inden for dette amt. Herunder lykkedes det for ca. 30 mejeriers vedkommende at finde frem til de gamle forhandlingsprotokoller eller andre dokumenter af betydning fra stiftelsesårene eller tiden deromkring. Dette materiale blev af mejeriernes ledelse velvilligst udlånt og stillet til rådighed for denne undersøgelse.

Ved gennemgangen af disse forhandlingsprotokoller m.m. konstateredes det først, at de oplysninger, man allerede rådede over på grundlag af 13 jubilæumsskrifter fra dette amt, i det store og hele var korrekte. Desuden kunne det konstateres, at billedet af finansieringsforholdene på det nærmeste forblev uændret for områdets vedkommende, skønt materialet nu var blevet udvidet fra 13 til 31 beskrivelser, hvilket dækker omtrent halvdelen af amtets mejerier.

Med erfaringerne fra denne kontrolundersøgelse som baggrund synes der derfor ikke at være nogen grund til at nære betænkeligheder ved også for den øvrige del af landet at bygge på de i jubilæumsskrifterne indeholdte oplysninger.

Til grund for undersøgelsen af *andelssvineslagteriernes finansieringsforhold* foreligger oplysninger vedrørende 13 af de 25 slagterier, der byggedes i perioden 1887—99, og som straks fra starten blev organiseret som andels-selskaber. Det drejer sig om slagterierne i følgende byer: Horsens, Kolding, Odder, Nykøbing F., Randers, Skanderborg, Hjørring, Nørresundby, Frederikssund, Haslev, Bogense, Kalundborg og Nakskov.

Af disse 13 slagterier har de 8 udelukkende fremskaffet selve anlægskapitalen ved lån i sparekasser, medens 3 slagterier har tilvejebragt anlægskapitalen dels ved sparekasselån, dels ved lån hos banker og andre långivere. Kun 2 af de 13 slagterier har skaffet anlægskapitalen tilveje udelukkende ved banklån.

Udover den kapital, der skulle tilvejebringes til finansieringen af selve anlæggenes opførelse, har slagterierne imidlertid måttet fremskaffe en i forhold til mejerierne ret stor driftskapital. For de ovennævnte 8 andelsslagterier er imidlertid ikke alene anlægskapitalen, men også driftskapitalen fremskaffet i form af sparekasselån, idet de oprindelige sparekasselån har været ca. 70 pct. større, end selve anlægskapitalen krævede. De 2 slagterier, der finansierede anlægskapitalen ved banklån, har også fremskaffet driftskapitalen ad denne vej, medens de resterende 3 slagterier har fremskaffet driftskapitalen ad andre veje, blandt hvilke kan nævnes lån hos forretningsforbindelser i England, indbetalt garantikapital eller lån fra grupper af borgere i den by, hvori slagteriet blev anlagt.

Den sidste type af lån omtales også i en del jubilæumsskrifter, der i øvrigt ikke giver fuldstændige oplysninger om finansieringsforholdene, og den må sikkert ses i forbindelse med den aktivitet, der af byernes næringsdrivende ofte udfoldedes for netop at få det påtænkte slagteri anlagt i deres by i stedet for i konkurrerende nabobyer.

Når bankerne derimod ikke kommer stærkere ind i billedet ved andelsslagteriernes start, end tilfældet synes at have været, skyldes dette formentlig i en del tilfælde hensynet til disses forretningsforbindelser med allerede eksisterende private slagterier, hvoraf der jo allerede fandtes en del på dette tidspunkt. Muligvis har ledelsen i de banker, hvorom der kunne være tale, været stærkt påvirket af de store hovedbankers ledelse; det må navnlig i denne forbindelse erindres, at Tietgen, der havde visse forbindelser til Heymans privatslagterikoncern, var fjendtligt stemt over for andelstanken inden for slagteribranchen.

Selv om de ovenfor anførte oplysninger om andelssvineslagteriernes finansieringsforhold bygger på et grundlag, der udgør halvdelen af samtlige de i perioden 1887—99 anlagte andelsslagterier, må selve det forholdsvis ringe antal oplysninger opfordre til forsigtighed med hensyn til at drage slutninger. Der skal derfor ikke for så vidt angår andelssvineslagterierne forsøges en tabellarisk opstilling med hensyn til de forskellige finansieringskilders abso-

lutte eller relative bidrag, idet en sådan muligvis ville give et indtryk af større nøjagtighed, end forholdene berettiger til.

På grundlag af det foreliggende materiale må det imidlertid anses for tilladeligt at drage følgende generelle slutninger, idet der af hensyn til usikkerheden foretages passende afrundinger af tallene:

Hvis man ser bort fra »kæmpeslagteriet« i Odense⁶, har anlægssummen for de øvrige 25 andelssvineslagterier, der blev anlagt i perioden 1887—99, andraget ca. 2.125.000 kr., hvortil formentlig skal lægges en driftskapital på rundt regnet 1,5 mill. kr. — i alt ca. 3,6 mill. kr. Heraf er ca. to tredjedele fremskaffet gennem sparekasserne, godt en ottendedel gennem bankerne, og resten eller knap en femtedel ad anden vej.

At der gennem bankerne og på anden vis kun skaffedes et beløb svarende til mindre end driftskapitalens størrelse må dog ikke forlede til den slutning, at bankernes betydning for slagterierne var uvæsentlig, thi hvis man betragter jubilæumsskrifternes oplysninger herom, varede det ikke længe, inden der knyttedes meget faste forbindelser mellem slagterierne og bankerne. For det første blev den daglige pengeomsætning hurtigt ledet over bankerne, der ifølge sagens natur var langt bedre indstillet på den slags forretninger end sparekasserne, hvis formål var af en helt anden art, og for det andet blev det i høj grad bankerne, der kom til at støtte slagterierne ved de efter starten hastigt følgende udvidelser, som inden længe kom til at betyde mere i penge end selve anlægsomkostningerne.

Når bankerne således ret hurtigt gik ind i samarbejdet med andelsslagterierne, skønt de — som nævnt foran — spillede en mindre fremtrædende rolle ved starten af disse, må forklaringen nok ses deri, at andelsslagterierne, når de var blevet etablerede og kommet i drift, hurtigt viste sig at være en mindst lige så god forretningsforbindelse som de tidligere opståede private slagterier. Det er vel gået her som i så mange andre tilfælde, at medens en bank ikke gerne støtter oprettelsen af en virksomhed, der vil konkurrere med en allerede bestående virksomhed, hvori banken er interesseret, så vil banken, hvis den konkurrerende virksomhed alligevel etableres og viser sig overlegen, se sin interesse i at knytte forbindelse med den, der har de bedste fremtidsudsigter.

Et spørgsmål, der kan forudses fremsat efter denne påvisning af sparekassernes betydning for andelsmejeriernes og -slagteriernes finansiering, er,

6. »Andelsselskabet Odense offentlige Slagtehus og Eksportslagteri« var ikke fra starten anlagt som et andelsselskab. Det blev opført i 1896 som et privat slagteri af Dessau & Küster, men solgtes allerede året efter til et andelsselskab, der truede med ellers at lade opføre et meget stort slagteri. Købesummen angives til 1.400.000 kr. og andelsselskabet finansierede købet og fremskaffede den nødvendige driftskapital ved at overtage et prioritetslån i Fyens Stifts Sparekasse på 492.800 kr. og udstede en panteobligation til sælgerne på 200.000 kr. samt optage et lån på 1.750.000 kr. i Handelsbanken.

hvem der havde præsteret den opsparing, som via sparekasserne kom andelsforetagenderne til gode i form af lån. Dette spørgsmål kan dog ifølge sagens natur ikke besvares udtømmende, bl.a. fordi der savnes fyldestgørende oplysninger om, fra hvilke samfundsgrupper sparekassernes indlånskapital stammede. I øvrigt ses der ikke at have foreligget noget særlig stort problem, idet indlånskapitalen i sparekasserne fra 1883 til 1899 steg fra ca. 300 mill. kr. til ca. 600 mill. kr. eller med ti gange så stort et beløb, som hele finansieringen af de omhandlede andelsvirksomheder inden for samme periode beslaglagde.

Imidlertid fremgår det af jubilæumsskrifterne og forhandlingsprotokollerne, at det især har været de sparekasser, der på den tid kunne betegnes som landbosparekasser, der har deltaget i finansieringen, og der kan derfor med nogen ret fremsættes den påstand, at det stort set har været landbefolkningens egen opsparing, der med sparekasserne som mellemlid har udgjort grundlaget for de omhandlede investeringer. En støtte for en sådan påstand finder man f.eks. i en i jubilæumsskriftet fra Bondestandens Sparekasse refereret udtalelse af C. Alberti, hvoraf det fremgår, at denne sparekasse oprettedes, fordi bondestanden ønskede selv at være medbestemmende ved anvendelsen af dens egne opsparede midler, hvilket bysparingens ledelser hidtil havde nægtet den mulighed for⁷. Lignende oplysninger fremsættes af Thorkil Kristensen i jubilæumsskriftet fra Landbosparekassen i Aarhus, hvor man bl.a. finder følgende udtalelser⁸:

»Det karakteristiske ved landbosparekasserne var jo netop, at de i modsætning til de ældste, filantropiske kasser var skabt og opretholdtes af landmændene selv på samme måde som senere andelsbevægelsen«.

Og videre:

»I de femogtyve år fra 1856 til 1881 stiftedes . . . ikke mindre end 450 sparekasser, hvoraf de allerfleste havde deres rod i landbruget. Landbosparekasserne har da været en forløber for andelsbevægelsen, og de har i dobbelt forstand været med til at skabe grundlaget for denne«.

I det hele taget kan man ved en gennemgang af de jubilæumsskrifter, der er udsendt af de typiske landbosparekasser, få det indtryk, at det — snarere end at påstå, at det var kapital fra kredse uden for landbruget, der bidrog til finansieringen af dettes tekniske udvikling — vil være rimeligt at antage, at der af den inden for landbostanden opsparerede kapital er vandret en del

7. Fridlev Skrubbeltrang: *Den sjællandske Bondestands Sparekasse 1856—1958*. København 1959, side 37, jfr. side 31.

8. Hans Jensen og Thorkil Kristensen: *Landbosparekassen i Aarhus 1862—1937*, Aarhus 1937, side 75.

bort for at blive investeret i andre erhverv. En nærmere diskussion af dette problem skal imidlertid ikke optages på nærværende trin af denne undersøgelse. Der kræves, hvis man skal nå til et nogenlunde klart billede af forholdene, ikke alene overblik over sparekassernes ind- og udlånssider, men også de øvrige penge- og kreditinstitutioner må drages ind under undersøgelsen, ligesom man måtte have det, der skulle være formålet med den øvrige del af undersøgelsen, nemlig et bedre overblik over omfanget af hele landbrugets realinvesteringer.

Et andet problem i forbindelse med sparekasselånene var afdragstiden. Denne var især for mejeriernes vedkommende til at begynde med forholdsvis kort. Mange mejerilån blev ydet på betingelse af tilbagebetaling over 10 år eller mindre, og afdragsperioden fastsattes som regel svarende til længden af de »perioder«, der var så almindelige inden for andelsbevægelsens første tid⁹.

Om denne periodedrift skriver T. Mathiassen bl.a. følgende¹⁰:

»For hovedparten af vore andelsmejerier var periodedriften i sin tid det almindelige, d.v.s., at medlemmerne havde forpligtet sig til for en bestemt periode, f.eks. 10 år, at levere al den mælk, der blev produceret på ejendommen og ikke anvendt i egen bedrift og husholdning. Samtidig garanterede medlemmerne over for långiveren for den nødvendige kapital til mejeriets oprettelse og drift.

Da medlemmernes forpligtelse var tidsbegrænset til perioden, indeholdt vedtægterne bestemmelser om, at mejeriet skulle være gældfrit ved periodens slutning. Så langt var princippet godt nok, men de allerfleste steder begik man derpå den store fejl at begynde den nye periode med at optage et nyt lån, dels til dækning af påtrængende vedligeholdelsesudgifter, men navnlig til udbetaling til andelshaverne i forhold til disses leverancer af mælk i den forløbne periode«.

Det lige beskrevne forhold, der bekræftes ved gennemgangen af jubilæumsskrifter og forhandlingsprotokoller, modificerer selvfølgelig virkningen af den aftalte forholdsvis korte afdragstid, men også på anden måde er denne blevet forlænget; således har talrige mejerier efter henvendelse herom fået tilstået afdragsudsættelse i et, to eller flere år, hvorved lånene kom til at løbe over adskillige år, og der foreligger endog eksempler på, at sparekasser selv har tilskrevet mejerier og tilbudt udsættelse med hensyn til afdragene.

9. Se Thorkil Kristensen: *anf. sted* side 122.

10. T. Mathiassen: »Andelsmejeriernes finansiering«, *Andels-Ideen under nutidens vilkår* (festskrift til A. Axelsen Drejer, udg. af Andelsudvalget), København 1959, p. 117 f.

Disse forhold i forbindelse med den kendsgerning, at andelsselskaberne hurtigt kom ud for yderligere en række nye investeringer, dels på grund af et almindeligt behov for udvidelser, dels fordi de ved starten opførte anlæg ofte havde været for primitive, medførte, at andelslånene også ud over selve den periode, hvori de fleste af andelsvirksomhederne anlagdes, vedblev at spille en ret betydende rolle for sparekasserne¹¹.

Som allerede nævnt foreligger der for de private virksomheder inden for mejeri- og slagteribranchen så godt som ingen tilgængelige oplysninger om finansieringsforholdene. For de private slagteriers vedkommende kan dog nævnes, at der var tale om en forholdsvis stærk koncentration, idet de hovedsagelig var samlet under to koncerner.

I 80'erne og den første del af 90'erne var den dominerende blandt de private slagteriejere den københavnske grosserer Philip W. Heyman, der på flere områder stod i forbindelse med Tietgen. Heyman havde bl.a. interesser i slagterier i København, Varde, Ålborg, Hjørring og Assens, og han gjorde omkring 1890 et storstilet forsøg på at samle alle landets slagterier (private såvel som andelsforetagender) i et enkelt stort selskab. I den anledning udgav han et skrift, hvori han sammenlignede nogle af sine egne slagteriers rentabilitet med andelsslagteriernes¹². Skønt planen havde enkelte tilhængere inden for andelsslagterierne, blev det dog disse, der under ledelse af repræsentanterne for slagterierne i Horsens og Kolding fik den til at strande¹³.

Fra slutningen af 1880'erne kommer et nyt firma ind i billedet. I 1887 købte sønnerne af den store Hamborg-købmand J. D. Koopmann et privat slagteri i Ålborg for en købesum af 100.000 kr. kontant, og i 1889 udbyggedes virksomheden med et stort nyt slagteri i Silkeborg. Midlerne til finansieringen af dette fremstød har Koopmann-sønnerne kunnet tage ud af deres forretninger i Hamborg, hvor de bl.a. drev et stort slagteri og et sprittraffinaderi. De to slagterier afhændedes i 1894 til firmaet E. M. Denny & Co., London, der videreførte virksomhederne under navnet J. D. Koopmanns Svineslagteri, Ålborg; men kapitalen var dog på engelske hænder. Med baggrund i såvel engelsk kapital som ualmindelig gode forbindelser på det engelske marked kunne firmaet J. D. Koopmann herefter i hurtig takt udvide virksomheden med køb eller opførelse af slagterier i følgende byer: Odense, Thisted, Næstved, Lemvig, Horsens, Skive og Haderslev.

11. Se herom i fhv. sparekasseinspektør, dr. polit. H. L. Bisgaards fremstilling af sparekassernes udvikling gennem de 100 år fra 1810 til 1910 i *Danmarks Sparekasser*, Vejle 1910, p. 140.

12. Philip W. Heyman: *De danske Svineslagterier*, København 1890.

13. Se A. Axelsen Drejer: *Andelsslagterierne i Danmark*, København 1937.

II. Den senere udvikling i investeringerne

Som det blev fremhævet i indledningen, er denne undersøgelse en del af en større undersøgelse, der har til formål at belyse bevægelserne i landbrugssektorens investeringsrate. Inden for denne ramme er der da i det følgende søgt tilvejebragt en oversigt over bruttoinvesteringerne i de forløbne år inden for mejerierne og slagterierne, idet hensigten har været at fremlægge et materiale, der foruden at indgå i den omtalte større undersøgelse kunne danne grundlag for en bedømmelse af samspillet mellem ændringerne i de producerede mængder m.v. og svingningerne i investeringsaktiviteten inden for de videreforarbejdende virksomheder.

I tabel 2 anføres derfor en oversigt over bruttoinvesteringerne inden for mejerierne og svineslagterierne i den tid, der er gået, efter at den produktionsomlægning, der allerede var påbegyndt en række år forinden, var begyndt at tage fart. For mejeriernes vedkommende begynder oversigten med året 1882, medens den for slagteriernes vedkommende først begynder med året 1888. Disse årstal svarer omtrent til anlægsårene for de første andelsvirksomheder, idet Hjedding Andelsmejeri startedes i 1882, medens Andels-Svineslagteriet i Horsens opførtes i 1887. Oversigten er dog ikke begrænset til andelsvirksomhederne, idet de til grund liggende beregninger er udført således, at tallene skulle vise udviklingen i bruttoinvesteringerne for både de private virksomheder og andelsselskaberne. De i tabellen anførte tal for bruttoinvesteringerne omfatter såvel udgifterne til nyanlæg, udvidelser, ombygninger og nyanskaffelser som de årlige udgifter til vedligeholdelse og reparation af anlæggene. Tabellen omfatter for hele perioden også Sønderjylland.

Grundlaget for beregningen af disse udgifter har for mejeriernes vedkommende været følgende:

a. Udgifterne til nyanlæg af mejerier er beregnet som produktet af det i det enkelte år opførte antal mejerier og den gennemsnitlige anlægssum for et udsnit af disse. Oplysningerne om det årlige antal nyopførte mejerier er fremskaffet ved en gennemgang af dels de af Dansk Mejeristforening med mellemrum udsendte fortegnelser for årene 1890—1909, dels de af Mejeristatistikkontoret siden 1912 ligeledes med mellemrum udsendte mejerifortegnelser. Den gennemsnitlige anlægssum for de i de enkelte år anlagte mejerier er for årene 1882—99 beregnet på grundlag af oplysninger om anlægssummerne for 263 mejerier i mejeristatistikken for året 1900, der er det sidste år, for hvilket anlægssummerne anførtes i statistikken. For årene fra 1900 og fremefter er som tilnærmet udtryk for anlægssummen benyttet den gennemsnitlige brandassurance. Betænelighederne ved at anvende denne modificeres dels ved den ret gode overensstemmelse, der har vist sig at være mellem denne og de gennemsnitlige anlægssummer i de tilfælde,

Tabel 2. Mejeriernes og slagteriernes bruttoinvesteringer i løbende priser. Mill. kr.

	Meje- rier	Slagte- rier	Til- sammen		Meje- rier	Slagte- rier	Til- sammen
1882.....	0,9	1919.....	4,9	0,8	5,7
1883.....	0,8	1920.....	7,6	1,5	9,1
1884.....	1,7	1921.....	9,2	2,4	11,6
1885.....	2,0	1922.....	7,1	2,8	9,9
1886.....	2,7	1923.....	7,7	3,2	10,9
1887.....	4,9	1924.....	8,5	5,3	13,8
1888.....	6,9	0,5	7,4	1925.....	9,8	5,8	15,6
1889.....	3,7	0,4	4,1	1926.....	8,2	2,4	10,6
1890.....	3,1	0,3	3,4	1927.....	7,7	3,4	11,1
1891.....	2,8	0,4	3,2	1928.....	7,6	4,7	12,3
1892.....	3,0	0,2	3,2	1929.....	9,4	3,9	13,3
1893.....	3,6	0,2	3,8	1930.....	10,9	5,4	16,3
1894.....	3,1	0,5	3,6	1931.....	10,7	8,7	19,4
1895.....	3,0	0,4	3,4	1932.....	7,0	4,2	11,2
1896.....	2,9	2,3	5,2	1933.....	6,7	4,2	10,9
1897.....	3,1	0,7	3,8	1934.....	8,6	4,9	13,5
1898.....	3,5	0,3	3,8	1935.....	8,8	4,8	13,6
1899.....	3,4	0,6	4,0	1936.....	9,8	3,1	12,9
1900.....	2,9	0,7	3,6	1937.....	10,5	4,9	15,4
1901.....	2,6	0,4	3,0	1938.....	11,4	2,5	13,9
1902.....	2,6	0,3	2,9	1939.....	11,4	2,7	14,1
1903.....	3,0	0,5	3,5	1940.....	12,1	2,5	14,6
1904.....	2,9	1,1	4,0	1941.....	13,6	2,7	16,3
1905.....	2,8	0,6	3,4	1942.....	12,7	2,9	15,6
1906.....	3,4	0,9	4,3	1943.....	14,2	2,2	16,4
1907.....	3,4	1,3	4,7	1944.....	14,4	4,4	18,8
1908.....	3,9	1,6	5,5	1945.....	15,2	3,0	18,2
1909.....	4,5	1,9	6,4	1946.....	16,6	4,1	20,7
1910.....	3,7	1,0	4,7	1947.....	29,8	6,2	36,0
1911.....	3,5	1,5	5,0	1948.....	44,0	7,8	51,8
1912.....	3,3	1,7	5,0	1949.....	46,4	13,0	59,4
1913.....	3,0	1,6	4,6	1950.....	56,5	21,6	78,1
1914.....	3,5	2,1	5,6	1951.....	65,0	27,4	92,4
1915.....	3,4	1,1	4,5	1952.....	72,1	29,3	101,4
1916.....	3,9	1,1	5,0	1953.....	68,5	22,5	91,0
1917.....	4,4	1,1	5,5	1954.....	57,4	20,2	77,6
1918.....	5,2	0,8	6,0	1955.....	52,9	28,6	81,5

hvor det har været muligt at gøre prøve, dels derved, at udgifterne til nyanlæg i tiden efter 1900 udgør en stadig aftagende del af de samlede bruttoinvesteringer.

b. Udgifterne til udvidelser, ombygninger og nyanskaffelser såvel som til reparationer og vedligeholdelser er for perioden helt tilbage til 1898 beregnet

på grundlag af mejeristatistikens oplysninger herom i øre pr. 1000 kg indvejet mælk samt oplysningerne om den samlede indvejede mælkemængde på alle landets mejerier. For tiden 1882—97 giver mejeristatistikken ingen oplysninger. Tal til belysning af de nævnte udgiftsposter for denne periode er derfor taget fra nogle af professor B. Bøggild offentliggjorte sammenstillinger af mejeridriftsregnskaber¹⁴. Herved er fremskaffet tal for årene 1885, 1888, 1890, 1891 og 1893, hvorefter tallene for de manglende år er beregnet ved lineær interpolation.

For *slagteriernes* vedkommende er tallene fremskaffet på følgende måde:

a. Omkostningerne ved opførelsen af andelsslagteriernes oprindelige anlæg har for så godt som samtlige andelsslagteriernes vedkommende kunnet fremskaffes; hovedkilderne har her været jubilæumsskrifter og regnskaber, hvor disse sidste har kunnet fremskaffes. For de private slagteriernes vedkommende foreligger kun i ganske enkelte tilfælde tilgængelige oplysninger om anlægsomkostningerne, hvorfor der i alle de resterende tilfælde stort set er regnet med samme gennemsnitsanlægsomkostninger som for »tilsvarende« andelsslagterier anlagt inden for samme eller nærmest liggende anlægsår.

b. Udgifterne såvel til udvidelse, ombygninger og nyanskaffelser som til reparationer og vedligeholdelse er for alle årene beregnet på grundlag af andelsslagteriernes oplysninger herom i de årlige regnskaber. Til grund for beregningen af disse udgifter er for årene tilbage til 1914 udnyttet et stort og repræsentativt udsnit af disse regnskaber (ca. halvdelen af samtlige), og opregningen er foretaget på grundlag af de samlede årlige slagtninger på andels- og privatslagteriernes. For tiden før 1914 er materialet ret spinkelt og foreligger hovedsagelig kun tilgængeligt i form af oversigter i enkelte af jubilæumsskrifterne.

Af tabel 2 ses, at bruttoinvesteringerne i mejerier og svineslagterier regnet i løbende priser holder sig på et ret jævnt niveau på 4—5 mill. kr. årligt i tiden helt op til 1920. I tyverne fordobles beløbene godt og vel, og i trediverne såvel som under den anden verdenskrig vokser de årlige bruttoinvesteringer til omkring tre gange så store beløb som i den første periode. Fra 1946—49 sætter en kraftig vækst ind, og gennemsnittet for denne periode andrager 42 mill. kr. eller 10 gange de første 30 års gennemsnit. Væksten fortsætter med fordoblet kraft fra 1950—55, hvor det årlige gennemsnit når op på 87 mill. kr.

Af større interesse end en oversigt over bruttoinvesteringerne i løbende priser er imidlertid den i tabel 3 anførte omregning af bruttoinvesteringerne til faste priser. Ved denne omregning er i mangel af helt præcise omregnings-

14. De nævnte sammenstillinger er offentliggjort i følgende kilder: 1. B. Bøggild: *Andelsmælkerier*, København 1887, 2. *Ugeskrift for Landmænd* (1890) og 3. *Mælkeritidende* (1892 og 1894).

tal benyttet forholdet mellem hele landets bruttoinvesteringer i faste og løbende priser, sådan som disse tal er beregnet af Bjerke og Ussing¹⁵.

Det ses af tabel 3, at bruttoinvesteringerne i faste priser for mejerierne og slagterierne tilsammen ikke viste væsentlige udsving i perioden 1888—1914, når der bortses fra årene 1888, 1896 og 1909, da der foretoges særlig mange

Tabel 3. Mejeriernes og slagteriernes bruttoinvesteringer i 1929-priser. Mill. kr.

	Meje- rier	Slagte- rier	Til- sammen		Meje- rier	Slagte- rier	Til- sammen
1882.....	1,7	1922.....	5,7	2,2	7,9
1883.....	1,9	1923.....	6,0	2,5	8,5
1884.....	3,7	1924.....	6,2	3,9	10,1
1885.....	4,4	1925.....	7,5	4,5	12,0
1886.....	6,2	1926.....	7,9	2,3	10,2
1887.....	10,8	1927.....	7,7	3,4	11,1
1888.....	15,3	1,1	16,4	1928.....	7,8	4,8	12,6
1889.....	7,4	0,8	8,2	1929.....	9,4	3,9	13,3
1890.....	6,3	0,6	6,9	1930.....	10,8	5,3	16,1
1891.....	6,2	0,9	7,1	1931.....	11,0	9,0	20,0
1892.....	6,5	0,4	6,9	1932.....	7,4	4,4	11,8
1893.....	7,6	0,4	8,0	1933.....	6,4	4,0	10,4
1894.....	6,7	1,1	7,8	1934.....	8,4	4,8	13,2
1895.....	6,5	0,9	7,4	1935.....	8,4	4,6	13,0
1896.....	6,0	4,8	10,8	1936.....	9,2	2,9	12,1
1897.....	6,4	1,5	7,9	1937.....	9,0	4,2	13,2
1898.....	6,9	0,6	7,5	1938.....	9,6	2,1	11,7
1899.....	6,2	1,1	7,3	1939.....	9,5	2,2	11,7
1900.....	5,3	1,3	6,6	1940.....	8,2	1,7	9,9
1901.....	5,1	0,8	5,9	1941.....	8,6	1,7	10,3
1902.....	5,0	0,6	5,6	1942.....	7,4	1,7	9,1
1903.....	5,7	1,0	6,7	1943.....	7,7	1,2	8,9
1904.....	5,5	2,1	7,6	1944.....	7,6	2,3	9,9
1905.....	5,4	1,2	6,6	1945.....	7,6	1,5	9,1
1906.....	6,2	1,6	7,8	1946.....	7,3	1,8	9,1
1907.....	5,9	2,2	8,1	1947.....	12,2	2,5	14,7
1908.....	6,9	2,8	9,7	1948.....	17,2	3,0	20,2
1909.....	8,0	3,4	11,4	1949.....	17,6	4,9	22,5
1910.....	6,5	1,8	8,3	1950.....	20,3	7,8	28,1
1911.....	6,0	2,6	8,6	1951.....	20,2	8,5	28,7
1912.....	5,3	2,8	8,1	1952.....	20,9	8,5	29,4
1913.....	4,8	2,6	7,4	1953.....	20,1	6,6	26,7
1914.....	5,4	3,2	8,6	1954.....	16,7	5,9	22,6
1921.....	5,2	1,4	6,6	1955.....	15,0	8,1	23,1

15. Kjeld Bjerke og Niels Ussing: *Studier over Danmarks Nationalprodukt 1870—1950*, København 1958, side 150—51.

nyanlæg. I forhold til førkrigsperioden steg bruttoinvesteringerne i tyverne gennemsnitlig 25 pct., men det er værd at lægge mærke til, at de i slutningen af tyverne var ca. dobbelt så store som i begyndelsen af dette tiår. Stigningen fortsatte i 1930 og 1931, men afløstes af et fald i 1932 og 1933, hvorefter resten af trediverne fremviser ret ensartede tal. Under den anden verdenskrig faldt bruttoinvesteringernes niveau igen, og faldet afløstes først i 1947

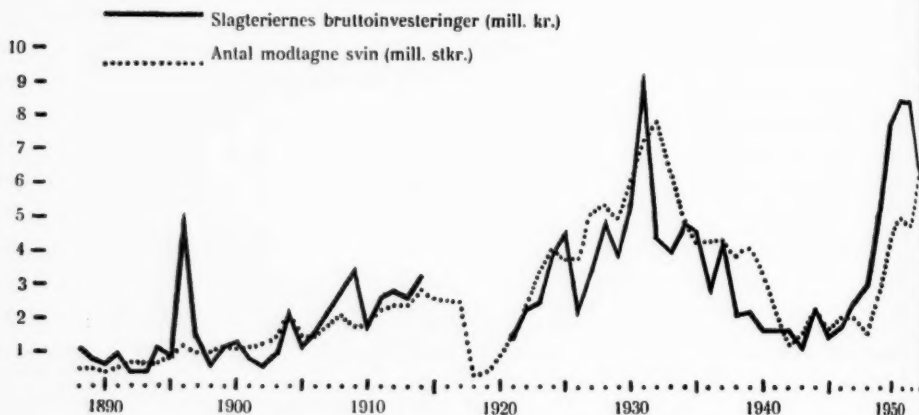

Fig. 1.
Slakteriernes bruttoinvesteringer i faste priser samt antallet af de på slagterierne modtagne svin.

af en ny stigning, der nåede et foreløbigt maksimum i årene 1950—52. Regnet i faste priser er bruttoinvesteringerne i de seneste år ifølge tabellen omkring 3 gange så store som i tiden 1888—1914.

Den her anførte omtale af bevægelserne i bruttoinvesteringerne målt i faste priser tager imidlertid kun sigte på de samlede bruttoinvesteringer for mejerier og slagterier under ét. Betragtes udviklingen for mejerier og slagterier hver for sig, viser der sig — især for slagterierne — stærkere udsving, end der fremgår af det ovenstående. Der er derfor i de to diagrammer i fig. 1 og 2 foretaget en grafisk fremstilling af udviklingen i slagteriernes og mejeriernes bruttoinvesteringer i 1929-priser.

I fig. 1 er slagteriernes bruttoinvesteringer i faste priser sammenlignet med udviklingen i det årlige antal svin, der er modtaget på samtlige svineslagterier. Man ser heraf, at der for næsten hele den betragtede periode er en endog meget god overensstemmelse mellem de to kurvers forløb — så god, at man i første omgang fristes til at spørge, om ikke slagterierne som helhed har fulgt den hovedregel at lade de årlige bruttoinvesteringsudgifter bestemme som en (i faste priser) nogenlunde ensartet andel af omsætningen.

For at kunne undersøge, om det virkelig har forholdt sig således, er det nødvendigt at gå tilbage til grundmaterialet, og det fremgår heraf, at bruttoinvesteringskurvens udseende er ret stærkt påvirket af ændringer i nyanlægsaktiviteten. Medens der i årene 1888—91 årligt blev opført 3—5 nye anlæg, blev der i 1892 og 1893 slet ikke bygget nye slagterier, hvilket giver sig synligt til kende på bruttoinvesteringskurven. I 1894 bygges atter 3 nye slagterier, og i årene 1896 og 1897 opføres hvert år 5 nye anlæg, hvoraf især det store Odenseslagteri påvirker kurvens udseende i 1896. Selv om nyanlægene i tiden herefter og indtil 1. verdenskrig ikke længere spiller samme rolle som før, falder kurvens toppunkter i årene 1900, 1904, 1909, 1912 og 1914 dog sammen med nyanlæg af indtil 3 slagterier for hvert af disse år; dog er bruttoinvesteringskurvens udseende for årene 1909, 1912 og 1914 også i afgørende grad præget af udvidelser, nyanskaffelser og ombygninger inden for de allerede bestående slagterier.

Også for tiden efter den 1. verdenskrig præges bruttoinvesteringskurvens udseende for enkelte års vedkommende af nyanlægsvirksomheden. Dette er således tilfældet for årene 1924, 1925 og 1931, hvor der blev opført henholdsvis 3, 4 og 9 nye slagterier; men herefter har nyanlægsvirksomheden også udspringet sin rolle, og for årene efter 1931 bestemmes bruttoinvesteringskurvens udseende kun af ændringer i investeringsaktiviteten inden for de bestående anlæg. Dette er dog ikke ensbetydende med, at bruttoinvesteringerne — endelige ny- og nettoinvesteringerne — herefter kan bestemmes som en eller anden nærmere bestemt andel af omsætningen. Således ser man, at bruttoinvesteringskurven i perioden 1946—52 (specielt i årene 1949—50) bevæger sig opad i et langt stærkere tempo end kurven for slagtingerne. Forklaringen herpå findes i slagteriregnskaberne for de pågældende år, hvoraf det fremgår, at der på slagterierne i disse år bl.a. er foretaget omfattende investeringer i maskiner, anlæg og helt nye afdelinger til videreforarbejdning og forædling af virksomhedernes primære produkter.

I fig. 2 er vist udviklingen i mejeriernes bruttoinvesteringer i faste priser. Man ser heraf, at der for mejeriernes vedkommende ikke har været den samme nære overensstemmelse mellem mælkemængden og bruttoinvesteringskurvens forløb, som for slagteriernes vedkommende gjorde sig gældende m.h.t. slagtinger og bruttoinvesteringer. For årene 1887 og 1888 er bruttoinvesteringskurvens forløb afgørende præget af, at disse år var andelsmejeriernes største nyanlægsår. Bruttoinvesteringskurvens faldende tendens i tiden fra 1889 til omkring 1905 trods en samtidig stigning i mælkemængden forklares udelukkende af, at nyanlægsaktiviteten i disse år var faldende — bortset fra årene 1893 og 1898 svarende til puklerne på bruttoinvesteringskurven for de nævnte år. De forholdsvis store bruttoinvesteringer i 1908 og 1909 skyldes stigning i antallet af nyanlæg i 1908 og forholdsvis store udgifter til ombygninger, udvidelser og nyanskaffelser i 1909.

Den bedste overensstemmelse mellem bruttoinvesteringskurven og mælke­mængden findes for perioden 1920—40, dog kræver såvel »toppen« i 1929—31 som det stærke fald i 1932 og 1933 en kommentar. I årene 1929—31 for­stærkedes midlertidigt nyanlægsaktiviteten samtidig med at der inden for de bestående mejerier foretoges stærkt øgede investeringer i ombygninger, ud­videlser og nyanskaffelser. Faldet i 1932 og 1933, der foruden en stærk ned-

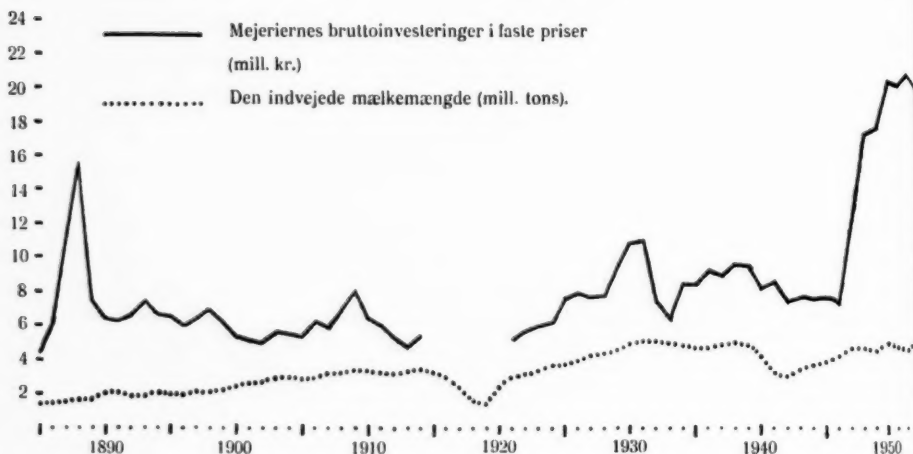

Fig. 2.

Mejeriernes bruttoinvesteringer i faste priser samt den indvejede mælkemængde.

gang i antallet af nyanlæg skyldtes en halvering af udgifterne til ombygninger, udvidelser og nyanskaffelser, må ses i forbindelse med det voldsomme pris­fald for mejeriprodukterne. Fra 1934 og fremefter er nyanlægsvirksomheden uden væsentlig betydning for forklaringen af bruttoinvesteringskurvens for­løb. Selv den stærke stigning i bruttoinvesteringerne fra 1946 til 1952 skyldes så godt som udelukkende en forøgelse af investeringsaktiviteten inden for de bestående anlæg, idet der i disse år tilsammen kun anlagdes 15 nye mejerier. Vedrørende udviklingen i årene 1946—52 finder man i mejeristatistikken under afsnittet »Vedligeholdelse af bygninger og inventar, nybygninger og større nyanskaffelser« for året 1947 følgende kommentar:

»Der har i beretningsåret fundet en ret betydelig anlægsvirk­somhed sted på mejerierne, især er der anskaffet et stort antal an­læg til kaseinlavning, men også osterbygninger og -maskiner er i stort omfang udvidet eller nyanskaffet.«

Året efter tales der om en meget betydelig anlægsvirksomhed, og det frem­hæves, at »især er osterbygninger i stort omfang udvidet eller nybygget, men

også maskinanlæggene er forbedrede på et meget stort antal mejerier«. For årene 1949—52 indskrænkes kommentarerne til følgende enslydende bemærkning for hvert af årene:

»Den i de foregående beretninger omtalte betydelige anlægs-virksomhed på mejerierne er i beretningsåret yderligere forstærket«.

Selv om mejeristatistikken, der i øvrigt ikke tidligere har indeholdt kommentarer til bevægelserne i disse tal, således første år, disse kommentarer optræder, særlig nævner investeringer med henblik på kaseinfremstilling, bemærker man dog, at allerede året efter er det investeringerne i osteproduktionsanlæggene, der fremhæves.

Betrakter man for perioden 1920—55 slagterierne og mejerierne undet ét, gør der sig således visse fælles træk gældende for disse virksomheders bruttoinvesteringskurver. Foruden det stærke kriseprægede fald i bruttoinvesteringerne i årene 1932 og 1933, der gjorde sig gældende for både slagterier og mejerier, finder man ligeledes for dem begge de to opgangsperioder omkring 1929—31 og 1946—52. Det gælder ligeledes for både slagterier og mejerier, at det især var nyinvesteringsaktiviteten, der påvirkedes voldsomt i de tre nævnte perioder, og det gælder endelig for begge virksomhedsformer, at medens stigningen i investeringerne i årene 1930 og 1931 for en væsentlig del var karakteriseret af anlæg af nye virksomheder, så kan stigningen fra 1946 til 1952 betegnes som forårsaget af stærkt øgede nettoinvesteringer inden for de allerede bestående virksomheder.

III. Supplerende note omhandlende bruttoinvesteringernes regnskabsmæssige fordeling på henholdsvis nyinvesteringer og udgifter til vedligeholdelse og reparationer.

Som omtalt i indledningen er rammerne for denne specielle undersøgelse af mejeriernes og slagteriernes investeringer fastlagt under hensyntagen til undersøgelsens placering som en del af en mere omfattende undersøgelse af bevægelserne i landbrugssektorens realinvesteringer. Det kunne derfor være rimeligt at betragte denne specialundersøgelse som afsluttet med de foran under afsnit I og II anførte resultater, idet det for den øvrige og mere omfattende del af landbrugssektoren på forhånd må forventes at være forbundet med overordentlig store vanskeligheder at nå længere end til en oversigt over bruttoinvesteringernes størrelse, sammensætning og bevægelser. (En rent foreløbig undersøgelse tyder således på, at det vil frembyde både principielle og tekniske vanskeligheder at foretage en opspaltning af bruttoinvesteringerne på grundlag af en sondring mellem f.eks. reinvesteringer og nettoinvesteringer, dersom en sådan opspaltning skal foretages for mere end ganske få år).

Imidlertid foreligger der netop for mejeriernes og slagteriernes vedkommende en mulighed for en vis opdeling af bruttoinvesteringstallene, idet disse er beregnet på grundlag af de oplysninger af regnskabsmæssig karakter, der har været tilgængelig i henholdsvis mejeristatistikken og slagteriernes trykte årsregnskaber samt enkelte andre kilder, jfr. foran.

For mejeriernes vedkommende kan der således vedrørende de faktisk afholdte udgifter foretages en sondring mellem på den ene side vedligeholdelse af bygninger, maskiner og inventar og på den anden side nybygninger og større nyanskaffelser, idet udtrykket nybygninger anvendes som dækkende ombygninger, tilbygninger og nyanlæg.

For slagteriernes vedkommende kan der foretages en tilsvarende opdeling, idet disses bruttoinvesteringer er beregnet som en sum, der er sammensat dels af de i driftsregnskaberne under de almindelige driftsomkostninger anførte beløb til reparationer og vedligeholdelse, dels af de beløb, der er anvendt til større nyanskaffelser, ombygninger, udvidelser og nyanlæg, men som på grund af ret uensartede regnskabsprincipper findes anført snart under status og snart under driftsregnskabet.

For at udnytte materialet er der derfor på det ovennævnte grundlag i tabel A anført en oversigt over de samlede bruttoinvesteringer inden for mejerierne og slagterierne under ét og disses fordeling på henholdsvis »nyinvesteringer« og udgifter til reparationer og vedligeholdelse.

Det følger af det anførte, at betegnelsen »nyinvesteringer« i denne forbindelse kun kan anvendes som en kort og nem udtryksform for en række udgifter, der dækker over investeringer af forskellig karakter. Betegnelsen anvendes således på den ene side i en mere omfattende betydning end svarende til et nettoinvesteringsbegreb, idet den også omfatter udgifter, der er nødvendige for selve opretholdelsen og videreførelsen af de allerede etablerede anlæg og disses kapacitet. Der indgår med andre ord også afholdte udgifter, som — i hvert fald i virksomheder med et rationelt regnskab — modsvares af afskrivninger. Om på den anden side betegnelsen »nyinvesteringer« i den her anvendte betydning kan siges at svare til nettoinvesteringerne + den del af reinvesteringerne, der ligger ud over de almindelige vedligeholdelsesudgifter, kan ikke afgøres med sikkerhed. Hvilket eller hvor meget betegnelsen dækker over, vil nemlig være afhængig af de af virksomhederne anvendte posteringsynspunkter, og det kan ikke uden videre afvises, at der for den enkelte virksomhed ved bedømmelsen af, om en afholdt udgift skulle posteres som vedligeholdelse eller »nyinvestering«, har kunnet gøre sig overvejelser gældende med hensyn til, hvorledes generalforsamlingen ville stille sig med hensyn til den eventuelt efterfølgende godkendelse. Groft sagt vil forholdet vel i almindelighed være det, at bestyrelsen i et andelsforetagende har en stående bemyndigelse til at lade afholde nødvendige udgifter til anlæggets vedligeholdelse, medens i hvert fald større forbedringer o.lign. kræver en generalforsamlings forudgående godkendelse.

Det nævnte forhold kunne tænkes at bevirke, at en bestyrelse, der ikke på forhånd havde sikret sig generalforsamlingens godkendelse af en udgift, om hvilken der kunne rejses tvivl med hensyn til posteringen, ville søge at få en sådan udgift ind under posten »vedligeholdelse og reparationer« for at undgå kritik.

Det vil dog ikke uden meget detaljerede undersøgelser af det anvendte materiale være muligt at afgøre, om noget sådant skulle have gjort sig gældende i betydende udstrækning, bortset fra at det kan nævnes, at enkelte slagterier benævner den under de almindelige driftsomkostninger opførte post for vedligeholdelsesudgifter som »vedligeholdelse og nyanskaffelser« eller »reparationer og nyanskaffelser«. I øvrigt må en sådan tendens vel kunne antages at blive modarbejdet af mejeribestyrere og slagteridirektører; thi selv om disse vel nok ønsker midler til de investeringer, som en generalforsamling kunne befrygtes at ville gå imod, må det dog for dem også spille en rolle, at deres vedligeholdelsesomkostninger tåler sammenligning med andre virksomheders.

Der skal endelig over for den eventuelle indvending, at der i stedet for den benyttede opdeling burde være foretaget et forsøg på en opdeling af bruttoinvesteringerne i reinvesteringer og nettoinvesteringer, anføres, at noget sådant ikke vil være muligt for en længere periode. Dette skyldes, at de inden for såvel mejeristatistikken som slagteri-regnskaberne anvendte afskriv-

Tabel A. Den regnskabsmæssige fordeling af mejeriernes og slagteriernes bruttoinvesteringer på henholdsvis nyinvesteringer og vedligeholdelses- og reparationsudgifter.

(Beløbene er angivet i mill. kr. i årets priser).

	Vedligeholdelse og reparationer	Nyinvesteringer (ny anlæg, nyanskaffelser, udvidelser og ombyggn.)	I alt bruttoinvesteringer		Vedligeholdelse og reparationer	Nyinvesteringer (ny anlæg, nyanskaffelser, udvidelser og ombyggn.)	I alt bruttoinvesteringer
1910.....	2,2	2,5	4,7	1933.....	5,5	5,4	10,9
1911.....	2,3	2,7	5,0	1934.....	5,4	8,1	13,5
1912.....	2,3	2,7	5,0	1935.....	5,6	8,0	13,6
1913.....	2,3	2,3	4,6	1936.....	5,7	7,2	12,9
1914.....	2,3	3,3	5,6	1937.....	6,0	9,4	15,4
1915.....	2,6	1,9	4,5	1938.....	5,8	8,1	13,9
1916.....	2,9	2,1	5,0	1939.....	6,0	8,1	14,1
1917.....	3,3	2,2	5,5	1940.....	6,6	8,0	14,6
1918.....	3,4	2,6	6,0	1941.....	7,4	8,9	16,3
1919.....	3,9	1,8	5,7	1942.....	8,1	7,5	15,6
1920.....	5,9	3,2	9,1	1943.....	9,2	7,2	16,4
1921.....	6,8	4,8	11,6	1944.....	9,9	8,9	18,8
1922.....	5,7	4,2	9,9	1945.....	9,7	8,5	18,2
1923.....	5,6	5,3	10,9	1946.....	11,3	9,4	20,7
1924.....	6,0	7,8	13,8	1947.....	15,5	20,5	36,0
1925.....	6,3	9,3	15,6	1948.....	19,3	32,5	51,8
1926.....	5,6	5,0	10,6	1949.....	16,3	43,1	59,4
1927.....	5,7	5,4	11,1	1950.....	17,6	60,5	78,1
1928.....	5,6	6,7	12,3	1951.....	18,7	73,7	92,4
1929.....	6,0	7,3	13,3	1952.....	19,5	81,9	101,4
1930.....	6,0	10,3	16,3	1953.....	19,6	71,4	91,0
1931.....	5,8	13,6	19,4	1954.....	21,9	55,7	77,6
1932.....	5,2	6,0	11,2	1955.....	22,5	59,0	81,5

ningsprincipper er ret uensartede og derfor ikke tillader et forsøg på beregning af et »normalt« afskrivningsbeløb for de enkelte år.

For mejeristatistikens vedkommende foretages et forsøg på beregning af afskrivningerne således først fra og med 1949, idet der tidligere regnedes med et fast beløb pr. kg mælk. For slagteriregnskaberne gør der sig store forskelle gældende fra slagteri til slagteri. Enkelte af de bedst konsoliderede virksomheder afholder investeringsudgifter til millionbeløb af driftsregnskabets overskud, uden at det kommer til udtryk i status, hvilket svarer til afskrivning straks, medens andre f.eks. lader afskrivningernes størrelse bestemme af årsresultatet, hvortil kommer, at det i en del tilfælde kan være vanskeligt at se, hvad der er afskrivninger, og hvad der er henlæggelser.

HUSHOLDNINGSBUDGETUNDERSØGELSER AF OPSPARINGSFORHOLD

*Med særligt henblik på den danske undersøgelse af lønmodtagerbefolkningens
forbrugs- og opsparingsforhold i året 1955¹*

AF ERLING JØRGENSEN*

Indledende bemærkninger

Denne oversigt falder i 3 afsnit. I et kort indledende afsnit nævnes en række problemstillinger, hvori opsparingsoplysninger er relevante ud fra forskellige synsvinkler. I det næste afsnit redegøres for den praktiske tilrettelæggelse af 3 udenlandske opsparingsundersøgelser samt af den i 1955 gennemførte danske undersøgelse. I det tredje afsnit anføres nogle vigtige undersøgelsesresultater. Denne gennemgang af de vigtigste resultater vil dels forme sig som en sammenligning mellem de nævnte udenlandske undersøgelser og den danske undersøgelse og dels som en almindelig diskussion af de opnåede resultater set i relation til de i indledningen nævnte problemstillinger. Til slut diskuteres det, hvilke opgaver, der kunne tages op ved en evt. ny dansk husholdningsbudgetundersøgelse.

1. Relevante oplysninger om opsparingsforhold

I makroteorien har opsparingsfunktionen, relationen mellem opsparing og indkomst, længe indtaget en central placering. Hvad enten synsvinklen var konjunkturteoriens eller finanspolitikens, måtte oplysninger om, hvorledes den samlede indkomst i samfundet fordeler sig på forbrug og opsparing, selvsagt være af fundamental betydning. Adskillige forskere har i årene efter fremkomsten af Keynes' General Theory søgt at iklæde de forskellige makrofunktioner virkelighedens klædedragt, og husholdningsbudgetanalyser har været et af midlerne hertil.

Under arbejdet med denne verifikation af makroteorien gjorde man på et tidligt stadium den iagttagelse, at opsparingens andel af den samlede nationalindkomst havde holdt sig bemærkelsesværdigt konstant i perioden

1. Jfr. Statistiske Undersøgelser, Nr. 3, Opsparing i lønmodtagerhusstandene 1955. Forfatteren vil i en senere artikel diskutere budgetundersøgelser som redskab ved analysen af forbruget.

* Sekretær i Det statistiske Departement, undervisningsassistent ved Københavns Universitet.

fra 1880 til 1939, samtidig med at nationalindkomsten både absolut og pr. indbygger havde udvist en meget stærk stigning¹. Denne kendsgerning syntes at harmonere meget dårligt med den — bl.a. på grundlag af husholdningsbudgetundersøgelserne — vel underbyggede teori, at opsparingsens andel af indkomsten vokser stærkt med indkomstens størrelse, når man betragter befolkningens opsparingsadfærd i et givet øjeblik. Under forsøget på at forklare dette paradoks er mange væsentlige sider af opsparingsproblemet blevet belyst, hvilket atter har virket befordrende på makroteorien. Specielt Duesenberrys, Friedmanns og andres understregning af de dynamiske elementer i opsparingsteorien har her været af stor betydning.

Medens man i makroteorien overvejende har været interesseret i oplysninger om den samlede opsparing og dennes »årsager«, og dermed naturligvis i den samlede opsparings fordeling på befolkningsgrupper ordnet efter indtægt, bopæl, social status m.v., vil man i den økonomiske politik, hvad enten det drejer sig om statsmagtens eller de enkelte virksomheders økonomiske politik, tillige være stærkt interesseret i opsparingsens fordeling på de enkelte opsparingsposter, indsættelse i bank og sparekasse, opsparing i eget hus eller egen virksomhed etc. Dette er en selvfølge, når man ser på spørgsmålet fra enkeltvirksomheders og branchers synsvinkel; klarest kommer denne interesse naturligvis til udtryk, når det gælder opsparingsinstitutioner som sparekasser, banker, forsikringsselskaber, kredit- og hypotekforeninger m.v. Men også når spørgsmålet betragtes med statsmagtens øjne, vil kendskabet til de enkelte opsparingsposters størrelser og deres sammenhæng med andre økonomiske faktorer være af betydning. Dette gælder således, hvis man igennem skattelovgivningen ønsker at fremme den private opsparing, idet man da må have kendskab til, hvorledes de enkelte opsparingsposter mest effektivt kan stimuleres.

De oplysninger om opsparingsforhold, der er relevante i de ovenfor skitserede problemstillinger, må oftest indhentes fra flere forskellige kilder; tidligere husholdningsbudgetundersøgelsernes oplysninger om opsparing har oftest været så fragmentariske, at de sjældent er indgået som nogen hovedkilde i dette materiale. Specielt, hvor det alene gælder at finde frem til den absolutte størrelse af den samlede opsparing i hele samfundet, har man måttet anvende andre kilder.

2. Opsparingsundersøgelseernes tilrettelæggelse Afgrænsning af opsparingsbegrebet

I U.S.A., England og Sverrig har man i årene efter krigen gennemført undersøgelser af de private husholdningers opsparingsforhold. De ameri-

1. Se Franco Modigliani: *Fluctuations in the saving-income Ratio: A Problem in Economic Forecasting*. Studies in Income and Wealth, vol. 11, New York 1949.

kanske undersøgelser iværksattes umiddelbart efter krigens afslutning, idet et af formålene med dem var et forsøg på at få kendskab til, hvem der besad de meget betydelige likvide aktiver, som i løbet af krigen var pumpet ud i den private sektor og om muligt yderligere at få noget at vide om, hvorledes de pågældende agtede at disponere over disse aktiver. Undersøgelserne udføres på initiativ af Federal Reserve Board og forestås af Survey Research Center ved Michigan University's Institute for Social Research under ledelse af Georg Katona¹. Opmuntret af de gode resultater i de amerikanske undersøgelser startedes i 1951 en række opsparingsundersøgelser i England; Oxford University Institute of Statistics forestod disse undersøgelser indtil 1955, hvorefter de henlagdes til Central Statistical Office². Blandt undersøgelsernes medarbejdere var Lawrence R. Klein, som i en periode havde deltaget i analysen af de amerikanske undersøgelsesresultater. Endelig har konjunkturinstituttet i Stockholm udført undersøgelser af opsparingen i de private husholdninger i Sverrig for årene 1955, 57 og 58³.

Der er mange fællestræk ved disse tre grupper af opsparingsundersøgelser. De tilsigter alle at dække hele befolkningen i de pågældende lande. De udføres som *stikprøveundersøgelser* (stikprøvestørrelser på ca. 3000 »forbrugsenheder« i U.S.A. og ca. 2500 og ca. 2000 »indkomstenheder« i henholdsvis England og Sverrig), hvor stikprøverne dannes ved stratificeret, *tilfældig udvælgelse*, og oplysningerne indsamles ved hjælp af *interviewere*.

Da undersøgelsernes hovedformål er at belyse, hvorledes de private husholdninger disponerer over indkomsten til forbrug og opsparing, faldt det naturligt, at undersøgelsernes *analyseenhed* blev fastlagt som den handlende enhed i husholdningerne. I de amerikanske undersøgelser har man defineret denne som »the spending unit« altså den eller de personer, der handler som en enhed ved indkomstanvendelsen, medens man i England og Sverrig tager udgangspunkt i »the income unit« d.v.s. den eller de personer, der optræder som en enhed ved indkomsterhvervelsen; denne forskel i afgrænsningen medfører dog ikke alvorlige hindringer for en sammenligning af resultaterne.

Også afgrænsningen af *opsparingsbegrebet* er meget nær sammenfaldende⁴. Opsparing defineres som nettoændringen af alle formue- og gældsposter i undersøgelsesperioden, dog således at ændringer i kontantbeholdningen udelukkes, (denne post er søgt indregnet i den danske undersøgelse). Et vanskeligt afgrænsningsproblem meldte sig i alle de tre undersøgelser, såvel som

1. Resultaterne offentliggøres dels i de løbende numre af Federal Reserve Bulletin og dels i særlige afhandlinger fra Institute for Social Research.
2. Jfr. løbende numre af Bulletin of the Oxford University Institute of Statistics.
3. 1955-undersøgelsen er gjort til genstand for særskilt behandling i Meddelanden från Konjunktur-institutet serie B, nr. 25 og 26.
4. Jfr. Opsparing i lønmodtagerhusstandene, side 13.

ved den danske undersøgelse — *problemet om kursgevinster på værdipapirer og fast realkapital*. Skal disse kursgevinster medregnes eller skal de holdes udenfor opsparingsbegrebet? Ved alle tre undersøgelser, og også i den danske undersøgelse, valgte man alene at medregne *realiserede* kursgevinster eller tab; begrundelsen for udeladelsen af de ikke realiserede kursgevinster var dels uoverstigelige vanskeligheder ved en nøjagtig opgørelse af denne post, specielt for så vidt angår de selvstændige næringsdrivende, men hertil kom, at man ved begrebsafgrænsningen fandt det ønskeligt at nå frem til et opsparingsbegreb, som i så vid udstrækning som muligt svarede til husstandenes egen opfattelse, idet man herved væsentligt ville øge muligheden for at opnå *stabilitet* i de relationer, hvori de beregnede opsparingsbeløb indgår med andre faktorer. En sådan stabilitet er naturligvis af afgørende betydning, når man af undersøgelsesresultaterne ønsker at udlede *forklaringer* på de observerede opsparingsforhold, forklaringer, der kan danne grundlag for vurderinger af udviklingen i opsparing, når udviklingen i andre af husholdningernes strategiske variable er kendt.

Medens de amerikanske undersøgelser dækker et ret bredt felt af husholdningernes økonomiske dispositioner, ikke mindst spørgsmål i forbindelse med køb af varige forbrugsgoder, har opsparingen og dennes sammensætning været det dominerende undersøgelsesobjekt i de engelske og svenske opsparingsundersøgelser. Videre gælder, at husstandenes økonomiske *planer og forventninger*, såvel som deres *motiver* for de foretagne økonomiske dispositioner er trukket frem som noget centralt i de amerikanske undersøgelser¹, medens disse forhold indtager en mindre fremtrædende plads i de to andre undersøgelser (og i den danske undersøgelse).

Den danske opsparingsundersøgelse adskiller sig i to væsentlige henseender fra de her omtalte tre udenlandske opsparingsundersøgelser. For det første omfatter den kun lønmodtagerhusstande. For det andet er den danske opsparingsundersøgelse et led i en mere omfattende undersøgelse af lønmodtagerhusstandenes indkomsterhvervelse og indkomstanvendelse. Dette forhold har utvivlsomt medført, at den danske undersøgelses resultater i mindre grad er påvirket af målefejl, idet den samtidige indhentning af oplysninger om størrelsen af den indtjente indkomst og om størrelsen af forbrug og opsparing har givet mulighed for en afstemning af de indsamlede oplysninger, en afstemning der har vist sig at være meget betydningsfuld. Ved kun at medtage lønmodtagerhusstande i den danske undersøgelse har man på den anden side svækket mulighederne for ud af undersøgelsesresultaterne at drage generelle slutninger om opsparingsforhold i hele befolkningen.

Det danske undersøgelsesmateriale indeholder oplysninger om indkomst,

1. Siden 1951 er man endog hørt op med at finde frem til udtryk for den samlede opsparing og har i stedet samlet sig om motiver, planer og forventninger i relation til enkelte opsparingsposter og visse vigtige forbrugsposter, især køb af varige goder.

forbrug og opsparing hos 3100 lønmodtagerhusstande. Disse husstande er udvalgt ved tilfældig udvælgelse indenfor i forvejen dannede grupper af lønmodtagerhusstande i hovedstaden, provinsbyerne og bymæssige landkommuner. Denne udvælgelsesmetode gør det muligt at beregne middelfejl på undersøgelsesresultater. Det kan nævnes, at den beregnede middelfejl på det samlede opsparingsbeløb leder til en stikprøveusikkerhed for skønnet over lønmodtagerbefolkningens samlede opsparing på ca. 10 pct., således at det »sande« opsparingsbeløb med 95 pct.'s sandsynlighed vil være beliggende i et interval på ± 40 mill. kr. omkring det beregnede opsparingsbeløb på 430 mill. kr.

Udover stikprøveusikkerheden er resultaterne behæftet med usikkerhed af en anden karakter hidrørende fra fejl og unøjagtigheder opstået under indsamling og bearbejdelse af materialet, såkaldte målefejl eller systematiske fejl. Der er imidlertid grund til at tro, at opsparingsundersøgelsens indkorporering i en mere omfattende undersøgelse af de adspurgte husstandes indkomstanvendelse har reduceret denne fejlkilde væsentligt. Det har ligeledes bidraget til reduktion af denne, at oplysningerne er indsamlet ved hjælp af omhyggeligt instruerede interviewere. Kun 61 ud af 3161 indkomne skemaer måtte kasseres p.gr. af mangelfuld udfyldelse, og antallet af »nægter« husstande androg kun 12 pct. af samtlige adspurgte husstande¹.

Som ved de omtalte udenlandske opsparingsundersøgelser bestemmes opsparingen i den danske undersøgelse som nettoændringen i de adspurgte husstandes formue- og gældsposter. Den nærmere afgrænsning af dette begreb resulterede i følgende opsparingsdefinition, som i alt væsentligt svarer til de anvendte definitioner i de amerikanske, engelske og svenske undersøgelser.

Afgrænsning af opsparingsbegrebet ved den danske undersøgelse

Ændringer i følgende formue- og gældsposter henfortes til husstandenes opsparing:

Kontant beholdning	Anden formue
Bank- og sparekasseindskud	Livs- og pensionsforsikringer (incl. tjenestemænds pensionsbidrag)
Obligationer og aktier	Gæld til bank og sparekasse uden sikkerhed i fast ejendom
Præmieobligationer	Pantegæld i fast ejendom.
Private pantebreve	Anden gæld bortset fra afbetalingsgæld og kontogæld.
Bunden opsparing og sparebeviser	
Værdi af fast ejendom	
Erhvervsformue	

1. Denne høje svarprocent må også ses som et resultat af den kontantydelse, som blev tilsendt de husstande, der medvirkede i undersøgelsen.

Der er dog et par afvigelser, som bør omtales.

For det første er modtagne gaver, legater og andre ekstraordinære kontante ydelser i den danske undersøgelse regnet som indkomst hos modtageren, medens dette ikke var tilfældet de tre andre undersøgelser. I konsekvens heraf er de gaver og øvrige kontante beløb, som en husstand har ydet i perioden, betragtet som udgift hos vedkommende husstand og ikke som i de andre undersøgelser regnet som opsparing. Der kan anføres argumenter til fordel for begge fremgangsmåder. De argumenter, der lå bag den danske afgrænsning, gik hovedsagelig ud på, at eftersom hovedformålet med undersøgelsen var at belyse, hvorledes husstandene disponerede over pengebeløb, der stod til deres disposition igennem den betragtede periode, ville det være rimeligt at gøre indtægtsbegrebet så vidt, at det i realiteten omfattede alle kontante beløb, der tilfaldt husstandene i årets løb.

Dette »kassesynspunkt« har måske navnlig relevans, hvor de modtagne beløb er små i forhold til husstandens øvrige indkomst. Hvor de modtagne arv- og gavebeløb er ekstraordinært store i forhold til husstandens »normale« indkomst, vil vedkommende husstands opsparingsadfærd derimod meget vel kunne blive »unormal«, og man har derfor ved den danske undersøgelse sorteret de husstande fra, hvor sådanne ydelser udgjorde mere end 15 pct. af den samlede indkomst. Det drejer sig om i alt 120 husstande, hvis forhold er særskilt behandlet.

Uanset hvilken postering man vælger, vil resultatet imidlertid blive utilfredsstillende, idet disse ekstraordinære kontante ydelser både har lighedspunkter med den »normale« løbende indkomst (navnlig hvor beløbene er relativt små), og med rene kapitalbevægelser.

Den anden post, hvor den danske undersøgelses opsparingsdefinition afviger fra de tre øvrige opsparingsdefinitioner, er afdrag på afbetalingsgæld og kontogæld. I den danske undersøgelse har man alene betragtet udbetalingen ved afbetalings- og kontokøb som forbrugsudgift og ikke hele købesummen og har følgelig posteret afdrag på afbetalingsgæld opstået i forbindelse med sådanne indkøb som rent forbrug. Efter de tre andre definitioner, hvor hele købesummen betragtes som forbrug ved køkets afslutning, behandles afbetalingsgæld og kontogæld analogt med anden gæld, og afdrag på sådan gæld betragtes derfor som gældsformindskelse = opsparing.

Den i de tre udenlandske undersøgelser anvendte posteringsform medfører, at afbetalingskøb betragtes på samme måde som køb finansieret ved optagelse af lån i bank eller sparekasse, hvilket kan forekomme rimeligt. Denne betragtningsmåde er da også i overensstemmelse med de i nationalindkomststatistikken anvendte grundbetragtninger, at forbruget omfatter købsprisen på den købte vare, og at dette forbrug registreres ved køkets afslutning uanset betalingsform.

I den danske undersøgelse har man imidlertid i dette tilfælde som i flere

andre ladet kassesynspunktet være afgørende for, hvornår forbruget skal registreres; i begge tilfælde anerkender man, at købet af varige goder skal betragtes som forbrug, men i den danske undersøgelse registreres dette forbrug først, efterhånden som afdragsbeløbene forfalder til udbetaling. Hvorvidt man herved kommer den enkelte husstands opfattelse af opsparingsbegrebet nærmere, er vanskeligt at afgøre, men der kan i hvert fald anføres gode grunde for, at man på denne måde opnår en vis imødekomme af det nævnte hensyn til stabilitet i opsparingsrelationerne.

Dersom den samlede afbetalings- og kontogæld for den undersøgte befolkningsgruppe under et er uændret igennem perioden, vil valget af posteringsform for denne post ikke påvirke det samlede opsparingsbeløb, men nu er det jo netop karakteristisk for efterkrigsårene, at afbetalingsgælden er voksende, og derfor vil det samlede opsparingsbeløb, man kan beregne ud fra undersøgelsesresultaterne, være betinget af den valgte posteringsform.

Endelig omfatter listen over opsparingsposterne to poster, sparebeviser og bunden opsparing, som ikke findes i de udenlandske opsparingsdefinitioner. Den bundne opsparing refererer til de opsparingsbeløb, der blev udskrevet på alle skattepligtige indkomster over 4-6000 kr. i skatteårene 1950/51 og 1951/52, jfr. lov nr. 453 af 25/11 1950 som ændret ved lov af 14/6 1951. Disse tilgodehavender er som hovedregel uændret igennem året 1955, kun i ekstraordinære tilfælde (ved dødsfald) kunne det indbetalte beløb forfalde til udbetaling.

Sparebeviserne uddeltes i skatteårene 1955/56 og 1956/57 med et pålydende, der voksede med den skattepligtige indkomst, som kompensation for de i marts 1955 gennemførte indirekte afgifter.

Endelig bør det atter understreges, at man i den danske undersøgelse tillige har bestemt opsparingen ud fra oplysningerne om løbende indkomst og løbende forbrug. I hvert enkelt tilfælde, hvor de to beregningsmåder førte til forskellige opsparingsbeløb, har man søgt at finde de fejl og udeladelser, som havde forårsaget denne forskel. Herved lykkedes det i mange tilfælde at få nye oplysninger frem, hvorved både indkomsterhvervelsen og indkomstanvendelsen blev mere fyldestgørende belyst.

Ved bearbejdelsen af den danske opsparingsundersøgelse har man lagt hovedvægten på en *beskrivelse* af opsparingstillene, medens forsøg på at »forklare« opsparingen har spillet en mindre fremtrædende rolle. Man har dog søgt at trække visse forklaringsvariable frem og har søgt at vise opsparingsens sammenhæng med disse ved hjælp af enkle krydstabeller, hvoraf de mest interessante vil blive refereret i det følgende afsnit.

3. Resultater af undersøgelserne med særligt henblik på danske undersøgelsesresultater

Ud fra de i indledningen nævnte problemstillinger kan man opstille en

række relevante spørgsmål om opsparingsforhold. Kan opsparingsundersøgelserne give pålidelige svar på disse spørgsmål?

Indledningsvis vil det være rimeligt at understrege, at en enkelt opsparingsundersøgelse ikke kan levere fyldestgørende svar. For det første må man have i erindring, at en sådan stikprøveundersøgelse er behæftet med usikkerhed som følge af, at kun et lille udsnit af befolkningen udspørges og som følge af vanskelighederne ved at få korrekte oplysninger frem fra de adspurgte husstande. Men for det andet må man være opmærksom på, at det, man efterlyser i de nævnte problemstillinger, er stabile relationer mellem opsparing og andre økonomiske faktorer. Hensigten er jo at anvende undersøgelsesresultaterne til opbygning af »sande« teoretiske modeller, som atter kan danne grundlag for pålidelige forudsigelser. Men hvorvidt resultaterne fra en enkelt undersøgelse er udtryk for stabile relationer, kan man først vide, når der foreligger resultater af flere undersøgelser.

Resultaterne fra den danske undersøgelse får derfor større interesse, hvis en senere opsparingsundersøgelse giver tilsvarende resultater.

Ved at sammenligne de danske resultater med resultaterne af de nævnte udenlandske undersøgelser, kan man imidlertid få et værdifuldt vurderingsgrundlag. Resultater, som stemmer overens med amerikanske, engelske og svenske resultater, kan utvivlsomt tillægges betydelig udsagnskraft.

Selvom værdien af de danske undersøgelsesresultater er forringet på grund af udelukkelsen af de selvstændige næringsdrivende fra undersøgelsen, vil en sådan sammenligning med andre undersøgelser alligevel være af interesse, og da specielt hvor der er mulighed for sammenligning direkte med lønmodtagerresultater i de andre undersøgelser.

Det viser sig nu, at en række væsentlige resultater er fælles for de udenlandske undersøgelser og den danske undersøgelse.

Dette gælder således med hensyn til fordelingen af husstandene efter opsparings størrelse. Opsparingsfordelingen er meget ujævn; kun meget få husstande sparer betydelige beløb op — og kun få stifter gæld af en betragtelig størrelse, således at en betydelig del af den samlede opsparing er koncentreret hos relativt få husstande.

Figur 1 viser fordelingen af danske lønmodtagerhusstande efter opsparings størrelse. Kun 1,7 pct. sparede mere end 5000 kr. og kun 1,2 pct. »præsterede« en gældstiftelse på mere end 5000 kr., medens 55 pct. sparede et beløb mellem 0 og 1000 kr. Tilsvarende resultater med ophobning af observationer til højre for nulpunktet genfindes i de engelske og amerikanske undersøgelser¹. Det er ligeledes et fællestræk, at disse opsparingsfordelinger »flader ud«, når man går fra lave indkomstgrupper til høje indkomstgrupper.

1. Det bør dog anføres, at husstande med afbetalingsgældstiftelse ifølge den danske undersøgelse ikke opføres som negative sparere, medens dette er tilfældet i de 3 udenlandske undersøgelser.

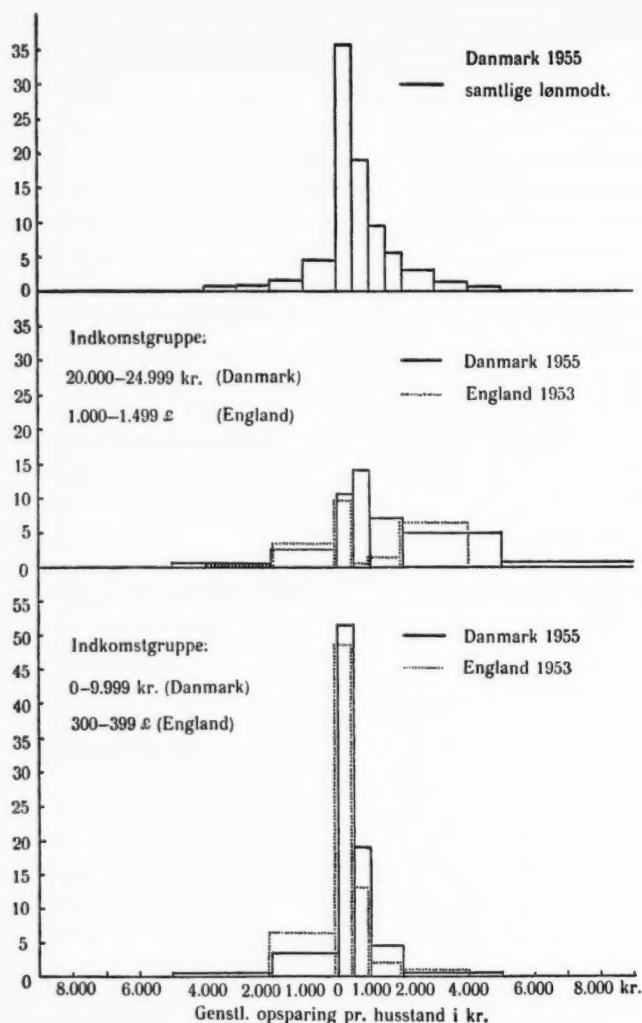

Fig. 1. Husstandenes fordeling efter opsparings størrelse.
(Engelske tal omregnet efter officiel vekselkurs)
Danmark 1955, England 1953.

På figur 1 er tillige vist fordelingen af husstandene efter opsparings størrelse særsomt for husstande med indkomster i intervallet 5–10.000 kr. og husstande med indkomster i intervallet 20–25.000 kr. Engelske observationer for tilnærmelsesvis samme indkomstgrupper er indtegnet på figuren. Overensstemmelsen mellem de to observationsmaterialer er tydelig.

Også forskelle i socialgruppering spiller en rolle for fordelingstypen. Funktionærer har »fladere« opsparingsfordelinger end arbejdere, og de engelske og amerikanske undersøgelser viser klart, at de selvstændige næringsdrivende har endnu »fladere« opsparingsfordelinger (i givne indkomstgrupper), hvilket er udtryk for, at store positive og negative opsparingsbeløb er hyppigere forekommende i denne befolkningsgruppe.

Med hensyn til opsparingsformen synes det at gælde generelt, at den kontraktbundne opsparring, d.v.s. opsparring som husstanden ved kontrakt eller på anden måde (lovgivning) er forpligtet til at foretage, udgør en væsentlig andel af den samlede opsparring. Det drejer sig om posterne afdrag på pantegæld i eget hus, bidrag til livs- og pensionsforsikringer — og for Danmarks vedkommende indbetaling af den bundne opsparring til staten¹. Efter den danske undersøgelse udgjorde den kontraktbundne opsparring 87 pct. af den samlede opsparring (i lønmodtagerbefolkningen), hvis man medregner den bundne opsparring, og 60 pct. hvis man ser væk herfra, hvilket formentlig giver et rigtigere udtryk for forholdene i et »normalår« uden bunden opsparring. I følge den svenske opsparingsundersøgelse udgjorde den tilsvarende andel for lønmodtagerhusstande ca. 75 pct. og noget mindre, nemlig 45 pct., når man ser på hele befolkningen. I de engelske undersøgelser dominerer kontraktopsparingen endnu mere og udgør for årene 1952-53 og 1953-54 endog mere end den samlede nettoopsparing, således at de øvrige opsparingsposter taget under eet indgår med et negativt beløb. Det har ikke været muligt at foretage direkte sammenligning med amerikanske tal, men det fremgår klart, at den kontraktbundne opsparring også her udgør en meget væsentlig andel af den samlede opsparring.

Selvom den kontraktbundne opsparring dominerer i det samlede opsparingsbeløb, er denne opsparingspost navnlig i det korte løb måske mindre interessant end de »frivillige« opsparingsposter, fordi den ligger ret fast fra periode til periode. Variationerne i den samlede private opsparring hidrører først og fremmest fra disse andre poster, og hvis man derfor ønsker kendskab til korttidsforandringer i opsparringen, er det udviklingen af de øvrige opsparingsformer, der har størst interesse.

Den danske undersøgelse har naturligvis ikke kunnet anvendes til at danne skøn over den samlede private opsparring, fordi den alene omfattede lønmodtagere. Den beregnede opsparring i denne befolkningsgruppe på ca. 430 mill. kr. udgør således kun omkring en fjerdedel af den samlede personlige opsparring i 1955. Kan man af de udenlandske opsparingsundersøgelseres resultater drage konklusioner med hensyn til muligheden for ad denne vej at beregne den samlede opsparring?

1. I de udenlandske undersøgelser, hvor afdrag på afbetalingsgæld indgår i opsparingsbegrebet, kan denne post også betragtes som kontraktopsparing.

Som bekendt bygger de hidtidige oplysninger om den samlede opsparing i de forskellige lande på nationalindkomststatistikken, hvor opsparingen er bestemt på grundlag af oplysninger om indkomst, forbrug og investering. Usikkerheden på denne størrelse er formentlig betydelig, fordi fejl i opgørelsen over de to poster investering og forbrug i et vist omfang kastes over på den mindre post opsparingen. Dersom man yderligere forsøger at danne skøn over den samlede private opsparing ved fra den beregnede totale opsparing i samfundet at fradrage opsparing over de offentlige kasser, en størrelse der er kendt, samt den med god tilnærmelse kendte selskabsopsparing, vil »Nissen flytte med« og den relative usikkerhed på skønnet over husholdningernes opsparing blive endog meget betydelig. Det er derfor åbenbart, at der er behov for supplerende statistisk materiale på dette felt.

Erfaringerne fra de tre udenlandske undersøgelser tillader imidlertid ikke en entydig konklusion m.h.t. mulighederne for at beregne den samlede opsparing med god tilnærmelse. Grunden til at man i U.S.A. i 1951 ophørte med at beregne den samlede private opsparing var netop, at de hidtidige resultater på dette punkt ikke var tilfredsstillende. Dette må imidlertid ses på baggrund af, at den amerikanske kreditmarkedsstatistik i forvejen giver ganske gode muligheder for at beregne skøn over den private opsparing, således at behovet for supplerende statistik er mindre påtrængende. De svenske resultater har ikke hidtil vist fuldt tilfredsstillende overensstemmelse med nationalindkomststatistikens tal. Ser man væk fra 1955-undersøgelsen, som nærmest havde karakter af en prøveundersøgelse, har man imidlertid også kun to år at bygge på, og da antallet af adspurgte husstande ikke overstiger 2000 i nogen af disse år, er usikkerheden på resultaterne også af den grund betydelig. Derimod viser de engelske undersøgelser en god overensstemmelse med nationalindkomststatistikken¹, således at der er mulighed for at afstemme de to sæt beregninger efter hinanden.

Ved iværksættelsen af de omtalte opsparingsundersøgelser har man imidlertid sigtet videre end til disse rent beskrivende resultater. Ønsket om at *forklare* husholdningernes opsparingsadfærd har fuldt så meget været bestemmende for afholdelsen af disse undersøgelser. Hvor langt er man nået på dette felt? Her må man gøre sig klart, at ønsket om at forklare udviklingen i den personlige opsparing aldrig kan opfyldes fuldt ud. Bag enhver af husholdningernes økonomiske dispositioner ligger et helt kompleks af motiverende faktorer², og en udtømmende udredning heraf er næppe mulig. Og dertil kommer, at dette kompleks af forklarende faktorer bestandig undergår forandring, således at opsparingsprocessen bliver endnu vanske-

1. Jfr. Klein, Oxford Bulletin, vol. 17, no. 2, side 178-79 og Lydall, Oxford Bulletin vol. 15, side 348-50.

2. Jfr. Meddelanden från Konjunkturinstitutet serie B: nr. 26, hvor Sten A. O. Thore på side 7-10 giver et meget instruktivt billede af motiverne bag »opsparingsprocessen«.

ligere at få hold på. Hvad man kan gøre sig håb om at nå frem til er derfor alene opstilling af forenkledte modeller, som rummer centrale dele af den »sande« forklaring. De allerede opnåede resultater understøtter en formodning om, at sådanne virkelighedsnære, forenkledte modeller kan opstilles — og at disse ydermere har relevans for længere perioder.

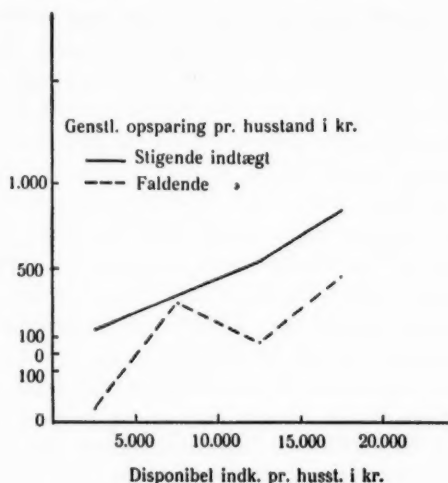

Fig. 2. Gnstl. opsparing pr. husstand i visse indkomstgrupper særskilt for husstande med stigende indkomst og husstande med faldende indkomst 1954-1955. Danmark 1955.

Først og fremmest bestemmes en husstands opsparing i en given periode naturligvis af husstandens disponible indkomst i denne periode. Denne sammenhæng er vist i figur 2, der angiver sammenhørende værdier af opsparing og disponibel indkomst ifølge den danske lønmodtagerundersøgelse og ifølge den svenske undersøgelse for året 1957 (de svenske tal gælder også kun lønmodtagere). Denne relation er imidlertid ikke stabil. For given indkomst udviser opsparingen store udsving fra husstand til husstand. Hvorledes skal da modellen udbygges, for at den skal blive mere stabil?

På dette sted vil det være rimeligt at vende tilbage til det i indledningen omtalte paradoks: Ifølge budgetundersøgelserne er opsparingsandelen stærkt voksende med indkomsten, således som også foranstående figur 2 viser, men igennem lange perioder, hvor indkomsterne i samfundet som helhed har været meget stærkt stigende, har opsparingsprocenten holdt sig næsten konstant. Dette var således tilfældet for U.S.A.'s vedkommende i perioden fra 1880 til 1939.

Dette paradoks søgte man i den økonomiske teori at forklare ved opstilling af en række hypoteser om husholdningernes opsparringsadfærd, hypoteser som iøvrigt sigtede mod en mere generel forklaring af husstandenes opsparringsadfærd. Modigliani¹ og Duesenberry² anførte, at paradokset ville finde en forklaring, hvis man antog, at husholdningernes forbrug (og dermed deres opsparing) bestemtes ikke alene af indkomstens absolutte størrelse, men også af dens relative størrelse i forhold til den »normale« husstandsindkomst i den sociale gruppe, som husstandene tilhører. Nye varer trænger sig stadig på som forbrugsobjekter for hele gruppen, og hver enkelt husstand ønsker »to keep up with the Jones'es«. Selvom en husstand med indkomst, der i et givet øjeblik ligger over gennemsnittet, vil have en relativ høj opsparring, er det således sandsynligt, at der af denne indkomst vil spares mindre, når et større antal af husstandene som følge af stigningen i nationalindkomsten når op på dette niveau. Efter denne teori tillægges milieuet således en meget væsentlig rolle for husstandenes økonomiske dispositioner.

Friedmann³ formulerede en beslægtet hypotese gående ud på, at en husstands samlede forbrug bestemmes af størrelsen af de beløb, som husstanden forventer permanent vil stå til dens disposition i hver periode. Med stigende »permanent indkomst« vil forbruget derfor stige stærkt og opsparingen måske mindre stærkt. Georg Katona og hans medarbejdere ved Michigan University's Institute for Social Research udbyggede disse hypoteser med en række forklaringer af psykologisk og sociologisk karakter. En verifikation af disse teorier ved hjælp af opsparringsundersøgelserne forudsætter, at man indhenter oplysninger om husstandenes bopæl og sociale gruppering (den relative indkomsthypotese) om deres tidligere, nuværende og forventede fremtidige indkomst (den permanente indkomsthypotese) og endelig om motiver, planer og forventninger i forbindelse med de vigtigste økonomiske dispositioner (de psykologisk-sociologisk prægede teorier). På forhånd kan man jo ikke vente, at een af disse hypoteser vil fremstå som den eneste rigtige, medens alle øvrige er forkerte — sådanne konklusioner ville det foreliggende materiale iøvrigt heller ikke tillade. Tværtimod synes det rimeligt at forvente, at der er et gran af sandhed i dem alle — så meget mere som de opstillede hypoteser har mange fællestræk.

Milieuets betydning kan man i den danske undersøgelse bl.a. spore i forskellen i opsparringsadfærd mellem funktionærer og arbejdere og mellem husstandene i by og på land. Det fremgår klart, at funktionærer (med given indkomst) sparer mere end arbejdere, ligesom det synes at gælde, at provinsbyernes arbejdere og funktionærer sparer mere end hovedstadens⁴. I de

1. F. Modigliani: *Fluctuations in the Saving-Income Ratio: A Problem in Economic Forecasting*.
2. J. Duesenberry: *Income, Saving And The Theory Of Consumer Behaviour*, Cambridge 1949.
3. Milton Friedmann: *A Theory of the Consumption Function*, Princeton, 1957.
4. Se *Opsparing i Lønmodtagerhusstandene*, side 28.

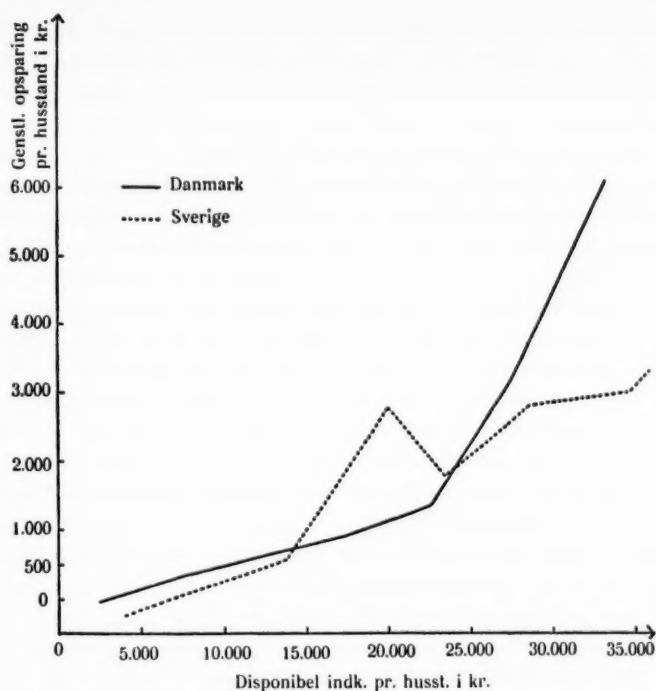

Fig. 3. Gnst. opsparing pr. husstand i visse indkomstgrupper (svenske tal omregnet efter officiel vekselkurs) Danmark 1955, Sverrig 1957.

NB. Når kurverne, navnlig den svenske, viser et knæk ved indkomster omkring 20-25.000 kr., er grunden formentlig, at udgift til varige goder, først og fremmest biler, netop gør sig stærkt gældende på dette indkomstniveau.

amerikanske, engelske og svenske undersøgelser, hvor også selvstændige næringsdrivende er inkluderet, har man fundet, at husstandene i denne gruppe på alle indkomstrin sparer væsentligt mere op end andre befolkningsgrupper.

Både ifølge den relative indkomsthypotese og efter den permanente indkomsthypotese får *forandringer i husstandsindkomsterne* en speciel interesse. Indkomstnedgang, som medfører, at en husstand bliver minusvariant i sin gruppe, skulle således føre til et stærkt fald i opsparingen, fordi husstanden efter den relative indkomsthypotese vil ønske at bevare den i vedkommende socialgruppe rådende forbrugsstandard. Dersom nedgangen kun er forbigående, vil husstandens forventning om normalindkomstens størrelse ikke blive ret stærkt påvirket, og også efter den permanente indkomsthypotese vil forbruget blive søgt opretholdt og opsparingen falde stærkt. Omvendt

når indkomsten er stigende, specielt når den stiger stærkere end andre husstandes, vil opsparingen efter begge hypoteser gå stærkt i vejret (og altså blive højere end hos de husstande, der hele tiden har ligget på det højere indkomstniveau).

I den danske undersøgelse kan man finde oplysninger om indkomstændringernes betydning fra to forskellige kilder. For det første viser analysen af de 3000 »normale« husstande, at reaktionen på stigninger og fald i indkomsten netop bliver som ventet efter de to hypoteser, jfr. nedenstående figur 3.

For det andet kan man af oplysninger fra de 120 »arv- og gavehusstande« se, at disse husstande, som har modtaget arv og gaver eller andre ekstraordinære kontantydelse i 1955 på et beløb, der andrager mere end 15 pct. af deres samlede indkomst, optræder som typiske »plusvarianter«. Deres opsparing er større end de »normale« husstandes (med given indkomst), og opsparingsformen afviger stærkt fra den normale, idet kun 15 pct. af arv- og gavehusstandenes opsparing er kontraktopsparing, mod som nævnt 87 pct. for de »normale« husstande.

De amerikanske undersøgelser viste tilsvarende klare udsving for så vidt angår virkningen af indkomstnedgang, medens virkningerne af ekstraordinære indkomststigninger var mindre entydige.

Efter de engelske undersøgelser syntes hverken stigninger eller nedgange i indkomsten at give utvetydige udsving i opsparingen.

Afvisninger fra de opstillede hypoteser kan imidlertid forklares på flere måder, hvilket der naturligvis er taget skyldigt hensyn til hos de forfattere, der har formuleret hypoteserne. Ved indkomstnedgang kan mulighederne for en kraftig nedgang i opsparingen begrænses af vedkommende husstands kreditmuligheder, specielt i de lavere indkomstgrupper.

Dette forhold kan indbygges i teorien ved indregning af husstandenes formueforhold i indkomst-opsparingensrelationen. Hvis husstanden er uden formue, vil mulighederne for at opretholde forbruget, når indkomsten falder, ofte være stærkt forringet; omvendt hvis husstanden har en stor formue — helst i likvid form.

Årsagerne til, at en indkomststigning ikke giver sig udslag i en tydelig fremgang i opsparingen, kan blandt andet være, at husstanden nu mener at kunne realisere et evt. længe næret ønske om engangskøb af et varigt forbrugsgode f.eks. bil, køleskab eller fjernsyn. Da hele udgiften til køb af varige forbrugsgoder regnes som forbrug ifølge de amerikanske og engelske undersøgelser, medens efter den danske undersøgelse alene udbetalingen regnes som forbrug, kan den tydeligere opsparingsreaktion på indkomststigning i den danske undersøgelse måske henføres til denne forskel i opsparingsbegrebets afgrænsning.

Andre »forklaringer« på husstandenes opsparingsadfærd, som kan aflæses både af den danske og af de nævnte udenlandske opsparingsundersøgelser, er husstandsoverhovedets alder (forsørgerbyrden er mindst for de helt unge og for de ældre, opsparingen derfor større — stadig for given indkomst) og husstandens boligstatus (husejere har en større kontraktbunden opsparing end lejere og har også flere nærliggende opsparingsformål, udvidelse af huset, bygning af garage etc.). Overgangen herfra til de sociologiske og psykologiske forklaringer, som i de seneste år har stået i centrum i de amerikanske undersøgelser, er ikke stor. De forhold, der her kommer i søgelyset er husstands-overhovedets uddannelse, politiske og religiøse tilhørsforhold, personlige fremtidsplaner m.v.

4. Skitse til en ny dansk opsparingsundersøgelse

Det er nævnt foran, at værdien af en opsparingsundersøgelses resultater vil forøges væsentligt, når den kan sammenstilles med tidligere undersøgelser. Hvis man derfor mener, at den i 1956 afholdte undersøgelse af forbrugs- og opsparingsforholdene gav nyttige oplysninger om opsparingen i den undersøgte befolkningsgruppe, — og det er min opfattelse, at det er velbegrundet at mene dette, vil det så meget mere gælde om en evt. ny undersøgelse, at der virkelig kan hentes værdifulde oplysninger ud af undersøgelsesmaterialet.

Erfaringerne fra den nu afholdte undersøgelse og fra de omtalte udenlandske undersøgelser må imidlertid tilsige os visse væsentlige ændringer i oplægget til en sådan ny undersøgelse.

For det første bør den omfatte hele befolkningen og da specielt de selvstændige næringsdrivende. Ganske vist har der i de udenlandske undersøgelser været betydelige vanskeligheder forbundet netop med indsamling af oplysninger fra denne befolkningsgruppe, men da et af hovedformålene med en ny undersøgelse vil være at få supplerende oplysninger om den samlede personlige opsparing, må man søge at overvinde vanskelighederne. Man møder disse vanskeligheder navnlig på to punkter, ved opgørelsen af ændringer i realkapitalen og ved opgørelsen af afskrivningerne på denne. Man må dog være opmærksom på, at de samme vanskeligheder gør sig gældende i nationalindkomststatistikken. Hvis man imidlertid holder kursgevinster uden for indkomstbegrebet og dermed uden for opsparingsbegrebet og undlader at reducere indkomsterne for afskrivninger, vil man nå frem til en slags bruttoopsparing, som vil have sit direkte modstykke i nationalindkomststatistikken. En afstemning af de to beregningsmetoders resultater vil derfor kunne foretages m.h.t. dette specielle opsparingsbegreb.

For det andet bør en ny undersøgelse indeholde spørgsmål om husstandenes planer og forventninger for det kommende år. Planer m.h.t. køb af varige forbrugsgoder, m.h.t. omfanget af den formålsbestemte opsparing og evt. m.h.t. omfanget af en tilsigtet indkomststigning (overarbejde, hustrus udearbejde) og forventninger om udviklingen i egen og andre husstandes indtjeningsmuligheder. Når sådanne oplysninger indhentes med relativt korte mellemrum (hvert eller hvert andet år), således som tilfældet er i U.S.A. og England, vil man ikke alene få belyst de forskellige psykologiske forklaringer på husstandenes forbrugs- og opsparingsadfærd, men vil også få et redskab i hænde, som kan vise sig meget nyttigt i konjunkturpolitikken.

MEDDELELSER OG OVERSIGTER

TEST AF KONJUNKTURTESTEN

Konjunkturtesten for den danske tekstil- og beklædningsindustri ophørte som planlagt med udgangen af maj måned 1959 efter at være gennemført i 3 år.¹

Der udsendtes ved konjunkturtestens ophør et spørgeskema omfattende 14 spørgsmål til de medvirkende firmaer for om muligt at skabe klarhed over dels, hvilken nytte, de medvirkende har haft af det månedligt udsendte materiale: Konjunkturspejl og redegørelse for besvarelsen af særspørgsmålene, dels på hvilken måde, besvarelsen af spørgeskemaerne fandt sted og endelig, om der på længere sigt er basis for en fortsættelse af konjunkturtesten, enten i den hidtidige skikkelse eller i form af et internationalt præget materiale.

Det følgende er baseret på svar fra 81 virksomheder, der alle har medvirket i konjunkturtesten i mere end 2 år. Deres produktion — fordelt på ialt 14 grupper — repræsenterede for tekstilindustriens vedkommende fra ca. 70 til 100 % og for beklædningsindustriens vedkommende ca. 30 % af den samlede danske produktion.

I den følgende redegørelse for svarene opereres der med forskellige procenttal. Hvor intet andet er nævnt, er der tale om almindelige, summariske procenter beregnet på grundlag af antal svar, uden hensyn til de besvarende virksomheders størrelse. Anvendes betegnelsen: »vejete« gennemsnit eller procent, er der ved beregningen taget hensyn til de enkelte virksomheders størrelse, idet de enkelte svar har fået vægt efter antal industrielle arbejdere i den pågældende virksomhed, eller, hvor der er tale om specielle produktioner, efter antal arbejdere i den pågældende del af virksomhedens produktion.

1. Spørgsmål vedrørende spørgeskemaernes besvarelse.

Spørgsmål 1. »Hvem er i Deres virksomhed ansvarlig for de givne oplysninger til de månedligt udsendte spørgeskemaer?«

For samtlige virksomheder under eet var besvarelsen:

Virksomhedens leder	63 %
Prokurist eller afdelingsleder	33 %
Anden funktionær	4 %

Fordelingen på de tre grupper varierer indenfor de forskellige produktionsgrene. Det kan således nævnes, at for gruppen Spinderi & væveri foretages besvarelsen alene under ansvar af virksomhedens leder (70 %) eller prokurist (afdelingsleder) (30 %).

For tricotage- og beklædningsindustriens vedkommende var svarene:

	Tricotageindustri	Beklædningsindustri
Virksomhedens leder	63 %	54 %
Prokurist eller afdelingsleder	30 %	41 %
Anden funktionær	7 %	5 %

Materialet er ikke tilstrækkeligt stort til, at der på det foreliggende grundlag kan påvises nogen statistisk signifikant forskel mellem besvarelsen i de tre nævnte grupper.

¹ For nærmere oplysning om konjunkturtesten, se: »Konjunkturtesten — et moderne bidrag til bedømmelse af afsætningsituationen«. Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1958 Hæfte 1-2.

Vejes svarene, synes det, som det vel kan ventes, at fremgå, at der i større virksomheder er tilbøjelighed til, at ledelsen delegerer opgaverne ud.

For samtlige virksomheder under eet, er de vejede procenter:

Virksomhedens leder	41 %
Prokurist eller afdelingsleder	49 %
Anden funktionær	10 %

Besvarelsen af spørgsmålet viser, at over 95 % af de medvirkende virksomheder (efter antal) har ladet lederen eller en ansvarlig funktionær svare. Dette kan skyldes, at det ikke skønnes, at underordnede funktionærer er i besiddelse af tilstrækkeligt kendskab til virksomhedens aktuelle stilling og dens fremtidige aktivitet til at kunne foretage besvarelsen. Det kan imidlertid også være udtryk for, at man respekterer konjunkturtesten og bestræber sig for, at besvarelsen bliver så korrekt som muligt.

Spørgsmål 2: »Kan besvarelsen som hovedregel finde sted, uden at der indhentes oplysninger hos andre medarbejdere?«
blev besvaret således:

	Summarisk %	Vejet %
Ja	76 %	69 %
Nej	24 %	31 %

En sammenligning mellem de vejede og summariske procenter synes at bekræfte det kendte forhold, at vanskelighederne ved at overse de forskellige funktioner, vokser med virksomhedens størrelse.

Det er især indenfor gruppen: Spinderi & væveri, at oplysninger hos andre medarbejdere må indhentes. Følgende opstilling viser forskellen mellem denne gruppe og de øvrige virksomheder under eet.

	Spinderi & væveri	Øvrige virksomheder
Ja	48 %	88 %
Nej	52 %	12 %

Forskellen på de to grupper må anses for statistisk signifikant (3,6 μ d.).

Af besvarelsen af spørgsmål 2 synes at fremgå, at konjunkturtestens kvalitative spørgeform (der spørges ikke om tal, men kun om tendensen - bevægelsens retning) betyder en lettelse sammenlignet med den kvantitative spørgeform, statistikken anvender.

Dette kommer endnu tydelige frem i besvarelsen af: *Spørgsmål 3:* »Hvor lang tid tager besvarelsen af spørgeskemaerne som regel?«

a. excl. særspørgsmålene:	9 min.
b. incl. særspørgsmålene:	16 min.

I betragtning af, at det hver måned drejer sig om at besvare 16 »faste« spørgsmål og op til 6 særspørgsmål, må den gennemsnitlige tid, der anvendes til besvarelsen, anses for at være kort, og i virkeligheden ubetydelig, såfremt de oplysninger, konjunkturtesten giver, iøvrigt er anvendelige som støtte ved økonomiske dispositioner.

I hvilket omfang, de medvirkende giver udtryk for, at dette sidste er tilfældet, vil fremgå af følgende spørgsmål.

II. Spørgsmål vedrørende anvendelse af det bearbejdede materiale, de medvirkende får tilsendt. (Konjunkturspejl og redegørelse for besvarelse af særspørgsmålene).

Besvarelsen af: *Spørgsmål 4: »Hvem læser konjunkturspejlet?»* viser, at konjunkturspejlet gennemsnitlig læses af 2% indenfor hver enkelt virksomhed, og at det i praktisk taget alle virksomheder bliver læst af virksomhedens leder.

Fordelingen af de 2% læsere er iøvrigt således:

Leder	43 %
Prokurist eller afdelingsleder	42 %
Anden funktionær	15 %

Besvarelsen af: *Spørgsmål 5: »Stemmer oplysningerne i konjunkturspejlene som hovedregel med de udviklingstendenser, der er rådende indenfor Deres branche i de tidsrum, konjunkturspejlene omfatter?»*

må siges at være opmuntrende, idet den fordelte sig således:

Ja	96 %
Nej	4 %

Tillægsspørgsmålet: *»Hvis nej: Hvilke oplysninger er i almindelighed ikke korrekte?»* gav på grund af det ringe antal nej-svar ikke mulighed for at efterspore fejlkilder.

Det bemærkes, at spørgsmålet kun er besvaret i 96 % af de indsendte spørgeskemaer, således at der er mulighed for et noget større antal nej-svar, end anført. Iøvrigt må dette lille antal nej-svar anses for forbavsende lavt. Konjunkturspejlet rummer bl. a. oplysninger om forventninger for henholdsvis produktionens størrelse og salgspriserne 1 og 4 måneder frem i tiden. Medens forventningerne 1 måned frem kan tænkes holdbare, må det anses for tvivlsomt, om der kan gives holdbare prognoser for en periode over 1/3 år.

Da en fortsat sammenligning, måned for måned, mellem konjunkturspejlet og de af virksomheden givne oplysninger må antages at kunne give værdifulde fingerpeg om, hvor vidt virksomhedens stilling på markedet styrkes eller svækkes i forhold til de øvrige virksomheder, spurgtes i *spørgsmål 6: »Sammenligner De ved konjunkturspejlets modtagelse dette med de af Dem givne oplysninger?»*

Svarene var: (summarisk)

Ja	87
Nej	13

I betragtning af, at der i almindelighed klages over, at det er vanskeligt for erhvervslivets ledere at få tid til at følge med i den faglitteratur, der fremkommer i tidsskrifter og bøger, synes besvarelsen af dette spørgsmål at være opmuntrende, selv om det må indrømmes, at konjunkturspejlets overskuelighed gør læsningen lettere end almindelige statistiske tabeller.

Spørgsmål 7: »Anvender De de i konjunkturspejlet og redegørelse for besvarelsen af særspørgsmålene forekommende oplysninger som hjælp ved forretningsmæssige dispositioner?» besvarede således:

	summarisk %	vejet %
Ja, regelmæssig	12	6
Ja, lejlighedsvis	48	40
Nej, aldrig	40	54

Besvarelsen viser, at kun et fåtal af de medvirkende, og blandt disse, fortrinsvis de små, regelmæssigt anvender konjunkturspejlets oplysninger ved forretningsmæssige dispositioner.

Bemærkninger, der er tilføjet en del af svarene, antyder på den anden side, at spørgsmålet i et vist omfang synes at være opfattet som et spørgsmål om, hvorvidt konjunkturspejlet *alene* danner grundlag for de nævnte dispositioner. Der er således til nej-svar føjet bemærkninger som: »Ikke bevidst«, »Oplysningerne indgår i vor almindelige bedømmelse af markedssituationen« osv.

Der synes derfor at være grund til at formode, at en *indirekte* anvendelse af konjunkturtestens oplysninger er større, end de beregnede procenter viser.

Spørgsmål 8 lød: »Hvilke af konjunkturspejlets oplysninger har Deres særlige interesse?«, og var udformet således:

	Deres egen branche	Deres kunder	Deres leverandører
Den hidtidige udvikling			
Forventninger om fremtiden ...			

Besvarelsen viser, at det især er oplysningerne om bevægelserne såvel ex post som ex ante indenfor de pågældendes egen branche, der har haft interesse.

Da konjunkturtesten ikke har været udbygget i en sådan grad, at alle de medvirkende har haft mulighed for at følge bevægelserne for deres aftagere og/eller deres leverandører, kan svarene ikke bedømmes ud fra de totale tal.

Produktionsgrene, hvor muligheden har været til stede, synes at have stor interesse for aftagernes aktuelle og planlagte aktivitet, medens de tilsvarende oplysninger om leverandørerne synes af minimal interesse.

Om dette skyldes, at afsætningen skønnes vigtigere end indkøbet, om de medvirkende har større kendskab til aktiviteten hos leverandørerne ex ante og ex post, eller om der er andre årsager, er det ikke på det foreliggende grundlag muligt at konstatere.

Af besvarelsen af **spørgsmål 9**: »Hvilke af konjunkturspejlets kolonner har Deres særlige interesse?« fremgår, at især oplysninger om ordreindgang og omsætning tillagdes betydning (63 % af samtlige »stemmer«). Oplysningerne om priser og om export fik henholdsvis 19 og 7 % af »stemmerne«. Alle øvrige oplysninger fik under 5 % af »stemmerne«.

Spørgsmål 10: »Savner De i konjunkturspejlet yderligere oplysninger« besvarede således:

Ja	10 %
Nej	90 %

Tillægsspørgsmål til ja-svarene var: »Hvilke spørgsmål eller produktionsgrene kunne ønskes medtaget?«

Besvarelsen af dette spørgsmål viser, trods det lille antal ja-svar, at de, der ønsker konjunkturspejlet udvidet, især er interesseret i en udbygning, således at konjunkturtesten kommer til at omfatte også de efter *deres* virksomhed følgende led i produktionsprocessen og i handelen.

Der er endvidere fra enkelte virksomheder udtrykt ønske om regelmæssige oplysninger om, hvor stor en andel *deres* virksomhed udgør af det samlede materiale for produktionsgrene, hvori de medvirker i testen.

Spørgsmål 11: »Har De udbytte af de i »Redegørelse for besvarelsen af særspørgsmålene« fremkomne oplysninger?» fik følgende fordeling af svarene:

	summarisk %	vejet %
Ja	50	35
Nej	50	65

Det store antal nej-svar synes ejendommeligt, idet besvarelsen af særspørgsmålene rummer oplysninger, der — forudsat at de er korrekte — umiddelbart må være af værdi for den enkelte virksomheds bedømmelse af markedssituationen, f. ex.: Bevægelser i rå- og færdigvarelageret, exportens størrelse ex post og ex ante, den aktuelle udnyttelsesgrad, investering ex post og ex ante osv.

Besvarelsen af spørgsmålet leder ind på den tanke, at det kan have været psykologisk forkert at udsende redegørelse for besvarelsen af særspørgsmålene samtidig med fremsendelse af spørgeskemaerne for den kommende måned, — altså sammen med arbejdsbyrden!

Måske kan også den anvendte fremstilling: statistiske tabeller spille ind, og have virket afskrækkende, sammenlignet med det mere overskuelige konjunkturspejl.

Under alle omstændigheder må svarene føre til overvejelser om, hvor vidt man ved en eventuel genoptagelse af konjunkturtesten bør udelade særspørgsmålene.

Spørgsmål 12: »Er der andre spørgsmål, De kunne ønske optaget under særspørgsmålene?» blev besvaret således:

Ja	3 %
Nej	97 %

Dette understreger, den ringe interesse for særspørgsmålene, der allerede vises ved besvarelsen af spørgsmål 11.

Det må formodes, at der, såfremt der blev arbejdet med de oplysninger, der findes i redegørelserne, — oplysninger der så vidt vides ikke fås andet steds — ville dukke problemer op, der kunne ønskes belyst. Det er utænkeligt, at konjunkturtesten skulle behandle alle spørgsmål af interesse for bedømmelse af afsætningsituationen.

III. Spørgsmål vedrørende konjunkturtestens form ved en eventuelt fortsættelse.

Ud fra den betragtning, at de nye markedsdannelser må formodes at ville påvirke, at konjunkturbevægelser i udlandet vil slå kraftigere igennem i indlandet end tidligere, i alt fald de, der kommer fra lande, der er medlem af samme markedsområde som indlandet, og endvidere ud fra den antagelse, at de danske konjunkturbevægelser på grund af udenrigshandelens størrelse i forhold til bruttonationalproduktet, i meget høj grad må være afledt af udefra kommende impulser, blev der fra dansk side ved de internationale kongresser for tendensundersøgelser i München 1957 og 1959 stillet forslag om optagelse af et mere praktisk betonet internationalt samarbejde, end det hidtil eksisterende, der kun har været baseret på forskningsmæssigt grundlag.

Grundtanken i forslaget var, at man burde forsøge at fremstille konjunkturspejl, der omfattede økonomiske bevægelser for et enkelt produkt fordelt på en række lande. — De hidtidige konjunkturspejl omfatter bevægelser for en række — beslægtede — produkter i et enkelt land. Det er ikke muligt direkte at foretage sammenligning mellem bevægelserne i de enkelte lande, fordi spørgsmålene varierer fra land til land, ligesom ikke alle lande anvender samme periodelængde i analyserne.

Et internationalt konjunkturspejl ville formentlig kunne give de enkelte producenter værdifulde oplysninger om såvel den aktuelle som den fremtidige afsætningsituation, oplysninger, hvis værdi må formodes at ville vokse, efterhånden som samarbejdet indenfor henholdsvis frihandelsområde og toldunion bliver mere effektivt.

For at sondere interessen hos de medvirkende producenter for en fortsættelse af konjunkturtesten på henholdsvis national og international basis, stilledes følgende to spørgsmål:

Spørgsmål 13: »Er De interesseret i en fortsættelse af konjunkturtesten i den nuværende form?»

og

Spørgsmål 14: »Er De interesseret i deltagelse i en international konjunkturtest, i den form at der for hver produktion udarbejdes et konjunkturspejl med tilsvarende oplysninger som det nuværende, blot fordelt på lande?»

Hvis ja: 1) Et internationalt konjunkturspejl alene eller 2) et internationalt i forbindelse med et nationalt fordelt på produkter som det hidtidige.

Spørgsmål 13 blev besvaret således:

	summarisk %	vejet %
Ja	67	67
Nej	33	33

Det må erkendes, at spørgsmål 13 og 14 kan forstås som alternativer, og visse af svarene tyder på, at det er forstået således.

Frasorteres de virksomheder, der har svaret nej til spørgsmål 13 og ja til spørgsmål 14, alternativ 2 altså virksomheder, der har oplyst, at de ikke er interesseret i at fortsætte konjunkturtesten i den nuværende form, men dog ønsker et konjunkturspejl som hidtil + et internationalt, bliver svarsfordelingen af spørgsmål 13:

	summarisk %
Ja	75
Nej	25

Fordelingen af svarene på spørgsmål 14 var således:

	summarisk %	vejet %
Ja	63	75
Nej	37	25

Blandt de exporterende virksomheder var svarsfordelingen:

	summarisk	vejet
Ja	72 %	65 %
Nej	28 %	35 %

Da en del virksomheder (10) ikke har besvaret dette spørgsmål — for nogles vedkommende, efter det oplyste, fordi deres svar ville afhænge af prisen på deltagelse (undersøgelsen er hidtil gennem vederlagsfrit for de medvirkende), er materialet for sparsomt til, at der kan påvises statistisk signifikant forskel på exporterende og ikke-exporterende virksomheders svar (forsk. = 1,7 μ d.).

Tillægsspørgsmålet til spørgsmål 14 blev af virksomheder, der havde svaret ja til hovedspørgsmålet besvaret således:

	summarisk	vejjet
Alene et internationalt konjunkturspejl.....	16 %	39 %
Et internationalt konjunkturspejl i forbindelse med et nationalt som hidtil.....	84 %	61 %

Det ses, at tendensen til, at små virksomheder mere end store er interesseret i et nationalt konjunkturspejl, går igen i besvarelsen af dette spørgsmål.

IV. Konklusioner.

De oplysninger, der er givet i konjunkturspejlet for den danske tekstil- & beklædningsindustri blev af de medvirkende anset for korrekte.

Konjunkturspejlet er af mange blevet anset for værende et anvendeligt redskab ved økonomiske dispositioner, idet dog mindre virksomheder synes at have gjort brug af de givne oplysninger i højere grad end de store, muligvis fordi større virksomheder på forhånd har bedre kendskab til det totale marked, end små.

Der er så lille interesse for særspørgsmålene, at de ved en eventuel genoptagelse af konjunkturtesten formodentlig ikke bør opretholdes af hensyn til erhvervslivet. Skal de bevares, må det være på grundlag af forskningsmæssig interesse.

Interessen for en fortsættelse af testen synes at være så stor, at en fortsættelse vil være mulig, så længe testen, som det har været tilfældet overalt, hvor den er gennemført, kan stilles vederlagsfrit til rådighed for de medvirkende. Om der kan fås dækning for udgifterne ved testens gennemførelse på grundlag af abonnement fra de medvirkende, må derimod anses for mere tvivlsomt. Det må i denne forbindelse erindres, at Danmark er så lille et land, at det, for at få et tilstrækkeligt antal medvirkende til en blot nogenlunde forsvarlig tendensundersøgelse, må have en langt større procent af branchens medlemmer som medvirkende, end det er nødvendigt i et større land.

Der foreligger i øjeblikket ikke planer om en genoptagelse af den danske konjunkturtest. De førnævnte forslag om en international konjunkturtest har imidlertid været medvirkende til oprettelse af en international organisation »Ciret« (Contact International de Recherches Economiques Tendanciéles) med det formål at oprette et forskningscentrum ved Det økonometriske institut i Rotterdam og et informationscentrum ved IFO-institut i München.

Skulle dette nærmere samarbejde, oprettelsen af »Ciret« er udtryk for, resultere i en international konjunkturtest, vil spørgsmålet om genoptagelse af den danske konjunkturtest blive taget op til overvejelse.

Sammenhængen mellem konjunkturtest og statistik vil blive behandlet i en senere artikel.

*Helge Munksgaard **

TIDSSKRIFTOVERSIGT

Nationaløkonomisk Tidsskrift vil for fremtiden bringe oversigter over en række udenlandske tidsskrifters indhold. I denne første liste bringes oversigten for de numre af de pågældende tidsskrifter, der er udkommet i 1960, og de senere lister vil fortsætte fra dette udgangspunkt. Udover de tidsskrifter, der er optaget i den første liste, er det hensigten at registrere indholdet fra følgende tidsskrifter: *Economie Appliquée*, *The Indian Economic Review*, *The Indian Journal of Economics*,

* Docent ved handelshøjskolen i Odense.

Revue Economique, Scottish Journal of Political Economy, Statsøkonomisk Tidsskrift og Zeitschrift für Nationalökonomie.

Efter hvert tidsskrift er angivet, på hvilke biblioteker tidsskriftet er tilgængeligt; følgende forkortelser er anvendt: Det kgl. bibliotek (KB), Handelshøjskolens bibliotek (HB), Statsbiblioteket og Århus universitets økonomiske institut (Å), Socialministeriets bibliotek (ArS), Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek (Ar), Folketingets bibliotek (Fo), Danmarks tekniske bibliotek (T) og Det amerikanske bibliotek (AL).

Oversigten er udarbejdet af bibliotekar ved Det kgl. Bibliotek, cand. polit. Knud Erik Svendsen.

THE AMERICAN ECONOMIC REVIEW

Vol. 50, No. 1, March 1960: A. F. Burns, Progress towards economic stability (Presidential address to the American Economic Association). F. D. Holzman, Inflation: Cost-push and demand-pull. R. A. Kessel & A. A. Alchian, The inflation-induced lag of wages. R. A. Mundell, The pure theory of international trade. T. Sowell, Marx's "increasing misery" doctrine.

Vol. 50, No. 2, May 1960: Papers and proceedings of the Seventy-second annual meeting of the American Economic Association, December 28-30, 1950.

Vol. 50, No. 3, June 1960: N. M. Kaplan & R. H. Moorsteen, An index of Soviet industrial output. G. H. Borts, The equalization of returns and regional economic growth. J. M. Henderson, Monetary reserves and credit control. M. E. Kreinin, The "outer-seven" and European integration. S. Enke, Western development of a sparsely populated country: The Rhodesias. J. V. Yancey, A model of price flexibility. A. A. Walters, The allocation of joint costs with demands as probability distributions.

KB-HB-Å-Ar-AL

ECONOMETRICA

Vol. 28, No. 1, January 1960: R. Eisner, A distributed lag investment function. G. B. Dantzig, On the significance of solving linear programming problems with some integer variables. T. Kloek & L. B. M. Mennes, Simultaneous equations estimation based on principal components of predetermined variables. H. S. Houthakker, The capacity method of quadratic programming. A. Ghosh, Input-output analysis with substantially independent groups of industries. R. L. Basmann, On the asymptotic distribution of generalized linear estimations. G. H. Borts, The estimation of rail cost functions. M. Nerlove, The market demand for durable goods: A comment.

Vol. 28, No. 2, April 1960: An issue in honor of Ragnar Frisch. A. J. Cowles, Ragnar Frisch and the founding of the econometric society. K. J. Arrow, The work of Ragnar Frisch, econometrician. J. S. Chipman, The foundations of utility. N. Georgescu-Roegen, Mathematical proofs of the breakdown of capitalism. H. S. Houthakker, Additive preferences. L. Johansen, Rules of thumb for the expansion of industries in a process of economic growth. L. R. Klein, Some theoretical issues in the measurement of capacity. T. C. Koopmans, Stationary ordinal utility and impatience. O. Lange, The output-investment ratio and input-output analysis. P. C. Mahalanobis, A method of fractile graphical analysis. M. Morishima, Economic expansion and the interest rate in generalized von Neumann models. P. Norregaard Rasmussen, A short note on the transmission of shocks in simultaneous models. P. A. Samuelson, An extension of the LeChatelier principle. E. Schneider, Hans von Mangoldt on price theory: A contribution to the history of mathematical economics. R. M. Solow, On a family of lag distributions. R. Stone & D. A. Rowe, The durability of consumers' goods. - A triptych on causal systems: I. R. H. Strotz & H. O. A. Wold, Recursive vs. nonrecursive systems. II. R. H. Strotz, Interdependence as a specification error. III. H. O. A. Wold, A generalization of a causal chain models. H. Theil, Best linear index numbers of prices and quantities. J. Tinbergen, Optimum savings and utility maximization over time. G. Tintner, A note on stochastic linear programming.

KB-HB-Å.

THE ECONOMIC JOURNAL

Vol. 70, No. 277, March 1960: J. Jewkes, How much science? W. B. Reddaway & A. D. Smith, Progress in British manufacturing industries in the period 1948-54. R. G. D. Allen, The structure of

macro-economic models. *H. A. J. Green*, Growth models, capital and stability. *J. Bhagwati & H. G. Johnson*, Notes on some controversies in the theory of international trade. *J. Wemelsfelder*, The short-term effect of the lowering of import duties in Germany. *A. E. Jasay*, The social choice between home and overseas investment. *R. Hautrey*, Production functions and land — a new approach.

Vol. 70, No. 278, June 1960: *E. J. Mishan*, A survey of welfare economics, 1939–1959. *E. R. Black*, The age of economic development. *R. Harrod*, Second essay in dynamic theory. *J. L. Sadie*, The social anthropology of economic underdevelopment. *B. Reading*, The forward pound 1951–59. *K. K. Kurihara*, Real balances, expectations and employment. *A. A. Walters*, Marginal productivity and probability distributions of factor services. *M. H. Peston*, Income distribution in the Edgeworth box diagram. *S. Stykolt & H. C. Eastman*, A model for the study of protected oligopolies. *M. Howe & G. Mills*, The withdrawal of railway services. *T. Balogh*, International reserve and liquidity.

KB-HB-A.

ECONOMICA

Vol. 27, No. 105, February 1960: *R. G. Lipsey*, The relation between unemployment and the rate of change of money wage rates in the United Kingdom, 1862–1957: A further analysis. *J. R. Gould*, The firm's demand for intermediate products. *Z. C. Dickson*, Fred M. Taylor's view on socialism. *R. F. G. Alford*, A taxonomic note on the multiplier and income velocity. *K. Lancaster*, Mrs. Robinson's dynamics.

Vol. 27, No. 106, May 1960: *F. Machlup & M. Taber*, Bilateral monopoly, successive monopoly, and vertical integration. *C. A. Blyth*, Towards a more general theory of capital. *H. M. Douty*, Some effects of the \$1.00 minimum wage in the United States. *C. F. Thirlby*, Economists' cost rules and equilibrium theory. *T. W. Hutchison*, Methodological prescriptions in economics: A reply. *D. C. Coleman*, The new age of technology, 1750–1900.

Vol. 27, No. 107, August 1960: *E. Penrose*, Middle East Oil: The international distribution of profits and income taxes. *R. D. Collison Black*, Jevons and Cairnes. *E. Kleiman*, Comparative advantage, Graham's theory, and activity analysis. *D. W. Jorgenson*, On stability in the sense of Harrod. *H. L. Miller, jr.*, A note on Fox's theory of second-hand markets. *R. G. Davis & W. G. Mellon*, Majuendar on "Behaviourist cardinalism". *T. Majuendar*, A reply. *J. Wiseman*, The public economy.

KB-HB-Å-Ar.

EKONOMISK TIDSSKRIFT

Årg. 62, Nr. 1, Mars 1960: *B. Ohlin*, Erik Lindahl — några minnesord. *R. Turvey*, Erik Lindahl. *G. Arvidsson*, Några randanmärkningar till Keynes' investerings teori. *S. Thore*, Den sociala konsumtionsinterdependensen som en matrismultiplikator.

Årg. 62, Nr. 2, Maj 1960: Erik Lindahl. Bibliografi 1919–1960. *E. Lundberg*, Kalkylränta och investeringsinriktning. *J. Åkerman*, Samhällsvetenskap och affärsekonomi. *A. Lindbeck*, Finanspolitikens teori.

KB-HB-Å-ArS.

EKONOMISKA SAMFUNDETS TIDSSKRIFT

Årgång 13, No. 1, 1960: *G. Mickwitz*, Näringslivets konjunktur- och säsongvariationer enligt Mercators index. *G. E. Knoellinger*, Penningvärde, sysselsättning och ekonomisk tillväxt. *K. Sarano*, Scanlon-planen — en milstolpe i samverkan mellan arbetsgivare och arbetare?

Årgång 13, No. 2, 1960: *H. E. Pipping*, J. V. Tallqvist. *T. Almqvist*, Vårt land valutainkomster och den internationella turismen. *R. Hernberg*, Koncentration inom ylleindustrin. *H. Berndtson*, Om investeringarnas inkomsteffekt i Finland 1948–1956. *L. Krusius-Ahrenberg*, Fackföreningsrörelsen, staten och arbetsmarknadsrelationerna.

Årgång 13, No. 3, 1960: *I. Sundbom*, Aspekter på de internationella kapitalrörelserna. *L. Wahlbeck*, Sextitalets ekonomi. *L. Johansen*, Investeringsrate och vekstrate. *K. Rainio*, Inlärningspsykologiska aspekter på det ekonomiska beteendet.

KB-HB-A.

JAHRBÜCHER FÜR NATIONALÖKONOMIE UND STATISTIK

Band 172, Heft 1, Februar 1960: *A. E. Ott*, Ein statisches Modell der Preisbildung im Einzelhandel. *K. Borchardt*, Preisbildung und Konkurrenz im Einzelhandel unter besonderer Berücksichtigung der Probleme der Mehrproduktunternehmung.

Band 172, Heft 2, April 1960: *F. A. Lutz*, Die Nachfrage nach Geld. *J. van Klaveren*, John Law und die Aristokratie während der Regentschaft. *A. E. Ott*, Zum Problem des technischen Fortschritts.

Band 172, Heft 3, Juni 1960: *W. P. Egle*, Wirtschaftsstabilisierung und Wirtschaftsfreiheit. *H. Lampert*, Die Preisführerschaft. Versuch einer umfassenden Darstellung. *S. Klatt*, Wachstums-theoretische Beziehungen in der Akkumulationstheorie von Karl Marx.

Band 172, Heft 4, Juli 1960: *G. Hosmalin*, Der soziologische Ansatz und die ökonomische Theorie der Einkommensverteilung in Frankreich. *S. Varga*, Freie und wirtschaftliche Güter. *R. von Ungern-Sternberg*, Über die Selbstmordhäufigkeit in den wichtigsten Ländern Westeuropas. KB-A.

THE JOURNAL OF POLITICAL ECONOMY

Vol. 68, No. 1, February 1960: *J. L. Stein*, A method of identifying disturbances which produce changes in money national income. *J. W. Fredrickson*, The economic recovery of Finland since World War II. *N. W. Taylor*, French Canadians as industrial entrepreneurs.

Vol. 68, No. 2, April 1960: *R. H. Timberlake, jr.*, The specie circular and distribution of the surplus. *L. M. Schur*, The second Bank of the United States and the inflation after the war of 1812. *W. H. Nicholls*, Industrial-urban development and agricultural adjustment, Tennessee Valley and Piedmont, 1939-54. *V. A. Mund*, Identical bid prices. *E. F. Renshaw*, A note on the expenditure effect of state aid to education. *D. W. Johnson*, Wage escalators and inflation in Denmark, 1945-55. KB-A.

KYKLOS

Vol. 13, Fasc. 1, 1960: *H. Albert*, Nationalökonomie als Soziologie. Zur sozialwissenschaftlichen Integrationsproblematik. *R. M. Stern*, A century of food exports. *W. Fischer*, The German Zollverein. A case study in customs union. *W. Stark*, The conservative tradition in the sociology of knowledge. *L. Hollermann*, What does "dependence" mean in international trade? *W. Fellner*, Professor Baumol's new approach to the theory of the firm.

Vol. 13, Fasc. 2, 1960: *J. H. G. Pierson*, An international economic code: A suggestion. *K. W. Kapp*, Economic development, national planning and public administration. *W. P. Hogan*, Farm income stabilisation: Comments from the New Zealand experience. *J. H. G. Olivera*, Cyclical growth under collectivism. *A. Nove*, Some observations on Professor Olivera's article. *H. Dickson*, Logical aspects of identities in mathematics and in economics: A note. *G. Ranis*, Some case studies of economic development and Hoeselitz's general theoretical schema: A comment.

Vol. 13, Fasc. 3, 1960: *F. K. Mann*, Institutionalism and American economic theory: A case of interpenetration. *L. Baudin*, La Yougoslavie et le communisme. *G. Schmolders*, The liquidity theory of money. *B. F. Hoselitz*, Urbanization in India. *C. Zeleznik*, Some reflections on change. *F. Zweig*, Analysis of class consciousness. *J. H. G. Olivera*, Cyclical growth under collectivism: A note. *S. Weintraub*, Oligopoly and game theory. KB-HB-A-Ar.

OXFORD ECONOMIC PAPERS

Vol. 12, No. 1, February 1960: *N. Georgescu-Roegen*, Economic theory and agrarian economics. *B. Yamey*, Aggregated rebate schemes and independent competition. *A. G. Ford*, Notes on the working of the gold standard before 1914. *J. Marquand*, Earnings-drift in the United Kingdom, 1948-57. *J. Baracs*, Cash-flow in a controlled economy: the case of Hungary. *S. Wellisz*, A note on the measurement of real income.

Vol. 12, No. 2, June 1960: *J. R. Hicks*, Thoughts on the theory of capital — The Corfu conference. *M. H. Peston*, Returns to scale. *S. Riemer*, Israel: Ten years of economic dependence. *A. E. Jasay*, The working of the Radcliffe monetary system. *R. Turvey*, Equity and a capital gains tax. *C. Kennedy*, A static interpretation of some recent theories of growth and distribution. *F. Seton*, Industrialization in overpopulated areas, A geometric interpretation of certain aspects. *L. L. Pasinetti*, Cyclical fluctuations and economic growth.

PROBLEMS OF ECONOMICS

Vol. 2, No. 9, January 1960: *S. Strumilin*, On the determination of value and its application under socialism. *A. Yefimov & V. Krasovskii*, On planned indices of economic effectiveness of capital investments in the national economy of the USSR. *T. Khachaturov*, Methodological ques-

tions of determining the economic effectiveness of capital investments. *M. Solodkov*, On productive labor under socialism. *Y. Kvasha & V. Krasovskii*, The capital output ratio and reserves for reducing it. *G. Khudokormov*, Utilization of the law of value in planning procurement prices for collective farm produce. *I. Krasnov*, Power systems and their role in the development of productive forces. *A. Yefimov*, New standards for amortization of fixed capital.

Vol. 2, No. 10, February 1960: *P. Malyshev*, Differential land rent under socialism — a scientific conference at Moscow University. *S. Partigul*, Demand and supply under socialism. *D. Oparin*, Quantitative relationships in the models of expanded reproduction. *A. Smirnov*, Provision for differences between prices and values in compiling the balance sheet of the national economy. *A. Buzan*, Determining rates of obsolescence under socialism. *V. Belkin*, Economic calculations with the aid of electronic computers. *L. Meshchaninov*, The relation between the rates of increase of labor productivity and wages. *M. Milaganov*, Problems of adjusting the remuneration of labor of personnel employed in non-productive fields. *Fundamentals of labor law of the USSR and the Constituent Republics: A draft*. *V. Zolov*, USSR foreign trade indicators. *A. Kats*, On the question of the so-called income "revolution" in the USA.

Vol. 2, No. 11, March 1960: *A. I. Boiarskii*, On the theory of games as a theory of economic behavior. *I. K. Smirnov*, A contribution to the economic appraisal of land in a socialist society. *A. Kuchko*, Railway electrification during the seven-year plan. *V. Batyrev*, Some theoretical and practical problems of credit in the USSR. *A. Bachurin*, Problems of profitability of industrial enterprises. *M. Lifits*, Certain questions of commodity circulation in the USSR at the present stage. *R. Nazarov*, The increasing level and changing structure of food consumption in the USSR. *T. Zaslavskaya*, Economic conditions for introduction of money payment for labor of collective farmers. *A. Evreiskov*, Present-day inflation and some bourgeois economic conceptions. *M. Golanskii*, Methods employed to recalculate the national income of the USA.

Vol. 2, No. 12, April 1960: *A. Emelianov*, *A. Tolkachov*, Methodological problems in determining the economic effectiveness of production mechanization and automation. *T. Khachaturov*, Economic effectiveness of integrated mechanization and automation. *V. Dadaian*, Mathematical methods are coming into use in economics. *M. F. Solodnikov*, Costs of production in local industry and problems of pricing. *V. Lazarev*, *N. Merkulov*, Reserves available for development of the fuel industry. *E. Budagova*, The problem of the withering away of the collective farmer's personal farm plot. *I. Oblomskia*, Concerning the enterprise fund. *E. Antosenkov*, *V. Moskalenko*, The Soviet Union's program of reducing the working day and the working week. *I. Pisarev*, The use of social funds in public consumption. *R. Entov*, Growth of the US National debt. *I. V. Aleshina*, A modern bourgeois textbook of political economy. *A. Frumkin*, The insolvency of bourgeois trade theory.

Vol. 3, No. 1, May 1960: *L. Kantorovich*, On the calculation of production inputs. *V. Kozlov*, Some theoretical problems of national economic effectiveness of utilization of machines. *G. Anisimov*, The motive forces of technological progress in the USSR at its present stage of development. *V. Garbuzov*, A budget that assures the Soviet Union's economic and cultural progress. *A. Strukov*, Problems of accumulation and consumption in the seven-year plan. *S. Kheinman*, Some economic problems in industrial engineering. *I. Feigin*, On the study of the current problems of territorial distribution of productive forces. *E. Varga*, Twentieth century capitalism. KB.

THE QUARTERLY JOURNAL OF ECONOMICS

Vol. 74, No. 1, February 1960: *J. W. Angell*, Uncertainty, likelihoods and investment decisions. *S. A. Ozga*, Imperfect markets through lack of knowledge. *K. Miyazawa*, Foreign trade multiplier, input-output analysis and the consumption function. *R. E. Baldwin*, The effect of tariffs on international and domestic prices. *C. E. Ferguson*, On theories of acceleration and growth. *R. G. James*, The casual labor problem in Indian manufacturing. *H. M. Oliver jr.*, German neoliberalism.

Vol. 74, No. 2, May 1960: *F. D. Holzman*, Soviet inflationary pressures, 1928-1957: Causes and cures. *A. Smithies*, Productivity, real wages, and economic growth. *F. H. Hahn*, The stability of growth equilibrium. *R. A. Mundell*, The monetary dynamics of international adjustment under fixed and flexible exchange rates. *D. R. Hodgman*, Credit risk and credit rationing. *G. S. Tolley & V. S. Hastings*, Optimal water allocation: The North Platte River. *H. M. Levinson*, Pattern Bargaining: A case study of the automobile workers. *R. Clower*, Keynes and the classics: A dynamical perspective.

Vol. 74, No. 3, August 1960: *R. A. Young & C. A. Yager*, The economics of "bills preferably". *C. B. Hoover*, Employment growth and price levels: A review article. *P. Taft*, The responses of the bakers, longshoremen and teamsters to public exposure. *A. H. Cole*, A note on social overhead and a dynamic analysis of industry. *D. W. Jorgenson*, Growth and fluctuations: A causal interpretation. *J. Weissman*, Is oligopoly illegal? A jurisprudential approach. *M. J. Beckmann*, Some aspects of returns to scale in business administration. *M. J. Gordon*, Security and a financial theory of investment. KB-HB-A.

THE REVIEW OF ECONOMIC STUDIES

Vol. 27 (2), No. 73, February 1960: *P. Newman*, Complete ordering and revealed preference. *L. L. Pasinetti*, A mathematical formulation of the Ricardian system. *B. Thalberg*, The market for investment goods. An analysis where time of delivery enters explicitly. *H. Atsumi*, Mr. Kaldor's theory of income distribution. *J. Tobin*, Towards a general Kaldorian theory of distribution. *N. Kaldor*, A rejoinder to Mr. Atsumi and Professor Tobin. *H. Myint*, The demand approach to economic development. *R. D. Theoharis*, On the stability of the Cournot solution on the oligopoly problem. *H. J. Jaksch*, A regular input-output model with decreasing marginal returns.

Vol. 27 (3), No. 74, June 1960: *L. L. Johnson*, The theory of hedging and speculation in commodity futures. *M. K. Richter*, Cardinal utility, portfolio selection and taxation. *R. Findlay*, Economic growth and the distributive shares. *N. Kaldor*, A rejoinder to Mr. Findlay. *H. Uzawa*, Walras's tatonnement in the theory of exchange. *M. Morishima*, On the three Hicksian laws of comparative statics. *P. Newman*, A supplementary note on complete ordering and revealed preference. *C. L. Lloyd*, The equivalence of the liquidity preference and loanable funds theories and the new stock-flow analysis. *G. C. Archibald*, Testing marginal productivity theory.

Vol. 27 (3), No. 74, June 1960: *L. L. Johnson*, The theory of hedging and speculation in commodity futures. *M. K. Richter*, Cardinal utility, portfolio selection and taxation. *R. Findlay*, Economic growth and the distributive shares. *N. Kaldor*, A rejoinder to Mr. Findlay. *H. Uzawa*, Walras's atonement in the theory of exchange. *M. Morishima*, On the three Hicksian laws of comparative statics. *P. Newman*, A supplementary note on complete ordering and revealed preference. *C. L. Lloyd*, The equivalence of the liquidity preference and loanable funds theories and the new stock-flow analysis. *G. C. Archibald*, Testing marginal productivity theory. KB-HB-A.

THE REVIEW OF ECONOMICS AND STATISTICS

Vol. 42, No. 1, February 1960: *Y. Grundfeld & Z. Griliches*, Is aggregation necessarily bad? *N. Kaldor*, The Radcliffe report. *J. Mincer*, Employment and consumption. *S. W. Rousseas*, Velocity changes and the effectiveness of monetary policy, 1951-57. *G. W. Wilson*, The relationship between output and employment. *J. Burtle*, Parametric maps of different types of economic development. *M. O. Clement*, The quantitative impact of automatic stabilizers. *E. E. Hagen*, Some facts about income levels and income growth. *M. L. Burstein*, The economics of tie-in sales. *R. E. Jones*, Depreciation and the dampening effect of income changes. *P. T. Moore*, The World Bank and its economic missions. *H. Neisser & E. Grosswald*, Gross capital stock and net capital stock: The simplest case.

Vol. 42, No. 2, May 1960: *F. Machlup*, Another view of cost-push and demand-pull inflation. *C. D. Long*, The illusion of wage rigidity: Long and short cycles in wages and labor costs. *H. Menderhausen*, The terms of Soviet-Satellite trade: A broadened analysis. *J. D. Phillips*, Labor's share and "wage parity". *S. Enke*, The gains to India from population control: Some money measures and incentive schemes. *B. F. Massell*, Capital formation and technological change in the United States manufacturing. *T. Mayer*, The distribution of ability and earnings. *H. L. Miller, jr.*, The demand for refrigerators: A statistical study. *S. Fujino*, Some aspects of inventory cycles. *A. A. Walters*, Expectations and the regression fallacy in estimating cost functions. KB-HB-A.

REVUE D'ÉCONOMIQUE POLITIQUE

70e année, No. 1, Janvier-Février 1960: *A. Mey*, Le circuit économique et sa relation avec la théorie de la valeur et du calcul rationnel de l'économie industrielle. *A. Cotta*, Le déclin de la domination économique d'une nation. *J. Monteil*, Le gaspillage dans l'entreprise.

70e année, No. 2, Mars-Avril 1960: *F. Houillier*, Un maître de l'économie rurale: Pierre Fromont.

J. St. Pesmazoglu, Problèmes de développement économique en Grèce. *J. Mehling*, Politique monétaire canadienne et reprise en main de la conjoncture. *M. Leduc*, Le mécanisme du multiplicateur chez les mercantilistes de langue française au XVIIIe siècle.

70e année, No. 3, Mai-Juin 1960: *J. Marchal*, Les modèles macroéconomiques de la répartition du revenu national de K. E. Boulding. *M. Falise*, L'analyse de la répartition du revenu national de N. Kaldor. *L. Devaud & L. Solari*, Note sur une étude de Mrs. Joan Robinson à propos de la théorie de la répartition. *H. J. Jaksch*, Quelques modèles macroéconomiques de la répartition du revenu national, contributions allemands 1930-1960. *J. Marchal*, Note complémentaire sur le modèle de répartition du revenu national proposé par Nicholas Kaldor. *G.-H. Bousquet*, Quelques gloses en marge des théories de l'épargne, de l'intérêt et des investissements. KB.

SCHMOLLERS JAHRBUCH

80. Jahrgang, 1. Heft, 1960: *G. Scherhorn*, Verhaltensforschung und Konsumtheorie. *E. Korner*, J. M. Keynes und die Beschäftigungslehre der Klassiker.

80. Jahrgang, 2. Heft, 1960: *E. Brand*, Vom Erkenntniswert der ökonomischen Funktionalität. *F. Jonas*, Über den Begriff der Theorie der Spiele und des wirtschaftlichen Verhaltens. *R. Kerschagl*, Was kann uns Marx noch heute sagen?

80. Jahrgang, 3. Heft, 1960: *F. Bülow*, Das Bild vom Menschen in der Wissenschaft und Zeit. Eine soziologische Betrachtung. *R. von Ungern-Sternberg*, Die Frau der europäischen Gegenwart. *E. Korner*, Investitionsmultiplikator und Horten.

80. Jahrgang, 4. Heft, 1960: *L. von Wiese*, Die Geistigen im Wiederstreite der Sozialsysteme. *S. Varga*, Prinzipielle Fragen der Marktforschung im Sozialismus. *A. von Loesch*, Zur Vermögensbildung der Arbeitnehmer. *L. Köllner*, Die Problematik der Typenbildung für Entwicklungsländer, Methodologische Bemerkungen. *W. M. Frhr. v. Bissing*, Zur Stellung der deutschen evangelischen Kirche in der modernen Industriegesellschaft. KB.

SCHWEIZERISCHE ZEITSCHRIFT FÜR VOLKSWIRTSCHAFT UND STATISTIK

96. Jahrgang, Nr. 1, März 1960: *A. Schwarz*, Zur Geschichte des »Elektronischen Gehirns«. *J. Niehans*, & *R. Bitterli*, Der schweizerische Kreditmarkt und das Gesetz von Angebot und Nachfrage. *R. Henn*, Die Behandlung betrieblicher Störungen und Stauungen durch Übergangswahrscheinlichkeiten. *H. Stuber*, Über die Regelung des Schlachtviehmarktes. *A. Bernet*, Soziale Bestrebungen schweizerischer Arbeitgeber im 19. Jahrhundert. *J. Neuhaus*, Grenzen und Möglichkeiten eines Vergleichs der Aktiengesellschaftserträge einiger europäischer Länder. *R. Ferber*, Durchschnitt und Streuung als Komponenten der repräsentativen Betriebsgrösse.

96. Jahrgang, Nr. 2, Juni 1960: *A. Stobbe*, Kurzfristige und langfristige Bestimmungsgründe der Einkommensverteilung. *A. Nicols*, Economic efficiency and the regulation of competition. *J. Valarché*, L'organisation sociale rurale du Valais et son évolution. *A. Miller*, Das Bevölkerungsproblem in den unterentwickelten Ländern. *H. Würzler*, Die obersten Zielsetzungen der Wirtschaftspolitik. *P. Bernholz*, Volkswirtschaftliche Saldenmechanik. *E. E. Jucker-Fleetwood*, Banks at universities of developing countries. KB.

WELTWIRTSCHAFTLICHES ARCHIV

Band 84, Heft 1, 1960: *E. Schneider*, Erik Lindahl in memoriam (1891-1960). *H. Brems*, Welfare and variable product quality. *G. Clayton*, Some notes on devaluation and prices. *M. J. Beckmann*, Lineares Programmieren und neoklassische Theorie. *H. Ohm*, Angewandte Preistheorie und Grenzkostenpreisprinzip bei unvollkommener Integration.

Band 84, Heft 2, 1960: *F. Baade*, Wilhelm Gülich in memoriam. *W. Wetzel*, Oskar Andersson in memoriam. *R. B. Heflebower*, The firm in oligopoly analysis. *E. Heuss*, Das Oligopol, ein determinierter Markt. *R. Leibert*, Beitrag zum Problem der Energieprognose. *J. Okuniewski*, Faktoren der Intensivierung und Produktivitätssteigerung in der Landwirtschaft Dänemarks und der Bundesrepublik Deutschland nach dem zweiten Weltkrieg. KB-H-T-Fo-T.

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT

8. Jahrgang, Nr. 1, Jan./Febr. 1960: *W. Tuchscheerer*, 100 Jahre »Zur Kritik der politischen Ökonomie«. *W. Bock & K. Hartmann*, Der ökonomische Nutzeffekt der Spezialisierung der Pro-

duktion in der sozialistischen Industrie und seine Ermittlung. *G. Schmidt-Renner*, Zu den Grundlagen der komplexen regionalen Perspektivplanung. *G. Baron*, Aktienrechtsreform und »Volkskapitalismus«. *G. Körner*, Bedürfnis und Konsumtion in der bürgerlichen ökonomischen Theorie und Propaganda in Westdeutschland.

8. Jahrgang, Nr. 2, Febr./März 1960: *W. Kelling, J. Thamm, A. Trinks & L. Voss*, Zur sozialistischen Rekonstruktion der Industrie in der DDR. *K. Bernheier*, Charakter und Aufgaben der Grosshandelsgesellschaften. *R. Pieplow*, Das ökonomische Gesetz vom vorrangigen Wachstum der Produktion von Produktionsmitteln und der technische Fortschritt. *F. Grigar*, Die Verwendung mathematischer Maschinen in der Industrie. *E. König*, Zum Godesberger Programm der Sozialdemokratie. *L. Maier*, Zum Problem der staatsmonopolistischen Kapitalismus.

8. Jahrgang, Nr. 3, April/Mai 1960: *W. Schmidt*, Zur Entwicklung der sozialistischen Landwirtschaft im Siebenjahrplan. *K. Reinhard*, Zur proportionalen Entwicklung der Industrieproduktion im Siebenjahrplan. *H. Emmerich*, Zur Perspektivplanung in der metallverarbeitenden Industrie. *G. Dünneber, K.-H., Köhler & R. Mayerhofer*, Zur sozialistischen Rekonstruktion im Textilmaschinenbau. *R. Fleck & H. Rössler*, Die Entwicklung der gegenseitigen sozialistischen Hilfe durch die sozialistische Gemeinschaftsarbeit und den Leistungsvergleich. *F. Birkicht, H. Niemczyk & K. Stein*, Zur internationalen sozialistischen Spezialisierung und Kooperation im Schwermaschinenbau.

8. Jahrgang, Nr. 4, Mai/Juni 1960: *K. Kampfert & W. Krause*, Für einen schnellen Umschwung in Lehre und Forschung an den wirtschaftswissenschaftlichen Fakultäten und Hochschulen. *H. Emmerich*, Für einen hohen Nutzen der sozialistischen Rekonstruktion. *W. Jansen*, Über die gesellschaftliche Leitung des sozialistischen Industriebetriebes. *E. Nabel*, Zur Inflation in Deutschland nach dem ersten Weltkrieg. *J. Rudolph*, Die Berechnung des ökonomischen Nutzeffekts und die Ermittlung des Arbeitsaufwands für die Produktion. *W. Nemtschinow*, Zu aktuellen Problemen der sowjetischen Wirtschaftswissenschaft. *W. Belkin*, Ökonomische Berechnungen mit Hilfe von Elektronenrechenmaschinen. KB.

ZEITSCHRIFT FÜR DIE GESAMTE STAATSWISSENSCHAFT

116. Band, 1. Heft, 1960: *G. U. Papi*, Eine Theorie über das ökonomische Verhalten des Staates. *G. Bombach*, Die Stabilität der industriellen Produktivitätsstruktur. *W. G. Hoffmann*, Die Stabilität der industriellen Produktivitätsstruktur. (Bemerkungen zu einem Aufsatz unter gleichem Titel von G. Bombach). *H. Haller*, Probleme einer konjunkturpolitisch orientierten Finanzpolitik unter besonderer Berücksichtigung des Finanzausgleichs. *H.-J. Jaksch*, Das Konkurrenzpreissystem bei struktureller Unterbeschäftigung. *M. Orlowski*, Das Problem der Valutenkurse in der sozialistischen Wirtschaft.

116. Band, 2. Heft, 1960: *E. Fossati*, Die Bedeutung der ökonomischen Forschung. *H.-J. Vosgerau*, Monopol und Werbung. *R. Sellen*, Bewertung strategischer Spiele. *D. J. Delivanis*, Griechenlands Wiederaufbau und Stellung in der Weltwirtschaft. *W. Wernet*, Wissenschaftliche Begriffsbildung im Bereich des dezentralen Gewerbes. *I. W. Sauer*, Werttheoretische Studien. KB.

LITTERATUROVERSIGT

Fortegnelsen er opstillet på grundlag af, hvad der anskaffes af biblioteker her i landet, og oplysninger i tidsskrifts- og forlagspublikationer. For hvert skrift oplyses forfatter, titel, udgivelsessted og -år og så vidt muligt sideantal og pris. Endvidere angives, på hvilket bibliotek publikationen ved listens offentliggørelse eventuelt befinder sig; manglende biblioteksangivelse forhindrer således ikke, at bogen evt. senere vil være tilgængelig på et bibliotek. Der anvendes følgende forkortelser: Det kgl. bibliotek (KB), Handelshøjskolens bibliotek (HB), Universitetets økonomiske laboratorium (Ø), Statistisk Departements bibliotek (Sta), Det amerikanske bibliotek (AL), Folketingets bibliotek (F) og Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv (Ar).

Oversigterne udarbejdes af bibliotekar ved Det kgl. bibliotek, cand. polit. *Knud Erik Svendsen*.

- Abbot, L.**, Economics and the modern world. New York 1960. 880 s. \$ 6,95.
- Adli, A.**, Aussenhandel und Aussenwirtschaftspolitik des Iran. Berlin 1960. 314s. DM 33,60.
- Agarwal, S. N.**, (ed.), India's population, An assessment of the dynamics of population growth in economic planning. London 1960.
- Akwawuah, K. A.**, Prelude to Ghana's industrialisation. London 1960. 96s. 10/6.
- Algeria's development.** 1959. Algiers 1959. 120 s. (Algiers, Information Service, Delegation General of the French Government in Algeria.)
- Allen, R. L.**, Soviet economic warfare. Washington 1960. 293 s. \$ 5.
- Alzheimer, H.**, Gewinnsteuern und Steuerbilanz der Kreditinstitute. Wiesbaden 1960. 220s. DM 16,40.
- Arbeitszeit und Produktivität.** Untersuchungsergebnisse wissenschaftlicher Forschungsinstitute. Berlin 1958-60. 105+63+92s. Dm 18,60, 11,80 & 18,60.
- Austruy, J.**, Structure économique et civilisation l'Egypte et le destin économique de l'Islam. Paris 1960. 367s. NF 29,40.
- Baster, J.**, The introduction of western economic institutions into the Middle East. London 1960. 41s. 4/6. (A Chatham House memorandum).
- Batzer, E. & H. Laumer**, Die deutsche Handelsstatistik. Quellen, Vergleichbarkeit und Aussagewert. Berlin 1960. 103s. DM 14,60. HB.
- Baumgart, E.**, u. a., Die Finanzierung der industriellen Expansion in der Bundesrepublik während der Jahre des Wiederaufbaus. Berlin 1960. 89s. DM 13,60.
- Beer, S.**, Cybernetics and management. London 1959. 214s. 25/-.
- Beiträge zur Gegenwartsproblemen der angewandten Statistik.** Festgabe für Professor Dr. Jakob Breuer. Köln 1960. 134 s.
- Bell, J. W. & W. E. Spahr** (ed.), A proper monetary and banking system for the United States. New York 1960. 239s. \$ 6.
- Belshaw, H.**, Agricultural credit in economically underdeveloped countries. Rome 1959. 255 s. (FAO. Agricultural studies. 46.).
- Bendix, R.**, Max Weber - an intellectual portrait. Garden City 1960. 480s. \$ 5,75.
- Berlin, I.**, Karl Marx: His life and environment. New York 1959. 280s. \$ 1,50.
- Betænkning** afgivet af udvalget vedrørende lønregulering efter pristal. København 1960. 40s. Dkr. 4. Ar.-HB.
- Bitterli, R.**, Die Bestimmungsgründe der Schweizerischen Zinsentwicklung 1930-57. Zürich 1960. 67s. Sfr. 12.
- Blair, C. P.**, Fluctuations in United States imports from Brazil, Columbia, Chile, and Mexico, 1919-1954. Austin, Texas 1959. 225s. \$2. (Bureau of Business Research, University of Texas.)
- Blessing K.**, Die Verteidigung des Geldwertes. Frankfurt M. 1960. 308s. DM 19,80.
- Blyth, C. A.**, The use of economic statistics. London 1960. 240s. 28/-.
- Bodmer, W.**, Die Entwicklung der schweizerischen Textilwirtschaft im Rahmen der übrigen Industrien und Wirtschaftszweige. Zürich 1960. 579 s. Sfr. 34.
- Böhm, H.-H. & F. Wille**, Direct costing und Programmplanung. Moderne Kalkulationsverfahren für gewinnoptimale Produktions- und Verkaufsprogramme. München 1960. 141s. HB.
- Bösch, H. J.**, Die Kurspflege bei Wertpapieren. Frankfurt M. 1959. 151 s. DM 19,80.
- Bordaz, R.**, La nouvelle économie soviétique, 1953-1960. L'Experience Khrouchtchev. Paris 1960. 272s. NF 12.
- Borts, G. H.**, Regional cycles of manufacturing employment in the United States, 1914-63. New York 1960. 60 s. 75 c. KB.
- Bosch, W.**, Marktwirtschaft - staatliche Befehlswirtschaft. Ein Vergleich der Wirtschaftsordnungen in West- und Mitteldeutschland. Heidelberg 1960. 336 s. DM 29. (Veröffentlichungen des Forschungsinstituts an der Universität Mainz.)
- Boskey, S.**, Problems and practices of development banks. Baltimore 1959. 201s. \$ 3,50. HB.
- Brandenberger, W.**, Monetäre Aspekte der

- Vollbeschäftigungspolitik. Winterthur 1960. 130s. Sfr. 14.
- Broicher, C.**, Europa im Aufbau. Köln 1960. 112s. DM 5.
- Broicher, M. D.**, Industrial development. A guide for accelerating economic growth. London 1960. 300s. 54/6.
- Buchan, A.**, The spare chancellor: the life of Walter Bagehot. London 1959. 287s. 25/-.
- Bullock, H.**, The story of investment companies. New York 1959 & London 1960. 305s. 48/-.
- Cavers, D. F., & J. R. Nelson**, Electric power regulation in Latin America. Baltimore 1959. 279s. \$ 6.
- Caves, R. E.**, Trade and economic structure: models and methods. London 1960. 317s. 48/-.
- Cavin, J. P.**, (ed.), Economics for agriculture. Selected writings of John D. Black. London 1960. 719s. 96/-.
- Chamber of Commerce of United States**, The promise of economic growth: prospects, costs, conditions. Washington 1960. 55s.
- Chambre, H.**, L'aménagement du territoire en U.R.S.S., Introduction à l'étude des régions économiques soviétiques. La Haye 1959. 250s. NF 30. (Études sur l'économie et la sociologie des pays slaves. 4.)
- Chandra Jha, S.** Marxist theories of imperialism: Lenin, Rosa Luxemburg, and Fritz Sternberg. Calcutta 1959. 79s. Rs. 3. Ar.
- Chardonnet, J.**, Métropoles économiques. Paris 1959. 114s. NF 12.
- Chaturvedi, J. N.**, Theory of marketing in underdeveloped countries. Allahabad 1959. 135s. Rs. 7,50.
- Chelliah, R. J.**, Fiscal policy in underdeveloped countries. With special reference to India. London 1959. 176s. \$ 2,75.
- Choudhury, R.**, The plans for economic development of India. Calcutta 1959. 183s. Rs. 7.
- Choumanidis, L. T.**, The theory of wages, from the time of the classics to this date. Athens 1957. 160s.
- Clegg, H. A.**, A new approach to industrial democracy. London 1960. 140s. 18/6.
- Cochran, T. C.**, The Puerto Rico business-man. A study in cultural change. Philadelphia 1959. 198 s.
- Commission for technical co-operation in Africa south of the Sahara**, Inventory of economic studies concerning Africa south of the Sahara. An annotated reading list of books, articles and official publications. London 1960. 301s. 30/-.
- Committee for economic development**, National objectives and the balance of payments. New York 1960.
- Conan, A. R.**, Capital imports into sterling countries. London 1960. 107s. 18/-.
- Conard, J. W.**, An introduction to the theory of interest. Berkley-Los Angeles 1959. 375s. (The Bureau of Business and Economic Research of the University of California).
- Coppock, D. J.**, The causes of business fluctuation. General survey of the pattern and probable causes of major business fluctuations in the U. K. and the U.S.A. in the century following 1840. Manchester 1959. 42s.
- Coppock, J. D.**, Economics of the business firm. New ork 1959. 233s. 54/-.
- Crane, B.**, The practical economist. New York 1960. 242s. \$ 3,95.
- Cyriax, G. & R. Oakeshott**, The bargainers. A survey of modern trade unionism. London 1960. 21/-.
- Dahl, R. A., M. Haire & P. F. Lazarsfeld**, Social science research on business: Product and potential. New York 1960. 185 s. \$ 3.
- Damm, J.**, Verzinsung der Mindestreserven? Frankfurt M. 1959. 80s. DM 11,20.
- Data processing to-day**. A progress report. New concepts, techniques and applications. New York 1960. 143s. (American Management Association. Management report. 46.)
- Denlau, J. F.**, The common market. London 1960. 139 s. 15/-.
- Dayre, J.**, Les faux dilemmes. Libéralisme ou dirigisme? Inflation ou récession? Paris 1959. 305s. Nfr 24.
- Debreu, G.**, Theory of value: an axiomatic analysis of economic equilibrium. London 1959. 114s. 38/-.

- Delwart, L. O.**, The future of Latin American exports to the United States: 1965-1970. New York 1960. 130s.
- Diekmann, K.**, Wirtschaftsrechnung, Investitionen und Wachstum in einer Zentralverwaltungsverwaltungswirtschaft. Berlin 1960. 144s. DM 22.
- Digby, M.**, The word co-operative movement. London 1960. 192s. 12/6.
- Duesenberry, J. S., & L. E. Preston**, Cases and problems in economics. Englewood Cliffs 1960. 195s. \$ 2,95. HB.
- Edwards, C. D.**, The price discrimination law: A review of experience. Washington 1959. 698s. \$ 10. HB.
- Ehlen, K. J.**, Die Filialgrossbanken. Entwicklung und Stellung im deutschen Kreditsystem. Stuttgart 1960. 150s. DM 24. (Beiträge zur Erforschung der wirtschaftlicher Entwicklung. N.F.) HB.
- Eisner, G.**, Jamaica, 1830-1930. A study in economic growth. Manchester 1960. 50/-.
- Eiteman, W. J.**, Price determination in oligopolistic and monopolistic situations. Ann Arbor, Mich. 1959. 45s. (University of Michigan. Michigan business reports. 33.) HB.
- Ekonomi - politik - samhälle.** En bok tillägnad Bertil Ohlin på 60-årsdagen. Stockholm 1959. 305s. Skr. 30. KB.
- Enell, J. W. & G. H. Haas**, Setting standards for executive performance. New York 1960. 120s. (American Management Association, Research study. 42.) HB.
- Engel, E. & H. Dansmann**, Agrarpolitik und Agrarmärkte in der EWG. Lage, Probleme, Aussichten. Hamburg 1959. 110s. DM 9,60.
- Entwicklungshilfe innerhalb des Ostblocks.** Frankfurt 1960. 108s. DM 12. (Arbeiten zu Wirtschaftskunde der Entwicklungsländer.)
- Erdman, P. & P. Rogge**, Die europäische Wirtschaftsgemeinschaft und die Drittländer. Basel 1960. 337s. Sfr. 30,80.
- Erdmannsdorf, W.-D.**, Entwicklungsland Äthiopien. Eine wirtschaftswissenschaftliche Studie. Bonn 1958. 122s. DM 7,80. (Deutsche Afrika-Gesellschaft e. V., Bonn. Schiftenreihe. 9.)
- Evely, R. & I. M. D. Little**, Concentration in British industry: and empirical study of the structure of industrial production, 1935-51. London 1960. 357s. 55/-.
- EWG und EFTA in schweizerischer Sicht.** Zürich 1960. 200s. DM 18.
- Fagan, H.**, Nationalisation. London 1960. 64 s. 2/6.
- Faingar, I. M.**, Die Entwicklung des deutschen Monopolkapitals (fra russisk). Berlin 1959. 340s. DM 8.
- Fallse, M.**, La demande de monnaie. Louvain 1959. 210s.
- Federation of British Industries**, Taxation in Western Europe: a guide for industrialists. London 1959. 157s. 20/-.
- Fellner, W.**, Modern economic analysis. London 1960. 500s. 54/6.
- Ferns, H. S.**, Britain and Argentina in the nineteenth century. Oxford 1960. 63/-.
- Firestone, J. M.**, Federal receipts and expenditures during business cycles, 1879-1958. Princeton 1960. 192s. \$ 4. KB.
- Forker, J.**, Das Wirtschaftlichkeitsprinzip und das Rentabilitätsprinzip. Ihre Eignung zur Systembildung. Berlin 1960. 232s. DM 22,80. (Die Unternehmung im Markt. 6.)
- Friedman, M.**, A program for monetary stability. New York 1959. 110s. \$ 2,75.
- Gaudet, F. J.**, Labor turnover: calculation and cost. New York 1960. 111s. 45/-.
- (American Management Association. Research Studies. 39.) HB.
- Ghosh, S.**, Inflation in an underdeveloped economy: a study of inflation in India. Calcutta 1959. 228s. Rs 11.
- Ghosh, S.**, Trade unionism in undeveloped countries. Calcutta 1960. 410s. Rs 20.
- Goodrich, C.**, Government promotion of American canals and railroads, 1800-1890. New York 1960. 382s. \$ 7,50.
- Gräbig, G.**, Internationale Arbeitsteilung und Aussenhandel im sozialistischen Weltssystem. Berlin 1960. 102s. DM 3,60. (Schriftenreihe Sozialistische Weltwirtschaft. 2.)
- Granick, D.**, The red executive - a study of

- the organization man in Russian industry. Garden City 1960. 334s. \$ 4,50.
KB.-HB.
- Grebler, L.**, Housing issues in economic stabilization policy. New York 1960. 129s. \$ 1,50. KB.
- Gries, H.-A.**, Die Auswirkungen der Saisonschwankungen im Wohnungsbau auf die Gesamtwirtschaft. Eine Multiplikatoranalyse. Tübingen 1960. 200s. DM 22,50.
- Grunwald, K. & J. Ronall**, Industrialization in the Middle East. New York 1960. 394s. \$ 7.
- Gullebaud, C. W.**, Wage determination and wages policy. London 1960. 31s. 2/6.
- Gurley, J. G.**, Liquidity and financial institutions in the postwar economy. Washington 1960. 57s.
- Hallstones, T. J.**, Basic economics. Cincinnati 1960. 513s. \$ 6.
- Hall, C. A., jr.**, Fiscal policy for stable growth. New York 1960. 320s. \$ 5.
- Hancock, R.**, Puerto Rico: A success story. Princeton 1960. 200s. \$ 5.
- Hanna, F. A.**, The compilation of manufacturing statistics. Washington 1959. 233s. \$ 1,75.
- Hansen, B. L.**, Work sampling for modern management. Englewood Cliffs., N. J. 1960. 263 s. HB.
- Harbison, H. & I. A. Ibrahim**, Human resources for Egyptian enterprise. New York 1959. 221s. 43/-.
- Harbrecht, P. P. a. o.**, Toward the paraproprietal society: An essay on the nature of property in twentieth century America. New York 1960. 43s.
- Harding, F. O.**, Politisches Modell zur Wirtschaftstheorie. Theorie der Bestimmungsfaktoren finanzwirtschaftlicher Staatstätigkeit. Freiburg/Br. 1959. 142s. DM 12,80.
- Harrington, M. & P. Jacobs (ed.)**, Labor in a free society. Berkeley & London 1959. 186s. 24/-.
- Hayek, F. A.**, The constitution of liberty. Chicago 1960. 569s. \$ 7,50.
- Hazlewood, A. & P. Henderson**, The economics of federation. Oxford 1960. 91s. 10/6.
- Heilperin, M. A.**, Studies in economic nationalism. Geneve 1960. 230 s. Sfr. 20.
- Heuser, J.**, (ed.), Grossstadtbildung in industriellen Entwicklungsräumen. Das Beispiel Marl. Köln 1960. 92s. DM 7,50.
- Hick, W.**, Der Verbund von Kohle und Eisen als betriebswirtschaftliches Problem im Spiegel der Neuordnung und Rückverflechtung an der Ruhr. Köln 1960. 264 s. DM 23. (Veröffentlichungen der Schmalenbach-Gesellschaft. 28.)
- Hickmann, E.**, Die Wirtschaft des Auslandes. Die Entwicklungsvorhaben d. Gegenwart. Vol. 1. Ägypten bis Italien. Vol. 2. Japan bis Vietnam. Darmstadt 1959. 1857 s. DM 50.
- Hock, W.**, Der deutsche Antikapitalismus zur Zeit der Weltwirtschaftskrise. Frankfurt 1960. 110 s. DM 12. (Veröffentlichungen des Instituts für Bankwirtschaft und Bankrecht an der Universität Köln.)
- Hoffmeyer, E.**, Stabile priser og fuld beskæftigelse. 1960. 297s. KB.-HB.-Ø.-Ar.
- Hoselitz, B. F.**, Sociological aspects of economic growth. Glencoe, Ill. 1960. \$ 5.
- Hsueh Mu-chiao a. o.**, The socialist transformation of the national economy in China. Peking 1960. 237s. 5/6. KB.
- Hultgren, T.**, Changes in labor cost during cycles in production and business. New York 1960. 85s. \$ 1,50. KB.
- Hutton, G.**, Inflation and society. London 1960. 162s. 15/-.
- Jarrett, H. (ed.)**, Science and resources. Prospects and implications of technological advance. Baltimore 1959. 250s. \$ 5.
- Jes, D. J. & C. J. Tucker**, Problems of full employment. London 1960. 265s. 20/-.
- L'importance et la structure des recettes et des dépenses publiques en fonction du développement économique.** Bruxelles 1960. B.f.r. 480. (Congrès de Bruxelles septembre 1958, XIVe session.)
- Industrial Conference Board**, Prerequisites for economic growth; a discussion. New York 1959. \$ 10.
- Industrie und Technik in der DDR 1945-55.** Berlin 1960. 480s. DM 45.
- Inman, M. K.**, Economics in a Canadian setting. Toronto 1959. 771s. \$ 6,95.

- International Confederation of Free Trade Unions**, Foreign investment in economically underdeveloped countries. Brussels 1959. 108s. 7/-.
- Iran als Entwicklungsland**. Arbeiten zur Werkschaftskunde der Entwicklungsländer ö Frankfurt/M. 1959. 44 s. DM 4,80.
- Isard, W. a. o.**, Industrial complex analysis and regional development. A case study of refinery-petrochemical-synthetic-fiber complexes and Puerto Rico. New York 1959. 294 s. § 8,75.
- Johnston, J.**, Statistical cost analysis. London 1960. 200s. 46/6.
- Islam, N.**, Foreign capital and economic development: Japan, India, and Canada; studies in some aspects of absorption of foreign capital. London 1960. 253s. 42-.
- Kaldor, N.**, Essays on economic stability and growth. London 1960. 42/-.
- Kaldor, N.**, Essays on value and distribution. London 1960. 35/-.
- Kalussis, D.**, Betriebslehre des Einzelhandels. Köln 1960. 196s. DM 26.
- Kapoor, I. M.**, Indian currency. Allahabad 1960. 260s.
- Kantzenbach, E.**, Möglichkeiten und Grenzen der Konjunkturpolitik in der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft. Göttingen 1960. 123s. DM 7,50. (Vorträge und Beiträge aus der Institut für Verkehrswissenschaft an der Universität Münster)
- Kapoor, I. M.**, The Indian currency: its history and present problems including the two five year plans. Allahabad 1960. 198s. 10/-.
- Kasten, H.**, Internationale Währungsreserven und nationale Reservepolitik. Frankfurt M. 1959. 60s. DM 8,60.
- Katzarov, K.**, Théorie de la nationalisation. Paris 1960. 532 s. NF 67,50.
- Kellerer, H.**, Statistik im modernen Wirtschafts- und Sozialleben. Hamburg 1960. 289 s. DM 3,30.
- Kenen, P. B.**, Giant among nations, Problems in United States foreign economic policy. New York 1960. 232 s. § 5.
- Kent, R. P.**, Corporate financial management. Homewood, Ill. 1960. 851 s. § 7,50.
- Klenitz, F. K.**, Existenzfragen des griechischen Bauerntums. Agrarverfassung, Kreditversorgung und Genossenschaftswesen. Entwicklung und Gegenwartsprobleme. Berlin 1960. 122 s. DM 12,60.
- Klesewetter, B.**, Der Handel des Ostblocks. Integrierter Aussen- und Innenhandel der Ostblockländer und Chinas. Berlin 1960. 400 s. DM 19,80.
- Knaute, E.**, Die Einheit von materieller und finanzieller Planung. Berlin 1959. 106 s.
- Köhler, H. J.**, Der Begriff »Geldmenge« und seine Problematik. Berlin. 1960. 71 s. DM 6,60. (Finanzwissenschaftliche Forschungsarbeiten. N.F. 21.)
- Korteweg, S. & F. A. G. Keesing**, A textbook of money. London 1960. 308 s. 35/-.
- Kossack, E.**, Die immateriellen Wirtschaftsgüter und ihre Bedeutung in der Bilanz. Wiesbaden 1960. 108 s. DM 8,60.
- Kozlov, G. A.**, Die Warenproduktion in ihren Anfangsstadien. Eine Einführung in die Theorie der Warenproduktion. Berlin 1960. 146 s. DM 2.
- Krelle, W.**, Preistheorie. Tübingen 1960. 870 s. DM 64. (St. Galler wirtschaftswissenschaftlicher Forschungen).
- Krüger, K.**, Der Wirtschaftsblock der Ostblockländer. Schwerpunktsystem von Industrie und Produktion in den Staaten des Sowjetblocks und Chinas. Berlin 1960. 400 s. DM 19,80.
- Kuan Ta-tung**, The socialist transformation of capitalist industry and commerce in China. Peking 1960. 133s. 3/6.
- Kuehn, A.**, Investitionen, Investitionsfinanzierung und Wirtschaftswachstum in West-Berlin. Berlin 1960. 116s. DM 18,60.
- Lampman, R. J.**, Changes in the share of wealth held by top wealth-holders, 1922-56. New York 1960.
- Landgren, K.-G.**, Den »nya ekonomien« i Sverige, J. M. Keynes, E. Wigforss, B. Ohlin och utvecklingen 1927-1939. (With an English summary) Stockholm 1960. Skr. 24. (Ekonomiska studier utg. av National-ekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet 3.) HB.
- Lange, O.**, Essays on economic planning. London 1960. 72s. 36/-.
- Laum, B.**, Schenkende Wirtschaft. Nicht-

- marktmässiger Güterverkehr und seine soziale Funktion. Frankfurt M. 1960. 495s. DM 37,50.
- Leibenstein, H.**, Economic theory and organizational analysis. New York 1960. 349s. § 6.
- Leppo, M.**, Makt och ansvar vid bekämpandet av inflationen. Några problemställningar. Helsingfors 1959. 139s. HB.
- Lewis, P. R.**, The literature of the social sciences. An introductory survey and guide. London 1960. 222s. 28/-.
- Lindblom, P.**, Är socialpolitiken för dyr? Stockholm 1959. 144s. Skr. 11,50. Ar.
- Lindhardt, H.**, Bankbetriebslehre, Band II: Bankbilanzen. Köln 1960. 350s. DM 33. (Bankwirtschaftliche Schriftenreihe. 2.)
- Lipfert, H.**, Der deutsche Privatkontomarkt. Frankfurt a. M. 1959. 76s. HB.
- Lister, L.**, Europe's coal and steel community, an experiment in economic union. New York 1960. 495s. § 8.
- Machol, R. E.**, Information and decision processes. London. 200s. 46/-.
- MacPherson, R. B.**, Tariffs, markets, and economic progress. A re-appraisal of trade policies in the light of Canada's productive capabilities and long-term opportunities. Toronto 1959. 91s. § 3,50.
- Mamoria, C. B.**, Population and family planning in India. Allahabad 1959. 167s. § 1.
- Marcus, W.**, U.S. private investment and economic aid in underdeveloped countries. Washington 1960. 42s. 50c.
- Mason, E. S.**, The corporation in modern society. Cambridge, Mas. 1959. 177s. § 3.
- Mehnert, H.**, Der Weg zur Auswahl und Einführung der ökonomisch richtigen Lohnform. Berlin 1960. 77s. DM 2,50.
- Meier, R. C. & S. H. Archer**, An introduction to mathematics for business analysis. London. 275s. 54/6.
- Mendelson, M.**, The flow-of-funds through the financial markets, 1953-1955: Development and appraisal of quarterly accounts. New York 1959. 462s. (A working memorandum of the National Bureau of Economic Research, Inc.) KB.
- Mengshoel, R.**, Jordbruksvarenes plass i et utvidet økonomisk samarbeid med andre land. Oslo 1960. 83s. Nkr. 10.
- Meyer, G.**, Elektronische Rechenmaschinen und ihr Einsatz in der kaufmännischen Verwaltung von Industriebetrieben. Würzburg 1960. 160s. DM 17,50.
- Miller, B.**, Gaining acceptance for major methods changes. New York 1960. 53s. (American Management Association. Research study. 44.) HB.
- Miller, R. W.**, Can capitalism compete? Ronald Press 1959. 264s. § 4,50.
- Moulton, H. G.**, Can inflation be controlled? London 1960. 302s. 21/-.
- Mussler, W.**, Der kapitalistische Sektor der Industrie als Problem der Übergangsperiode zum Sozialismus in der Deutschen Demokratischen Republik. Berlin 1959. 190s. Ar.
- Naraghi, E.**, L'étude des populations dans les pays à statistique incomplète. Paris 1960. 140s. NF 22.
- National Bureau of Economic Research**, The quality and economic significance of anticipations data. Princeton 1960. 456s. § 9. KB.
- National Planning Association**, Long-range projections for economic growth: the American economy in 1970. A staff report prepared by Sidney Sonenblum and David Cushman Coyle. Washington 1959. 96s.
- National Science Foundation**, Bibliography on the economic and social implications of scientific research and development. Washington 1959. 53s. 25s.
- National Science Foundation**, Current projects on the economic and social implications of scientific research and development. Washington 1959. 59s. 25c.
- Nell-Breuning, O. von**, Kapitalismus und gerechter Lohn. Freiburg 1960. 191s. DM 2,20.
- Nørgaard, I. (red.)**, Din økonomi og samfundets. København 1960. 188s. Dkr. 8. KB.-Ar.
- Nordyke, J. W.**, International finance and New York: the role of the outflow of private financial capital from the United States in the determination of the signi-

- fiance of New York as a center of international finance. Ann Arbor 1959. 289s.
- Nortcliffe, E. B.**, Common market fiscal systems. London 1960. 90s. 21/-.
- OEEC, EPA**, Market research on a European scale. Paris conference 1959. Project 5/39. Paris 1960. 136s. HB.
- Opitz, H.**, u. a., Statistische Untersuchungen über die Ausnützung von Werkzeugmaschinen in der Einzel- und Massenfertigung. Köln 1960. 38s. DM 13. (Forschungsberichte des Landes Nordrhein-Westfalen. 831.)
- Oversigt over konkurrencebegrænsninger i dansk erhvervsliv.** København 1960. 321s. Dkr. 10. KB.-HB.-Ar.
- Pahlke, J.**, Welfare Economics. Grundlage allgemeingültiger wirtschaftspolitischer Entscheidungen? Berlin 1960. 83s. DM 9,80. (Volkswirtschaftliche Schriften 50.)
- Pal, B. N.**, Principles of agricultural economics. Allahabad 1959. 751s. Rs. 18.
- Papers** presented to the seventh annual conference on the economic outlook at the University of Michigan, Ann Arbor, November 12,13, 1959. Ann Arbor 1959. 114s.
- Pariat, M.**, Les méthodes de la prévision économique et leurs applications à la prévision boursière. Paris 1960. 130s. Nfr. 14.
- Parkinson, C. N.**, The law and the profits. London 1960. 185s. 15/-.
- Parkinson, J. R.**, The economics of shipbuilding in the United Kingdom. Cambridge 1960. 227s. (Glasgow University. Social and economic studies. 6.) HB.
- Peters, H.**, Die unterschiedlichen Auffassungen von der Wirkung des Sparens und die moderne Wachstumstheorie. Versuch einer Synthese. Berlin 1960. 120s. DM 12,00. (Untersuchungen über das Spar-, Giro- und Kreditwesen. 11.)
- Piltz, R.**, Die Konsumgenossenschaften in der Sowjetzone. Bonn 1960. 63s. HB.-Ar.
- Planitzer, H.**, Die Entlohnung nach der Arbeitsleistung in der volkseigenen Gütern. Berlin 1959. 150s.
- Political and economic planning**, Tariffs and trade in Western Europe. London 1959. 119s. 30/-.
- Prest, A. R.**, Public finance in theory and practice. London 1960. 408s. 45/-.
- Prill, H. W.**, Über die Problematik der internationalen währungspolitischen Kooperation. Berlin 1960. 258s. DM 24. (Volkswirtschaftliche Schriften. 49.)
- Progress** of the Colombo plan, 1959. Colombo 1960. 115s. (Colombo Plan Bureau.)
- Reinhold, O.**, Ein dritter Weg? Bürgerliche und kleinbürgerliche ökonomische Anschauungen in Westdeutschland. Berlin 1959. 132s.
- Reuber, G. L.**, The growth and changing composition of trade between Canada and the United States. New York 1960. 87s. § 2.
- Reuss, G. E.**, Produktivitätsanalyse - ökonomische Grundlagen und statistische Methodik. Tübingen 1960. 199s. EM 23,50.
- Rexhausen, F.**, Der Unternehmer und die volkswirtschaftliche Entwicklung. Berlin 1960. 129s. DM 14. (Volkswirtschaftliche Schriften. 48.)
- Rhein, E.**, Möglichkeiten und Probleme staatlicher Investitionsplanung in die Marktwirtschaft. Köln 1960. 176s. DM 19. (Die industrielle Entwicklung. 5.)
- Robertson, A. W.**, Fiscal and monetary policies in a changing economy. New York 1959. 79s.
- Robinson, J.**, Exercises in economic analysis II. London 1960. 30/-.
- Robinson, J.**, Exercises in economic analysis. London 1960. 18/-.
- Rostow, W. W.**, The stages of economic growth: a non-communist manifesto. Cambridge 1960. 179s. 21/-.
- Rubner, A.**, The economy of Israel: a critical account of the first ten years. London 1960. 307s. 25/-.
- Salter, W. E. G.**, Productivity and technical change. London 1960. 198s. 22/6.
- Schlesinger, J. R.**, The political economy of national security; a study of the economic aspects of the contemporary power struggle. New York 1960. 292s. § 5. KB.
- Schmidt, P. E. & P. Lind**, Samarbejdsud-

- valg. Realitet eller narresut? København 1960. 141s. Dkr. 7. KB.-Ar.
- Schmitt, M.**, Partnerschaft mit Entwicklungsländern. Stuttgart 1960. DM 6,80.
- Schriftgiesser, K.**, Business comes of age. The story of the Committee for Economic Development and its impact upon the economic policies of the United States, 1942-60. New York 1960. 248s. \$ 4,50.
- Schultze, C. I.**, Prices, costs and output for the postwar decade: 1947-57. New York 1960. 82s. \$ 1.
- Schwartz, C.**, The search for stability. Toronto 1959. 252s. 48/-.
- Seidler, H. & O. de la Chevallerie**, Die Anlageinvestitionen der sozialen und kulturellen Bereiche in der Bundesrepublik von 1949 bis 1957. Berlin 1960. 44s. DM 6,80.
- Seldon, A.**, (ed.), Not unanimous: a rival verdict to Radcliffe's on money. London 1960. 113s. 21/-.
- Sen, A. K.**, Choice of techniques. An aspect of the theory of planned economic development. London 1960. 18/-.
- Seraphim, H.-J.**, (ed.), Probleme der Willensbildung und der wirtschaftspolitischen Führung. Berlin 1959. DM 24,80.
- Seraphim, H. J.**, (ed.), Zur Grundlegung wirtschaftspolitischer Konzeption. Berlin 1960. 291s. DM 28. KB.
- Shannon, D. A.**, (ed.), The great depression. Englewood Cliffs 1960. 171s. 15/-.
- Siskind, G.**, John Maynard Keynes - ein falscher Prophet. Berlin 1959. 116s. Ar.
- Skrubbeltrang, F.**, Den Sjællandske Bondestands Sparekasse 1856-1958. København 381s. KB.-HB.
- Sombart, W.**, Allgemeine Nationalökonomie. Berlin 1960. 237s. DM 24.
- Spencer, D. L.**, India, mixed enterprise and Western business. Experiments in controlled change for growth and profit. The Hague 1959. 252s. \$ 5,50.
- Spiegel, H. W.**, The rise of American economic thought. Philadelphia 1960. 200s. \$ 5.
- Sraffa, P.**, Production of commodities by means of commodities. Cambridge 1960. 99s. 12/6.
- Stefan, K.-H.**, Die zweite industrielle Revolution. Vom Industriezeitalter zu Automation, Electronics, Atomics. Berlin 1960. 400s. DM 19,80.
- Streever, D. C.**, Capacity utilization and business investment. Campaign, Ill. 1960. 76s. \$ 1,50.
- Suchestow, M.**, The changed structure: A different picture of the monetary economy. Winterthar 1960. 174s.
- Taylor, O. H.**, The classical liberalism, Marxism, and the twentieth century. Cambridge 1950. 122s. \$ 3,50. Ar.
- Taylor, O. H.**, A history of economic thought: Social ideals and economic theories from Quesnay to Keynes. Harvard 1960.
- Thorbecke, E.**, The tendency towards regionalization in international trade 1928-56. Den Haag. 1960. 223s. Fl. 25.
- Titmuss, R. M.**, The irresponsible society. London 1960. 20s. 2/6. Ar.
- Tintner, G.**, Handbuch der Ökonometrie. Berlin 1960. 320s. DM 48.
- Thompson, W. R. & J. M. Mattila**, An econometric model of postwar state industrial development. Detroit, Mich. 1959. 116s. \$ 3.
- Tucker, G. S. L.**, Progress and profits in British economic thought, 1650-1850. Cambridge 1960. 214s. 27/6.
- Tun Tin**, Theory of markets. London 1960. 120s. 40/- KB.
- Ulmer, M. J.**, Capital in transportation, communications, and public utilities: its formation and financing. Princeton 1960. 548s. \$ 10. (National Bureau of economic research. Studies in capital formation and financing.) KB.
- United Nations**, Cooperation for economic progress: Europe ECE, Asia, and Far East ECAFE, Latinamerica ECLA, Africa ECA. An account of activities of the regional economic commissions from their inception to the end of 1958. New York 1960. 58s. 25c. KB.
- United Nations**, International Bank of Reconstruction and Development, The World Bank policies and operations. Washington 1960. 147s. HB.
- United Nations seminar** on regional plan-

- ning, Tokyo July 28. Aug. 8, 1958. New York 1959. 51s. 50c.
- U. S. Labor Department**, Manpower - challenge of the 1960s. Washington 1960. 24s.
- U. S. Library of Congress**, Legislative Reference Service, Soviet economic penetration in the Middle East. A special study prepared at the request of Senator Hubert H. Humphrey. Washington 1959. 19s.
- Vaccara, B. N.**, Employment and output in protected manufacturing industries. Washington 1960. 107s. § 2.
- Valzey, J.** The brewing industry, 1886-1951. An economic study for the Economic Research Council. London 1960. 184s. 35/-.
- Van Gries, H.-A.**, Die Auswirkungen der Saisonschwankungen im Wohnungsbau auf die Gesamtwirtschaft. Eine Multiplikatoranalyse. Köln 1960. 200s. DM 19,80.
- Vance, S.**, Management decision simulation: A non-computer business game. New York 1960.
- Villard, H. H.**, Economic development. New York 1959. 229s. § 2,50.
- Vormbaum, H.**, Differenzierte Preisforderungen als Mittel der Betriebspolitik. Köln 1960. 352s. DM 34. (Beiträge zur betriebswirtschaftlichen Forschung. Bd. 9.)
- Wagenlehner, G.**, Das sowjetische Wirtschaftssystem und Karl Marx. Köln 1960. 350s. DM 15,80.
- Wald, H. P.**, Taxation of agricultural land in underdeveloped countries. Cambridge, Mass. 1959. 231s. 36/-. (Harvard law school international program in taxation.)
- Weber, A. E. & K. Hax**, Der Einkauf im Industriebetrieb als unternehmerische und organisatorische Aufgabe. Köln 1960. 226s. DM 25. (Veröffentlichungen der Schmalenbach-Gesellschaft. 30.)
- Weiner, H. E.**, British Labor and public ownership. Washington 1960. 111s. § 3,25.
- Welton, H.**, The trade unions, the employers and the state. London 1960. 178s. 17/6.
- Wessel, R. H. & E. R. Willett**, Statistics as applied to economics and business. New York 1960. 321s. § 5.
- Whittaker, E.**, Schools and streams of economic thought. Chicago 1960. 416s. KB.
- Wilk, L. A.**, Accounting for inflation. London 1960. 184s. 35/-.
- William, H. T.**, (ed.), Principles for British agricultural policy. London 1960. 317s. 18/-.
- Wilson, T.**, Inflation. Its causes and remedies. London 1960. 30/-.
- Wirth, D.**, Einseitige Kapitalübertragungen. Eine modell-theoretische Betrachtung der Interdependenz ihrer Wirkungen. Stuttgart 1960. 110s. DM 12.
- Wöhe, G.**, Methodologische Grundprobleme der Betriebswirtschaftslehre. 1959. 204s. § 7,35.
- Wolf, C., jr.**, Foreign aid. Theory and practice in Southern Asia. Princeton 1960. 424s. § 7,50.
- Wyk, W. van**, Die Geldposition der Kreditbanken. Frankfurt 1960. 130s. DM 18. (Veröffentlichungen des Instituts für Bankwirtschaft und Bankrecht an der Universität Köln. 8.)
- Young, G.**, The fall and rise of Alfred Krupp. London 1960. 178s. 21/-.
- Youngson, A. J.**, The British economy, 1920-57. London 1960. 272s. 28/-.
- Zehn Jahre Rat für gegenseitige Wirtschaftshilfe**. Berlin 1960. 106s. DM 1,50.
- Zimmerer, C.**, Kompendium der Wirtschafts- und Sozialpolitik. Düsseldorf 1959. 392s.
- Zolotas, X.**, Economic development and technical education. Athen 1960. 60s.
- Zottola, G.**, La faim, la soif et les hommes. Paris 1960. 224s. NF 8. (Les Grands Problèmes).

B O G A N M E L D E L S E R

Ernst Lykke Jensen: Repræsentative undersøgelsers teori og metode. II Restriktiv tilfældig udvælgelse. Universitetets statistiske Institut, København 1960, 212 sider.

I februar 1957 kom 1. bind af Lykke Jensens kompendium om Repræsentative undersøgelsers teori og metode; nemlig den del der vedrører »Simpel tilfældig udvælgelse«¹.

I december 1959 er anden del udgivet, som omfatter »Restriktiv tilfældig udvælgelse«. Bogen er inddelt i ialt 9 kapitler (kapitlerne 15-23). Jeg fremhævede i anmeldelsen af 1. bind, at dette bind var overlegent og godt skrevet. Det samme gælder 2. del af kompendiet. Når man læser 2. del med måske endnu større interesse end 1. del, er det bl. a. fordi Lykke Jensen ved gennemgangen af teorien for den restriktive tilfældige udvælgelse bestandig kommer ind på spørgsmål, som har direkte relevans for den praktiske statistiker.

Der er nogle gængse og ikke gængse spørgsmål, ved den restriktive udvælgelse som særlig interesserer, og som Lykke Jensen gennemgår: Hvorledes skal stikprøven fordeles på strata? Og hvor stor skal den være? Hvad betyder omkostningerne for fordelingen på strata? Og hvad betyder anvendelse af kvotientsskøn med hensyn til nedbringelse af usikkerheden? Hertil kommer et spørgsmål, som synes ret nyt og overmåde interessant: Hvorledes foretages den rette stratifikation?

I kapitel 15 omtales stratifikation af multipelt varierende analyseenheder.

Det karakteristiske for udvælgelsesproceduren ved stratifikation betones: 1) at samtlige strata skal være repræsenteret i stikprøven og 2) at stikprøveudtagningen skal foretages således, at stikprøverne fra de forskellige strata er stokastisk uafhængige.

1. Anmeldt af mig i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1957, 95. bind. 3-4 hæfte.

Lykke Jensen fremhæver naturligvis det kendte, at man skal tilstræbe homogenitet af elementerne indenfor strata og heterogenitet mellem stratum-værdierne (gennemsnittene). Man opnår herigennem en betydelig nedsættelse af variansen, således at i jo højere grad det nævnte opfyldes, desto større bliver stratifikationsgevinsten.

Variansen er afhængig af stikprøvens størrelse og af spredningen i fordelingen af de enkelte elementer. Hvis spredningen inden for de enkelte strata er meget forskellig fra stratum til stratum, bør man benytte den såkaldte optimale fordeling af antal iagttagelser på de enkelte strata. Denne bestemmes ved at lade udvalgsprocenterne være proportionale med stratumspredningerne. Herved kan opnås en væsentlig større nedsættelse af usikkerheden end ved en proportional fordeling. Den optimale fordeling forudsætter dog, efter det anførte, kendskab til stratumspredningerne i populationen. Bl. a. af den grund konkluderer Lykke Jensen (s. 291) »at kun for en betragtelig forskel mellem stratumspredningerne er det besværet værd at erstatte den simple proportionale fordelingsprocedure med den optimale«.

Dette er rigtigt; men inden for den økonomiske statistik, som jo bliver mere og mere påkrævet, må man sikkert regne med, at spredningerne inden for strata kan være vidt forskellige, således at man måske på dette felt i mange tilfælde ved optimal fordeling kan opnå betydelige reduktioner i variansen. Det eksempel fra brugsforeningsstatistikken, som Lykke Jensen omtaler, viser da også, at medens variansen ved proportional udvælgelse er 522,3 bliver den ved optimal udvælgelse kun 146,1.

For små lande betyder omkostningerne særdeles meget. Disse lande må derfor være særlig interesserede i spørgsmål om indpasningen af en omkostningsfunktion ved beregningerne. Lykke Jensen indfører en omkostningsfunktion af følgende form:

$$C = c_0 + \sum_{h=1}^L c_h n_h$$

Denne udtrykker, at der findes visse faste omkostninger c_0 samt, at de variable må antages at være forskellige fra stratum til stratum.

Stiller man kravet om minimalisering af variansen til et givet pengebeløb fører dette til, at de strata, hvor det er dyrt at indsamle observationer, vil få en mindre repræsentation i stikprøven end strata, hvor det er billigt at fremskaffe observationer. Ved at tage hensyn til omkostningerne vil man følgelig blive tvunget til at afvige fra den foran omtalte optimale fordeling.

Lykke Jensen har i kapitel 15 en omtale af udvælgelse af kun een enhed fra hvert stratum. Denne metode har været anvendt ved de danske arbejdsstyrketællinger. For at kunne beregne variansen er det nødvendigt at samle (L) strata eksempelvis i $\frac{L}{2}$ grupper á 2 strata. Den varians, man kommer til, er ikke et centralt skøn, men vil gennemsnitlig være en overvurdering af den sande varians.

I dette afsnit fremhæver Lykke Jensen også, at grunden til at anvende denne fremgangsmåde kan være den, at man ønsker en stærk stratificering. Vore erfaringer med de danske arbejdsstyrketællinger synes at vise, at den store effekt ved stratificeringen opnås ved hovedinddelingen i få strata (hovedstaden, hovedstadens forstæder, provinsbyerne med forstæder, bymæssige bebyggelser og rene landkommuner). Den følgende underinddeling efter erhverv m. v. betød derimod ikke så meget. Dette synspunkt understreger Lykke Jensen meget stærkt, således som det vil fremgå af det følgende.

Ved omtalen af kvotientsskøn i kapitel 16 nævner Lykke Jensen to hovedberegningssmåder, nemlig:

$$Y = \beta_{oh} X_{h\mu} + P_{h\mu}$$

og

$$Y_{h\mu} = \beta_o X_{h\mu} + P_{h\mu}$$

I første tilfælde beregnes kvotientsskøn inden for hvert stratum (β_{oh}), som herefter sammenvejes. I det andet tilfælde regnes med en fælles kvotient (β_o) for samtlige iagttagelser. Ingen af de to metoder fører til centrale skøn. Ved små stikprøver og et stort antal strata kan det første kvotientsskøn medføre en betydelig skævhed i beregningerne.

Ved gennemgangen af de spørgsmål, som hidtil er omtalt, kan Lykke Jensen i vidt omfang henholde sig til de »klassiske« fremstillinger af stikprøvetæori. Det gælder derimod ikke problemerne i kapitel 19, hvor spørgsmålene omkring optimal stratifikation vel hører til de nyeste landvindinger. Lykke Jensen konkluderer i dette kapitel, at medens en grov stratifikation, eksempelvis en opdeling på 5 strata, ofte vil betyde meget for en nedsættelse af variansen, vil en yderligere opdeling almindeligvis ikke føre til en væsentlig yderligere nedsættelse.

Lykke Jensen behandler *optimal stratifikation* under forudsætning af *proportional fordeling* og *optimal fordeling*. Han nævner, at betingelsen for optimal stratifikation (minimalisering af variansen) ved proportional fordeling er, at grænsen (d) mellem to vilkårlige strata er et simpelt gennemsnit af middelværdierne i de pågældende strata. Delpunkterne kan bestemmes gennem en iterationsproces.

Når man, som nævnt, kun behøver få strata for eventuelt at opnå en ønsket effekt med hensyn til en nedsættelse af skønnets varians, skyldes dette, at der er en tendens til, at skønnets varians – ved proportional fordeling – aftager omvendt proportionalt med kvadratet på antallet af strata.

I vurderingen af optimal stratifikation ved *optimal fordeling* fremhæver Lykke Jensen, at ved normale fordelinger vil optimal stratifikation med optimal fordeling ikke være væsentlig bedre end optimal stratifikation med proportional fordeling. For udpræget skæve fordelinger er den optimale stratifikation med optimal fordeling derimod den optimale stratifikation med pro-

portional fordeling meget overlegen, idet den ensidige hale (skævhed) får indflydelse på effekten af de to stratifikationsmetoder. Dette forhold må få stor betydning for den økonomiske statistik, hvor man jo ofte har skæve fordelinger; men man må se i øjnene, at dette kan besværliggøre forarbejderne ved samplingens tilrettelæggelse.

I forbindelse med disse betragtninger kunne det have været interessant at have fået betydningen af indførelse af en kostfunktion behandlet. Ønskes en minimalisering af variansen, må omkostningernes indflydelse på *fordelingen* (allokeringen), der ikke længere bliver optimal, øve indflydelse på den ønskelige stratifikation.

Lykke Jensen har en indgående behandling af to-trins udvælgelsen. Han betoner, det kendte, at hvert trin i stikprøveudtagningen yder sit bidrag til variansen. Han omtaler (s. 446), at det ved indsamling af statistiske oplysninger kan være praktisk, at udvalgsbrøken på andet trin er konstant, og at man da kan foretage en systematisk udvælgelse af sekundærenhederne. Ved de danske arbejdsstyrkeundersøgelser valgte man ikke denne fremgangsmåde. Antallet af sekundærenheder bestemtes under hensyn til, hvad man mente, interviewerne kunne overkomme, hvorved udvalgsbrøken blev forskellig fra stratum til stratum. Det synes, at denne fremgangsmåde fra et økonomisk synspunkt var relevant.

I de afsluttende bemærkninger diskuterer Lykke Jensen spørgsmålet om bibeholdelse af enhederne, når man foretager sammenligninger mellem forskellige tidspunkter.

Ønsker man således at sige noget om forskydninger fra et tidspunkt til et andet, opnås størst nøjagtighed, når man bibeholder enhederne, idet variansen

$$V(y) = \sigma_1^2 + \sigma_2^2 \div 2\varrho\sigma$$

hvor ϱ almindeligvis er positiv. Ønsker man derimod størst mulig præcision på et gennemsnit over to (eller flere) tidspunkter, kommer variansen på en sum på tale:

$$V(y) = \sigma_1^2 + \sigma_2^2 + 2\varrho\sigma_1\sigma_2$$

Da ϱ almindeligvis er positiv, hvis man anvender de samme enheder, bør man sørge for, at skønnene på de to tidspunkter er stokastisk uafhængige, hvorved $\varrho = 0$. Dette opnås ved at udvælge en tilfældig stikprøve på hvert undersøgelsestidspunkt.

Ved de danske arbejdsstyrkeundersøgelser, hvor man var interesseret i forskydningerne, valgte man den første fremgangsmåde; men da man ikke stadig kunne ulejliges de samme lejlighedsindehavere, var man opmærksom på, at man (desværre) blev nødt til en succesiv udskiftning af enheder.

Selv med de vanskeligheder in mente, som gælder for små lande med hensyn til stikprøveundersøgelser, skal der ikke megen spådomskunst til for at sige, at stikprøverne på mangfoldige områder er fremtidens statistiske redskab. Det er da af meget stor betydning, at der nu foreligger et dansk værk, som på alle områder indenfor de givne rammer opfylder de krav, man som »konsument« kan stille til det. Værket er et betydeligt arbejde.

Kjeld Bjerke*

* Kontorchef i Det statistiske Departement. Lektor på Handelshøjskolen.

Karen Gredal: Moderne forbrugeres motiver og adfærd. Einar Harcks forlag, København 1959, 144 s., Pris kr. 18,00

Karen Gredal, der underviser på Handelshøjskolen i København, er blevet opfordret til at udbygge konsumentteorien, og det foreliggende værk er svaret på denne opfordring. Dispositionen i bogen er i så henseende også ganske klar, idet forfatteren — en for en — behandler en række faktorer, der har betydning for konsumenternes adfærd.

Forfatteren tager udgangspunkt i grænse-nyttelæren og valghandlingsteorien, idet hun i kapitel II gennemgår disse to teorier. Kapitlet slutter derefter med at hævde det ofte fremførte synspunkt, at begge teorier er temmeligt virkelighedsfjerne.

Dernæst skriver fru Gredal, at det er vanskeligt — for ikke at sige umuligt — for økonomer at arbejde med behovene som baggrund for forbruget. Dette synspunkt, som må bifaldes, fører frem til ordet forbrugsmønstre.

Efter således at have slået fast, at der er behov for en ny konsumentteori, behandler forfatteren i kapitel III de principielle udgangspunkter for en sådan. Således defineres konsumentenheten som „en person eller en organiseret gruppe af personer, som opfylder de fysiologiske betingelser for at have behov for en given vare, og som råder over de tekniske forudsætninger for at kunne anvende den“. (Det virker ejendommeligt, at fru Gredal på s. 21 mener, at ordet behov er meget uhensigtsmæssigt at arbejde med for en økonom, når hun på s. 22 anvender det i definitionen af konsumentenheten).

Hvordan man i det konkrete tilfælde vil anvende den opstillede definition, må afgøres ud fra den pågældende vares karakter, og udviklingen kan evt. kræve en ændring af definitionen.

I denne forbindelse vises det også, at det er meget vigtigt, at den anvendte konkrete definition er hensigtsmæssig.

Forbrugernes (konsumentenhedernes) adfærd er på den ene side bestemt af deres ønsker og på den anden side af deres muligheder for at få disse ønsker opfyldt. Kapitel IV omhandler de begrænsninger, der gør sig gældende m. h. t. ønsknernes opfyldelse, idet udgangspunktet er indtægten, der kan fremkomme enten som penge- eller som naturalieindkomst. Lige så vel som en øget indtægt kan hjælpe til at få større ønsker opfyldt, ligesådan kan en større arbejdsindsats, der ikke honoreres med egentlig indkomst, medføre, at flere ønsker bliver opfyldt. Som illustration kan det nævnes, at husmoderen kan ofre tid på at finde den forretning, hvor en eller flere varer er billigst, og til gengæld kan hun få råd til en eller anden ting, der ellers ikke var penge til.

Kapitel V har overskriften „Forbrugsmønstret“ og her redegøres for, hvorledes be-

hov opstår, hvilke faktorer, der påvirker dem og hvilke virkninger, de får på forbruget.

Kapitlet slutter med en omtale af *brand image*, som fru Gredal har en udmærket definition på: „De forestillinger, følelser og fornemmelser, der hos forbrugerne knytter sig til et bestemt produkt“. Overgangen til kapitel VI, der omhandler kvalitetsbegrebet, funktionelt og smagsmæssigt, er derved ganske naturlig.

Kapitel VII med overskriften „Sociale motiver til vareanskaffelsen“ er absolut læseværdigt, men det er kun på tyve sider. Her behandles tre ikke-funktionelle forholdes betydning for udseendet af efterspørgselskurven: *Bandwaggon effect*, *Snob effect* og *Veblen effect*.

Man taler om *bandwaggon effect*, når den enkelte konsuments efterspørgsel stiger alene som følge af, at andre mennesker køber den pågældende vare. Forholdet er illustreret grafisk i fig. 1, (der svarer til bogens fig. 15).

Kurverne mærket D er afsætningskurver dannet ved summation af de enkelte konsumenters efterspørgselskurver. Det forudsættes, at konsumenterne tror, at den samme givne mængde af varen vil blive solgt til alle priser på samme kurve. Denne givne mængde er konstant inden for f. eks. D_1 eller D_2 , men vokser ved overgang fra D_1 til D_2 , mængden er større, jo længere til højre kurven ligger. På hver D-kurve vil der blive et punkt, der bliver aktuelt i den forstand, at der vil findes en pris, hvor den forudsatte mængde bliver solgt.

Ved forskellige tænkte grader af *bandwaggon effect* får vi forskellige D-kurver og forskellige „aktuelle“ punkter, der forbindes til kurven E.

I forbindelse med modesvingninger inden for f. eks. damebeklædning, vil man ofte se, at den pågældende vare introduceres på markedet til en høj pris, og efterhånden som moden trænger igennem, falder prisen. Ved hjælp af disse kurver kan vi se, i hvor høj grad det faktum, at moden trænger igennem, skyldes prisnedsættelser, og i hvor høj grad det skyldes *bandwaggon effect*.

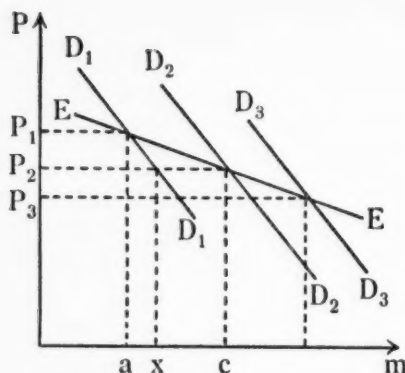

Fig. 1

På fig. 1 ser vi således, at ved en prisnedsættelse fra p_1 til p_2 , sker der mængdeforøgelse på ac , hvoraf ax skyldes prisnedsættelsen i sig selv, mens xc skyldes bandwaggon effect.

Af fig. 1 vil det ses, at elasticiteten bliver mindre for hver D-kurve til højre. Man kunne også tænke sig, at elasticiteten aftog endnu stærkere, som det er vist i fig. 2. Hvis vi kalder hældninger på D_n for h_n o. s. fr., må vi kunne opstille den regel, at $|h_n| \leq |h_{n+1}|$. Reglen gælder naturligvis kun, sålænge vi betragter bandwaggon effect isoleret; billedet forandres, når vi tillige tager snob effect og andre forhold i betragtning.

Virkningen på E af, at D-kurverne i stedet for det i fig. 1 viste forløb har et udseende som det i fig. 2 viste er umuligt at forudsige.

Den afhænger af, hvor langt der er imellem de enkelte D-kurver samt „hvor hurtigt“ disse hældninger går mod $-\infty$. Bandwaggon effecten kan, såvidt anmelderen kan se, aldrig forårsage positive hældninger. Hvilke punkter, der bliver „aktuelle“ i den tidligere omtalte forstand, afhænger også af produktionsomkostningerne og prispolitikken.

Iøvrigt vil det bemærkes, at Duesenberrys „Demonstration effect“ næsten er sammenfaldende med Leibensterns „Bandwaggon effect“. Forskellen er den, at Leibensterns (og Karen Gredals) betragtninger er stati-

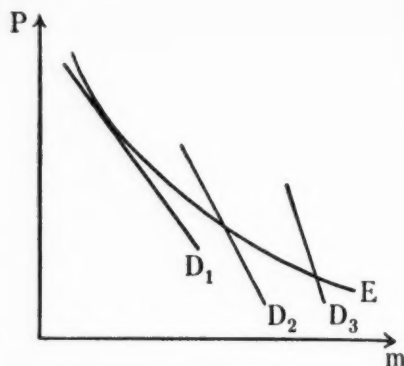

Fig. 2

ske, mens Duesenberry arbejder med en dynamisk model.

Snob effect er udtryk for det modsatte: Den enkelte konsuments efterspørgsel er omvendt proportional med markedets efterspørgsel. Forholdet er illustreret i fig. 3, der svarer til bogens fig. 17. Anmelderen mener her at kunne fremsætte betragtninger analogt med de i forbindelse med fig. 2 opstillede.

Virkningen på efterspørgslen af conspicuous consumption kaldes af Leibenstern i en artikel i *Quarterly Journal Economics* 1950 for Veblen effect. Årsagen hertil er den, at Torstein Veblen har behandlet begrebet conspicuous consumption i "The Theory of the Leisure Class". Veblen effekten er også et udslag af snobberi, men i dette tilfælde er snobberiet knyttet til prisen og ikke til den afsatte mængde. Virkningen af denne form for snobberi er behandlet i adskillige national-økonomiske lærebøger, og man kan som bekendt ved være, hvor dette forhold er særlig udpræget, få efterspørgselskurver, der på et kortere eller længere stykke har en *positiv* elasticitet.

I kapitel VIII omtaler forfatteren endnu et forhold, der må tages i betragtning ved opstilling af en model, der skal belyse spørgsmålet om moderne forbrugeres motiver og adfærd. I dette kapitel definerer fru Gredal en disponent, som den person eller den gruppe af personer, der foretager den

pågældende disposition i forbindelse med vareanskaffelsen. Derefter nævnes det, at disponibiliteten er forskellig for de forskellige varer; husmoderen bestemmer hvilket vaskepulver, der skal købes, mens hele familien er med til at bestemme indkøbet af fjernsynsapparat.

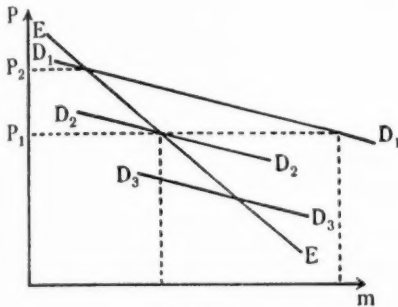

Fig. 3

I sine første 8 kapitler — bortset fra kapitel VII — rummer bogen i det væsentlige en systematisering af nogle ret selvfolgelige betragtninger. Dette har absolut sin værdi. Herefter venter læseren naturligt i det afsluttende kapitel IX Karen Gredals egne betragtninger til og konklusioner af det tidligere skrevne. Men de savnes, idet konklusionerne kun findes i det afsnit, hvori Lincoln H. Clark: "Consumer Behavior, Volume 1: The Dynamics Consumer Reaction" refereres.

Sigurd Bennike*.

* Marketing konsulent.

Subimal Mookerjee: »Factor Endowments and International Trade. A Statement and Appraisal of the Heckscher-Ohlin Theory», Asia Publishing House for the Indian School of International Studies, Bombay 1958, VIII + 99 s. Pris 22 sh.

Dr. Mookerjee, der er leder af den økonomiske afdeling ved the Indian School of International Studies i New Delhi, søger i denne lille bog at sammenfatte de senere års diskussion af Heckscher-Ohlin teoremet.

Indledningsvis præsenteres Heckschers og Ohlins tese, ifølge hvilken den internationale handel kommer i stand, fordi produktionsfaktorerne findes i forskelligt forhold i forskellige lande. Hvert land eksporterer da varer, hvis fremstilling kræver en relativt stor indsats af landets forholdsvis rigelige faktor, og importerer varer, hvis produktion i særlig grad kræver indsats af landets relativt knappe faktor. Dette fører til, at de relative faktorpriser bliver de samme overalt. Heckschers og Ohlins teori for den internationale handel er således dyberegående end den ricardianske real-cost teori og den såkaldte opportunity-cost teori. Disse to teorier forklarer udenrigshandelen som resultat af forskellige relative priser, men Heckscher-Ohlin teorien trænger længere ned og forklarer de forskellige relative priser som resultat af forskellig faktorudrustning.

Bogens kapitel 2 præciserer de forudsætninger, hvorpå Heckscher-Ohlin teoremet er baseret. Specielt fremhæves det, at man endeligt skal kunne fastslå de enkelte varers faktorintensitet, hvilket ikke alene kræver kendskab til isokvanternes beliggenhed, men i visse tilfælde også til det forhold, hvori produktionsfaktorerne forekommer i hvert enkelt land.

I kapitel 3 søger forfatteren frem til en verifikation af Heckscher-Ohlin teoremet. Ikke ved empirisk analyse, men ved geometrisk eksersits med konventionelle våben som Edgeworths kassedigram, konkave transformationskurver og simple indifferenskurver, der betegnes samfundsindifferenskurver, skønt de intet har med Scitovsky's geniale konstruktion af gøre. I dette og det næste kapitel varieres snart den ene, snart den anden forudsætning, og det vises hvornår teoremet gælder, og hvornår det ikke gør det. Specielt vises det, at der opstår vanskeligheder, hvis faktorudrustningen er således, at samme vare bliver arbejdsintensiv i et land og kapitalintensiv i et andet, men ved en velvillig fortolkning af teoremet overvindes disse.

Gennem bogens analyse får læseren afklaret sine begreber, men hans vej er lang

og trang. Et par steder sinkes han af forstyrrende trykfejl (side 34 linie 10 f.n. står der »ON is less than OM« i stedet for »OM is less than ON«. Side 51 linie 4 står der »labour-intensive good B« i stedet for »labour-intensive good A«. Side 71 linie 10-8 f.n. hedder det, at kapitalrenten i land I vil falde, medens jordrenten og lønnen vil stige. Forfatteren må mene, at jordrenten vil stige, medens kapitalrenten og lønnen vil falde). Dette er dog ikke nogen væsentlig anke imod fremstillingen.

De geometriske modeller, forfatteren anvender er heller ikke nogen hindring for en hurtig tilegnelse af stoffet. De er enkle, i mange tilfælde endog elegante. Men forklaringen og fortolkningen af modellerne er urimelig svær læsning. Navnlig er teksten til figur 18 vanskelig at komme igennem.

I bogens sidste kapitel kommenteres Leontief-paradokset. Som bekendt fremlagde Leontief i 1953 resultaterne af en input-output analyse, hvorefter USA eksporterede arbejdsintensive varer og importerede kapitalintensive, stik imod hvad man skulle vente under hensyn til USA's faktorudrustning. Forfatteren påpeger imidlertid, at Heckscher-Ohlin teoremet er bundet til bestemte forudsætninger, som ikke behøver at være opfyldt, hvorfor det ikke a priori er muligt at fremsætte generelle udsagn om udenrigshandelens sammensætning. Denne konstatering af teoriens armod er ganske vist trist, men den gør Leontief-paradokset mindre opsigtsvækkende.

Til slut skal det nævnes, at bogen indeholder en udmærket bibliografi.

Erling Olsen*

* Lektor ved Københavns Universitet.

R. G. D. Allen: *Mathematical Economics*. Second edition. Macmillan, London 1959. XVIII + 812 s. Pris 63 s.

Professor Allen's monumentale værk – anmeldt i dette tidsskrift 1959 pp. 321-324 – er nu kommet i ny, forbedret og noget udvidet udgave. Adskillige afsnit er skrevet helt om; særlig for afsnittene om *time lags* i dynamiske modeller betyder dette en meget væsentlig forbedring i forhold til 1. udgave. Appendix A om operatorregning er blevet udvidet, og der er tilføjet et helt nyt Appendix B om moderne algebra (set- og gruppeteori), hvad der selvsagt øger bogens værdi som matematisk håndbog for økonomer – omend man fremdeles ville finde det mere praktisk om bogens rent matematiske kapitler var kommet i et særskilt bind, der sammen med forfatterens *Mathematical Analysis for Economists* (1938) ville udgøre en matematisk lærebog for økonomer i 2 bind. – Endvidere er der foretaget en del mindre revisioner af teksten og rettet en del kedelige trykfejl fra 1. udgave.

På mirakuløs vis er det lykkedes forfatteren at bevare den oprindelige paginering lige til side 736, hvor det nye stof begynder, således at sidehenvisninger til 1. udgave gælder uændret til 2. udgave. Bogens pris er også uændret trods 44 sider tilføjelser.

Sven Danø*

* Lektor ved Københavns Universitet.

DANMARKS NATIONALBANK

BALANCE DEN 15. OKTOBER 1960

AKTIVER

1000 kr.

Guldbeholdning	68.377
Fordringer på udlandet	1.431.189
Veksler på indlandet	70.758
Lån på indlånsbeviser, obligationer og aktier	32.014
Lån mod statens garanti	15.971
Konto kulant	165.201
Statsforskrivning i h.t. lov af 19. december 1959	2.800.000
Obligationer og aktier	465.509
Skillemønt	19.252
Garantier	24.294
Forskellige debitorer	76.398

5.168.963

PASSIVER

1000 kr.

Seddelomløb	2.442.249
Grundfond	50.000
Reservefond	75.000
Sikrings-konto for obligat. og aktier	54.672
Sikrings-konto for andre aktiver	40.000
Danmarks Nationalbanks obligationer af 1936	6.000
Folio	148.315
Konto kulant	61.937
Indlånsbeviser	395.000
Finansministeriets løbende konto	1.475.875
Forpligtelser over for udlandet	290.089
Garantier	24.294
Forskellige kreditorer	105.532

5.168.963

Diskonto og rediskonto 5½ pct.

Oktober 1960

Afregnet over bankernes check clearing i København og Århus 6.324 mill.kr.

SKIBSBYGNING
REPARATIONER
DIESELMOTORER
med og uden
TURBOLADNING

BURMEISTER & WAIN

København · Danmark

H. C. A.
København
Minerv

Den moderne bank

I ALLES TJENESTE

FÆLLESBANKEN

FOR DANMARKS SPAREKASSER A/S

H. C. Andersens Boulevard 37
København V
Minerva 123

RÅDHUS AFDELING:
Rådhuspladsen 14
Minerva 7520

ANDELSBANKEN

A.m.b.A.

HOVEDKONTOR

AXELBORG-KØBENHAVN

AFDELINGER OG KONTORER OVER HELE LANDET

STATSANSTALTEN FOR LIVSFORSIKRING

ÆLDST . STØRST . STATSGARANTERET

Creditkassen for Landejendomme i Østifterne (Landcreditkassen)

Anker Heegaardsgade 4, København V

Yder Laan i Landbrug, Skov- og Havebrug
samt Grundforbedringslaan

ARBEJDERNES LANDSBANK

KØBENHAVN . ESBJERG . ODENSE . ÅRHUS

100 kontorsteder på Sjælland.

Hovedkontor:

Vester Voldgade 107, København V.
tlf.: C. 6666.

Aktieselskabet

Aarhus Privatbank

Aarhus

Hovedkontor

København

Nygade 1

BIKUBENS FORVALTNINGSAFDELING

påtager sig bestyrelse af

kapitaler, der vil være at båndlægge i henhold til testamente, gavebrev, separations- og skilsmissevilkår el. lign.,

legatkapitaler,

pensionsfonds,

kapitaler, der skal tjene til sikring af periodiske ydelser og

kapitaler iøvrigt efter nærmere aftale.

Vedtægter udleveres i Bikubens filialer eller ved henvendelse i

Forvaltningsafdelingens kontor, Silkegade 8, K., tlf. centr. 133,
der giver alle oplysninger.

AMAGERBANKEN

AKTIESELSKAB

FILIALER OVER HELE AMAGER

EN GOD BANKFORBINDELSE ER PENGE VÆRD

NORDISK

LIV OG ULYKKE

GRØNNINGEN 17, KØBENHAVN K

TELEFON MINERVA 8111

Kapitalforvaltning
af legater, pensionsfonds og lignende

Åbent depot
Værdipapirer modtages til opbevaring

SPAREKASSEN
for
Kjøbenhavn og Omegn

Forvaltningsafdelingen
Niels Hemmingsensgade 24, K. Minerva 5740

KØBENHAVNS KREDITFORENING

GAMMELTORV 4 . C. 7236

**Sikkerhed i Danmarks jord
land og by**

Lån med løbetid 60, 43 eller 30 år — samt i særlige
tilfælde 10 år — ydes i faste ejendomme i by og
på land inden for Østifternes og på Samsø

Cirkulerende kasseobligationer ca. 3,9 milliarder kr.

Indskrivningsafdelingen forvalter vederlagsfrit
obligationsbeløb fra 10.000 kr.

Jarmers Plads 2, København V. Tlf. C. 8501

BOGANMELDELSER I DETTE HEFTE

	Side
<i>Ernst Lykke Jensen</i> : Repræsentative undersøgelsers teori og metode. II. (Kjeld Bjerke)	192
<i>Karen Gredal</i> : Moderne forbrugeres motiver og adfærd (Sigurd Ben- nike)	194
<i>Subimal Mookerjee</i> : Factor Endowments and International Trade. A. Statement and Appraisal of the Heckscher-Ohlin Theory. (Erling Olsen).....	197
<i>R. G. D. Allen</i> : Mathematical Economics (Sven Danø)	198

MODTAGEN LITTERATUR

BJØL, ERLING: Sol og Sult. Underudviklingens problem i Italien. Danske Boghandlers Kommissionsanstalt, København 1960, 10 kr., 192 s. - BLYTH, C. A.: The Use of Economic Statistics. George Allen & Unwin, London 1960, 22 sh, 149 s. - DANØ, SVEN: Linear Programming in Industry. Theory and Applications. Springer Verlag, Wien 1960. \$ 4,75, 120 s. - DUESENBERY, JAMES S. & LEE E. PRESTON: Cases and Problems in Economics. George Allen & Unwin Ltd. London 1960, 15 sh., 196 s. - FOG, B.: Industrial Pricing Policies. North-Holland, Amsterdam 1960, 17,50 Gld., 229 s. - FREEMAN, RALPH E.: Postwar Economic Trends in the United States. Harper & Brothers, New York 1960, \$ 6,00, 384 s. - HOFFMEYER, E.: Stabile priser og fuld beskæftigelse. Bikuben, København 1960, 297 s. - HOWEY, R. S.: The Rise of the Marginal Utility School 1870-1889. Univ. of Kansas Press, Kansas 1960, \$ 7,50, 271 s. - JOHANSEN, LEIF: A Multi-Sectoral Study of Economic Growth. North-Holland, Amsterdam 1960, 17 Gld., 177 s. - LEIBENSTEIN, HARVEY: Economic Theory and Organizational Analysis. Harper & Brothers, New York, \$ 6,00, 349 s. - LEVY, MICHAEL E.: Income Tax Exemptions. North-Holland, Amsterdam 1960, 15 Gld., 148 s. - MUELLER-STEEFEL: Doing Business in Germany. Fritz Knapp Verlag, Frankfurt am Main 1960, DM 14,20, 158 s. - MURATA, KIYOJ: Areal Study and Location Theory - Some Methodological Examination of Economic Geography. Tokyo, Japan 1960, 76 s. - PEDERSEN, AXEL H.: Byggeriets retlige og økonomiske organisation. C. E. C. Gads Forlag, København 1960, 281 s. - ROSS, A. M. & PAUL T. HARTMAN: Changing Patterns of Industrial Conflict. John Wiley & Sons, New York 1960, \$ 6,50, 220 s. - SALTER, W. E. G.: Productivity and Technical Change. Cambridge University Press, London 1960, 22 sh. 6 d, 198 s. - Samfunnsøkonomiske Studier 9. Kryssløbsanalyse av Produksjon og Innsats i Norske Næringer 1954. Oslo 1960, Nkr. 10.-, 614 s. - Socialforskningsinstituttets publikationer nr. 1. Langvarigt Forsorgsunderstøttede. Teknisk Forlag, København 1960, 25 kr., 267 s. - S.O.U. 1960:32: Statliga Företagsformer. Stockholm 1960, 214 s. - S.O.U. 1960:18: Reviderad Nationalbudget för År 1960. Stockholm 1960, 98 s. - SRAFFA, PIERO: Production of Commodities by Means of Commodities. Cambridge University, Press, London 1960, 12 sh 6 d, 99 s. - WIHLBORG, E.: Lys i Inflationens Mørke. Nordisk Folkeforlag, København 1960, 12,50 kr., 63 s. - YATES, P. LAMARTINE: Food, Land and Manpower in Western Europe. St. Martins Street, London 1960, 30 sh., 294 s. - AKERMAN, JOHAN: Samhällsstruktur och Ekonomisk Teori. C. W. K. Gleerup, Lund 1960, sv. kr. 9,-, 139 s. - AKERMAN, JOHAN: Theory of Industrialism. C. W. K. Gleerup, Lund 1960, sv. kr. 25,-, 332 s. Henriksen, Ole Bus & Anders Ølgård: Danmarks Udenrigshandel 1874-1958. Gads Forlag, København 1960, kr. 25,-, 133 s.

Bøgerne kan fås til anmeldelse ved henvendelse til redaktionen.

Ved en Ostepind

Selv gammel Kærlighed kan stundom ruste.
Og svigefuld var ofte Venskabs Haand.
Men Kærligheden mellem gamle Oste
forbindes ved det fælles stramme Baand.

O, hvilket Emne for en Madsvends Harpe!
Her mødes, frigjort for hvert jordisk Nag,
de blide Sjæle med de meget skarpe
i Ly af Ostekloddens klare Tag.

I denne Liga er hvert Venskab prøvet,
og Livet leves som en evig Svir.
Kun Schweizerosten synes dybt bedrøvet
og tørrer Øjet i sit Sølvpapir.

Dog — Klokkens andre Oste blir ej bløde,
fordi hun stadig græder Kinden vaad.
Da hun om lidt en fyrig Snaps skal møde,
de veed, at Taarerne er — Glædesgraad.

Fra Morten Madsvend's
»Det Danske Bords Glædere«.

AALBORG TAFFEL AKVAVIT

